

ДМИТРО ТЯГНИГОРЕ

КОРОЛЕВА РОЗБІЙНИКІВ

І ІНШІ ОПОВІДАННЯ

Накладом і друком
Української Видавничої Спілки Канади, Лтд.

Вінніпег, Манітоба, Канада.

1938

ДМИТРО ТЯГНИГОРЕ

КОРОЛЕВА РОЗБІЙНИКІВ

І ІНШІ ОПОВІДАННЯ

Накладом і друком
Української Видавничої Спілки в Канаді.
Вінніпег, Ман.
1938

Published and Printed by the Ukrainian Publishing Co. of Canada, Ltd.
210—214 Dufferin Ave., Winnipeg, Man.

КОРОЛЕВА РОЗБІЙНИКІВ.

I.

Літ п'ятьдесят тому в Києві з'явилася баронеса Марія Миколаївна Бюлов, молода удова незвичайно гарної вроди, купила дім, гарно його умеблювала і вела життя на аристократичну ногу, навязала знайомість з найвидатнішими людьми, а щодо мушчин, то вони гинули за гарною баронесою. Приїхала вона до Києва з Франції.

Для того, щоби шановні читачі з більшим заінтересованням могли слідити за діяльністю тої надзвичайної жінки, я близше познакомлю вас з її особою і попереднім її життям.

Та гарна вдова жила з фальшивим пашпортом на ім'я баронеси Марії Бюлов, а дійсне її прізвиско було Анна Гусаревич, походила з міста Томська на Сибірі.

Родичі її старались дати їй освіту і вона скінчила прогімназію, знала французьку і німецьку мови, научилася панських манерів, що при її вроді обіцяло красну будучність.

Та не так склалось. Родичі Анни померли, що було, прожилося, а вона сама попала в дуже погане оточення і день від дня падала морально. Прийшло до того, що Анна Гусаревич поступила на службу до багатого купця Петра Ларина, у котрого жилося її добре.

В тім то часі вона запізналась зі Степаном Черновим. Був це ще молодий чоловік, без определеного заняття. Його за ріжні проступки вигнали з 6 класи гімназії і він зійшов на низи, завів знайомість з ріжними темнimi по своїх ділах людьми, яких на Сибірі не бракувало. Грав в карти в притонах, ходив вже на малі діла, себто на крадіжки. Одним словом Анна Гусаревич і Степан Чернов були одно другого гідні.

Анна нераз переховувала в домі купця Ларина крадені Степаном речі і одного разу виявила Степанови свій плян ограбити багача Ларина, виїхати з Томська і одружитись. Цей плян дуже подобався Чернову і вони почали готовитись до його здійснення розважно і обережно, як пристало людям дещо освіченим.

За одержані від Анни гроші роздобув Степан фальшиві пашпорти, з котрими можна б зараз по доконанню грабунку чміхнути з Томська.

Узбройвся Степан в револьвер, а Анна докладно вивідала, де сховані гроші і вартісні річи. Вечером, коли мали приступити до нападу, повиймала кулі з револьвера, котрий лежав під подушкою у Ларина. Крім того приготували собі маски.

Вечером Анна сковала Степана в кухні і коли Ларин заснув, вони направились в його кімнату, при чім Анна узбройлась мідяним тлучком від моздіря. Крім Ларина і його жінки в домі нікого більше не було. Син їх виїхав того дня з околиці Томська.

Коли злочинна пара увійшла до кімнати, скрипнули двері і Ларин збудився. Побачивши напасників при свіtlі оливної лямпадки, що мерехтіла перед образами, вхопив за револьвер, а клацнувши пару разів безуспішно, кинувся на Степана. Той вистрілив і ранив Ларина легко в лиць, а Ларин ударив його револьвером по голові так, що той мало не стратив притомності. Тоді на поміч стала Анна і тлучком так ударила Ларина по голові, що він з розторощеним черепом звалився на підлогу.

На цю хвилину, почувши стріл і метушню з другої кімнати увійшла жінка Ларина. Анна побачивши її ударила тлучком по голові і вона упала поруч свого мужа.

Молоді розбійники кинулись тоді шукати грошей. Знайшли всего п'ять тисяч рублів, замісьць сподіваних соток тисяч. Забрали ще деякі коштовні річи і вийшли з дому з тим, щоби зараз вибратись з Томська. Але по дорозі Степан дістав заворот голови від одержаного удару, для того рішили задержатись два дні. Анна завела Степана до хати його товариша, а сама пішла за місто, там закопала гроші і річи і вернула назад до дому Ларина, якби нічого не знала, що там сталося. Тимчасом по дорозі її задержала поліція, котра вже шукала за убийниками.

Показалось, що жінка Ларина не була убита, лише приголомщена і скоро прийшла до себе, зааллярмувала поліцію.

Анна свою вину заперечила, і пояснила, що як Ларини лягли спати, вона вийшла з дому на побачення зі знакомим. Шукала за ним, блукала по місті і не стрінувши, вертала домів.

На запит, з ким мала стрінутись, відповіла, що не скаже, аби не втягнути невинного чоловіка в біду.

Ларина її бачила лиця напасниці, бо вона була в масці, але по рості і одежі вона була подібна до Анни. На підставі цього Анну посадили до вязниці і за кілька годин поліція дізналася, що до Анни ходив Степан Чернов, за котрим зараз почали пошукувати.

Ларин був мертвий, бо удар тлучком проломив йому чашку.

II.

На вродливу Анну Гусаревич звернув увагу начальник вязниці Миколай Пльоткін, середніх літ, удовець, котрому вона дуже подобалась, почав розпитувати її, а Анна зуміла прокинутись невинною і нещасною жертвою непорозуміння і безпідставного підозріння, що той повірив в її невинність і одного фатального для него вечора взяв її з вязниці до себе на вечерю. По вечері посадив на канапі і спітав:

— Аннушка, скажи мені правду, чи ти винна в убійстві і ограбленню Ларина?

— Не винна! — рішучо сказала Анна.

Закоханий і заспокоєний Пльоткін стиснув її в своїх обіймах, а Анна обдарувала його поцілунками. В її голові роїлись думки, якби то вирватись на свободу.

Нараз Анна впялилась своїми пальцями в горло Пльоткина зі страшною силою і почала душити. За кілька хвилин на підлозі лежав труп Пльоткина з вибалушеними очима.

В одну мить Анна була на дворі і побігла шукати Степана. За пару годин знайшла його, відтак викопали гроші, видобули фальшиві пашпорти, запаслися в револьвери і до світу виїхали з Томська.

Раненько служниця начальника вязниці прийшла прятати в кімнаті і знайшла його мертвим. Підійнялась трівога. Зараз стало очевидним, що Пльоткина задушила Анна Гусаревич, бо дозорець вязниці видів, як начальник повів її до себе.

Підійняли на ноги усю поліцію, перетрусили місто і вислали кінну сторожу на усі дороги. Тимчасом Анна Гусаревич і Степан Чернов їхали в напрямку китайської границі, обдумуючи ріжні пляни на будуче. Нараз почули тупіт і побачили двох поліціянтів, котрі кричали, щоб стати.

— Не інакше, а погоня, — шепнула Анна, а Степан звелів візникови поганяти швидше. Візник підозріло оглянувся і сказав:

— Певно ви підозрілі люди, коли боїтесь стати, я не поїду.

— Маєш сто карбованців і гони! — крикнула Анна.

— Не хочу, — уперто відповів візник і спинив коні.

В одній хвилині блиснув в руках Анни револьвер, розлягся гук стрілу і візник скотився на землю, а сполошенні коні понеслись вперед.

— Стріляй, — крикнула Анна до Степана, а сама скопила за віжки.

Степан почав стріляти до поліціянтів, з котрих один, поцілений кулею, захитався в сідлі, а другий, давши кілька стрілів, також зістав ранений в руку і дальнє переслідування залишили, а втікачі гонили коней, доки ті потомлені не попадали. Тоді вони пішли пішки, роздобули коней і гнали далі, аж доки не перейшли китайську границю.

З Китаю за пару тижнів дістались до Франції. Гроші були на вичерпанню, мусіли думати про своє обезпечення. Переглядаючи газету, Анна знайшла оголошення: Баронеса Марія Бюлов прийме інтелігентну дівчину для послуг за добру платню.

Анна зараз зібралась і пішла до баронеси Бюлов, та предложила свої услуги. Баронеса дуже зраділа. Анна подобалась її і видалась скромною, інтелігентною дівчиною, не знаючи, що під тою заслоною удаваної скромності царює злочинний характер, що її руки покриті кровю.

І так Анна лишилась в баронеси Бюлов, а Степан дістав роботу на фабриці сірників.

III.

В скорім часі баронеса Бюлов привикла до Анни і полюбила її. Анна була дуже подібна лицем до баронеси, що останній дуже подобалось, вона почала трактувати Анну не як служницю, а як товаришку.

Баронеса була удовою, мала значну суму грошей і коштовних річей. До Франції приїхала з Росії, де муж її займав визначну посаду в Петербурзі. Про це все вивідала Анна докладно від своєї довірчової пані і почала снувати плян замордовання баронеси Бюлов і захоплення її

багацтва до своїх рук. Нахил до злочину, до авантюри розвивався в тій молодій потворі з кожним днем, а разом з тим і хист маскувати усе незвичайною скромністю.

До виконання свого пляну Анна потягнула Степана, котрий покинув роботу в фабриці, а купив пару коней і дорожку, та став для ока дорожкарем (візником).

Скоро настав час здійснення злочинного замислу. Баронеса рішила вийти на пару місяців в гори на свіже повітря, для того відправила кухарку, а опіку над домом поручила старій властительці дому Жанеті.

До стації Ляфолет, по намові Анни, поїхала не потягом, а дорожкою, щоби розглянути околиці. Дорожкарем був Степан Чернов, котрий поїхав дорогою глухою, яку кілька днів перед тим оглянув.

Коли віхали в ліс, Анна предложила баронесі стати і піти назбирати цвітів. Та дуже радо згодилась і пішла з нею в глибину ліса. Нараз Анна вийняла револьвер, вистрілила і баронеса поцілена кулею в серце, звалилась на землю.

Анна забрала всі гроші і дорогоцінності, перечекала з Степаном до вечера, а тоді положили трупа в дорожку, відвезли кілька десять кільометрів і біля одного місточка положили трупа недалеко річки. В руку вложила Анна револьвер, в кишеньку гаманець і трохи грошей, свій пашпорт і лист такого змісту: „Мене зрадив той, котрого я любила над життя своє, для того позбавляю себе життя. Розалія”.

У ранці знайшли трупа і тому, що у Франції любовні драми трафляються дуже часто, то випадок той скоро забувся, тимбільше, що з пашпорта було видно, що самоубийниця чужинка.

Анна Гусаревич з Степаном Черновим вернули назад. Анна заявила властительці дому, що баронеса Бюлов рішила замешкати в другім місті, заплатила за мешкання по умові, забрала річи і зникла, а за кілька днів, як баронеса Марія Бюлов одержала візу і вийшла до Росії, а з нею як її льокай і Степан Чернов.

IV.

Тепер ми бачимо Анну Гусаревич в Києві під іменем баронеси Марії Бюлов в кругу аристократії. Панське життя прийшло її до смаку, але щоби з него користати, треба було мати відповідні матеріальні засоби. Тимчасом зрабовані

гроші вичерпувались і приходилося думати про нові операції, котрих злочинна натура Анни бажала і не могла без них обйтись.

Ото ж почала вона полювати на верхах, за грубими рибами, а Степан кинувся на низи, поміж елементом злочинного світу і скоро зорганізував ватагу випробованих і певних горлорізів, котрі стали називати Анну своєю королевою і готові були за ню життя віддати.

Весело бавилися в покоях баронеси Бюлов судді, прокуратори і ріжні начальники, поглядаючи пожадливими очима на красну баронесу, а не знали того, що під домом є муріваний підвальний простір, в якому спочивають ріжні душогуби і розбишки.

Анна Гусаревич до своєї вроди і злочинності мала ще й практичний розум. Вона старалася навязати знакомство з урядовими особами, закохати їх в себе і в той спосіб забезпечити себе від яких будь підозрінь зі сторони низших чинів, котрі були фактичними вершителями судьби злодійського світу. Відтак навязувала знайомість з особами, від котрих могла довідатись, де переховуються гроші, куди і коли перевозяться і поза тим з самими властителями грошей і дорогоцінних речей. Її не вистарчало того, що хлопці зрабують і принесуть своїй королеві готове. Ні! Вона часто і сама брала участь в нападах, а для того користувалася між розбишаками великою повагою. Вони розуміли, що під її крилом вони безпечно.

Степан Чернов був біля Анни, як її адютант, сліпо відданий Анні. Він за одну ласкаву усмішку, за один поцілунок, готов був піти на всяку небезпеку, мріючи про те, що Анна стане його жінкою.

Що до самої Анни, то її серце охололо до Степана. Вона вибирала між своїми поклонниками такого, щоби припав її до серця, а крім того дав роскішне великопанське життя, а Степана вона зуміє спекатися в любий час. Згладити чоловіка зі світа для неї нічого не значило.

V.

В роскішній витальні баронеси Бюлов сиділо десять гостей і вели оживлену розмову.

— Що нового чувати? — звернулася баронеса до шефа поліції.

— Маю багато клопотів, — відповів той. — Появилася . неуловима ватага розбишак і грасує тут в Києві і околицях. Мої підвладні вибиваються з сил, а опришки кожний раз неначе під землю западають.

— Кажуть, що між ними є одна жінка, лице котрої закрите маскою, — озвався один з гостей.

— Що ви кажете! — скривнула баронеса. — Невже ж можливе, щоби жінка брала уділ в таких ризиковних і сміливих нападах?

— Так, — відповів шеф поліції, — установлено, що є між ними жінка і що вона навіть має бути їх ватажком. Вона власноручно убила поліцейського урядника, котрий ставив опір при нападі на цукроварню в Городищі.

— Це є якась потвора, а не жінка, — сказала баронеса.

— Від цих оповідань у мене тіло терпне, — озвався банкір, жид Хаїс. Я завтра маю везти до Макарова значну суму грошей.

— Я дам вам, пане Хаїс, охорону з двох узброєних поліціянтів, — озвався шеф поліції.

— Дуже буду вам вдячний, — зрадів Хаїс, — прошу прислати їх на восьму годину рано.

Довго засиділись гості, а відтак уцілувавши ручку баронесі і побажавши її щасливої ночі, розійшлися.

В кілька хвилин пізніше вона покликала Степана і коли той явився, сказала:

— Степане! Завтра в восьмій годині рано Хаїс повезе до Макарова гроші при асисті двох поліцайв. Візьмеш хлопців перед світанком і гроші мають бути у мене. Хаїса борони Боже убити; він нам ще буде потрібний.

— Добре, буде так, як приказуєш, — відповів Степан.

На ту хвилю увійшла покойова дівчина Катерина — дочка одного з розбишак і сказала:

— Королево! в касарні неспокій.

Касарнею називався підвал, де мали пристановище розбишаки.

— Зараз іду, — різко відказала Анна і потайним ходом увійшла до касарні.

Там було гамірно, але при появі Анни усе стихло.

— Що сталося? — запитала Анна.

Наперед виступив Ванька Каїн і вклонившись сказав:

— Королево! в нашу отару влізла паршива вівця.

— Котра? — спитала Анна.

— Ось цей Петро Ріжок. Він погрожує, що видасть тебе і нас поліції.

Ріжок стояв і трясся на цілім тілі.

— Ні, він не видасть нас, — сказала Анна. — На це є в мене рада.

Блиснув револьвер, роздався глухий звук і Ріжок звалився на землю.

— Така доля чекає кожного зрадника! Запрятати те стерво, — зарядила Анна і пішла спочивати.

Другого дня в годині третій в руках Анни було п'ятьдесят тисяч карбованців, ограблених у Хаїса, а вечером сам Хаїс, залюблений в баронесу, був у неї і оповідав про всі страхи, які пережив.

Одного вечера Анна запізналась в театрі з польським графом, Станіславом Красіцьким, багачем з Подільщини. Очарований красою баронеси, граф другого дня зложив її візиту і цілком попав в сіти. Будучи вдівцем, задумав одруженитися з нею, про що в кількох словах натякнув її.

Баронеса лукавим поглядом дала до зрозуміння, що з тої муки буде хліб.

З того менту в голові Анни запанували нові думки: зявилось бажання зажити спокійно в достатку, користати графським титулом. Отож почала вона міркувати над тим, в який спосіб ліквідувати своїх підданих. Не було іншого способу, лише вивести усіх в розхід, а особливо Степана. І почали роїтись в тій красній жіночій головці жахливі, злочинні думки. Стала на тім, що перше треба вивести в розхід хлопців, а Степана на останку. Його потребувала на те, щоби спрятав хлопців.

Тимчасом залюблений граф відвідував баронесу дуже часто і це не укрилося від Степана, котрий хоч ніколи не показувався до гостей, але за усім тайно слідчув.

Одного вечора по відізді графа, вінувийшов до витальні, де сиділа Анна в задумі і сказав:

— Я маю з тобою дещо поговорити.

— Говори, — недбало відповіла Анна.

— Анно, ти памятаєш, як ще в Томську ти обіцяла бутимою жінкою і цілий час дуриш мене цим, а тепер я бачу, що у тебе що інше на думці.

— Що ж ти бачиш? — з цікавістю запитала.

— Бачу, що у тебе з тим графом далеко заходить, а що ж ти думаєш зі мною зробити?

— Те саме, що до цеї пори робила.

— Не обманюй мене Анно. Ти хочеш вийти за него заміж, але гляди не бався з вогнем, бо попечешся. Я через тебе став розбійником, став виконавцем твоєї волі для того, щоби ти зрадила мене?

— Утихомирся Степане. Я виходжу за него заміж на словах, доки не злуплю з него добрих грошей. А тоді виїдемо звідсіль за кордон і там поберемось.

— І ти правду говориш?

— Я тобі ніколи не брехала. Іди, спи, мій коханий, Анна знає, що робить.

Поцілуvalа Степана в'лице і він покірно вийшов.

— Хоче стати на дорозі до здійснення моїх мрій, — прошепотіла Анна. — Ка же, попечешся, так, попечешся ти, а не я. Треба скорше ліквідувати свої темні діла і розпочати ясні, нові.

Другого дня рано дався чути дзвінок в дверях. Анна відчинила сама і побачила середніх літ мушину, котрий ввічливо запитав:

— Чи тут мешкає баронеса Марія Бюлов?

— Так, — відповіла Анна і попросила гостя до кімнати.

— Не пізнаєш мене? — запитав гість. — Я Олександер Мурський, твій стриєчний брат.

Анна, від несподіванки затремтіла, зблідла і сама не знала, що має відповісти.

— Що ж це таке, — заговорив Мурський. — Ти ж подібна, лише де та близна на ший? Як це?

Анна зрівноважилася і промовила:

— Я була тяжко хора і після хороби стратила пам'ять. Пробач, сідай і розкажи мені за себе.

Мурський сів не перестаючи вдивлятись в Анну і в нім зародилося підозріння, що тут справа не чиста, що це не є його сестра. Він сказав кілька слів і встав, щоби вийти, але в ту хвилю зявився Степан, підійшов до Мурського і ударом кулака звалив його на землю. Звязали його і тайним ходом внесли в підвал, де була вимурована темна комірка і там положили.

— Скоріш, скоріш треба вирватись звідсіль, бо моя зоря починає згасати. Треба шукати нового життя, — гуло в голові злочинної Анни.

VI.

Вечером поїхала Анна в гості до інженера Андрія Базилевича, де було чимало гостей, а між ними і граф Красцький, котрий почав увиватись біля Анни.

За кільканадцять хвилин Базилевич ввів нового гостя і голосно промовив:

— Панове! Прошу познакомитись — Іван Петрович Ларин, купець з Томська.

Анна почувши ці слова і глянувши на Ларина, мало не обезпритомніла. Зимний піт обляв її. Рада була би, щоби земля розступилася під нею. Тимчасом Базилевич підвів Ларина до неї і відрекомендував:

— Баронеса Марія Бюлов.

Ларин стиснув руку баронеси і відчув як та рука тримала. Відтак вдивився в ню і сказав:

— Яка схожість. Ви дуже подібні до одної особи в Томську.

Анна примусово всміхнулась і ледви вимовила:

— В Томську ніколи не була.

Але ѿ тих кілька слів вистарчало для того, щоби Ларинувесь задрожав. Він був переконаний тепер, що це не баронеса Марія Бюлов, а Анна Гусаревич, убийниця його батька. Не зраджуючи себе, віддалився від неї.

Побувши трохи, Анна в супроводі графа відіхала і у себе дома дала графові слово вийти за него заміж.

По відізді графа Анна рішила чимскорше здійснити свій плян — цебто зліквідувати свою ватагу, котра складалася з вісім розбишак, крім Степана. Ларин усе стояв перед нею страшеною погрозою.

Анна взяла кілька фляшок міцних напитків і спустилась до підвалу, де почала угощати підданих, а ті пили і клялись своїй королеві в вірності. Коли усі попились і позасипляли де хто звалився, Анна підложила до грубки кілька головень і заткала каглу, а сама пішла до своєї кімнати.

Рано Катерина вбігла до неї з вісткою, що всі хлопці мертві, задушив їх чад.

Анна зірвалась, покликала Степана і уболівала над та-кою тяжкою стратою. Тепер Степан одержав завдання спрятати трупів.

В душі Степана зародилось підозріння, чи не сама Анна причинилась до їх смерти і чи не чекає і його така доля, а

для того рішив бути обережним і за всім слідити.

В ночі Степан викопав в саді яму і там закопав трупів.

Як вже попередно згадано, в числі „хлопців” був і батько служниці Катерини; то ж остання жалувала за батьком і так як і Степан почала підозрівати Анну, лякаючись, щоб і самій не піти за батьком. Вона слідила за Анною. Підійшла тихцем до дверей і в шпарку від ключа почала наглядати. Анна ходила по кімнаті і про щось думала, а відтак стала біля зеркала, оглянула себе і тихо прошепотіла:

— Завтра ще тих трох спрятати і до нового життя.

Роздягнулась і лягла спати.

Катерина відійшла від дверей схильована. Тепер її стало ясно, хто причиною смерти восьми людей і що її саму, Степана і того пана, що сидить в комірці, чекає така сама доля. Степана Катерина ненавиділа, бо він жорстокий був для неї, отже рішила йому нічого не говорити. Але жаль її стало того пана в комірці, котрий нізащо може загинути. Тому пішла в підваль, освободила Мурського і сказала:

— Жаль мені вас, для того вилпускаю вас і сама втікаю з цього дому, від тої страшної, кровожадної жінки. А ви робіть, як знаєте.

Вивела Катерина Мурського за ворота і сказала:

— Я зараз залишу дім; двері будуть незамкнені і поліція зможе зайти свободіно. Степан спить он в тій кімнатці, звідки є тайний вихід в підвал.

Врадуваний Мурський кріпко стиснув руку Катерини і поспішив віддалитись, а Катерина вернула до кімнати, взяла зі скрітку гроші і ріжні дорогоцінності, які призбирала за час служби і швиденько поспішила вибратись з Києва.

VII.

В годині 3-ї рано, дежурний збудив шефа поліції і доніс, що купець Ларин з Томська має до него пильну справу. Шеф зараз встав і за кільканадцять хвилин приняв Ларина, котрий оповів йому про відомі читачам події в Томську, та що він пізнав в домі Базилевича убийницю Анну Гусаревич, скриваючуся в Києві під іменем баронеси Марії Бюлов.

— Але чи може це бути? — запитав здивований шеф поліції. — Хіба ж вона подібна на убийницю?

— Так, це вона, — рішучо заявив Ларин. — Скажіть пошукати в архіві розписок за нею, там є її фотографія.

В короткім часі дежурний урядник знайшов розписок і на нім фотографію Анни Гусаревич.

— Подібна, цілком подібна, — сказав шеф поліції, — але я не певний в тім, що баронеса Марія Бюлов є тою самою особою, з якої фотографія лежить перед нами.

В ту хвилю почувся стук в двері і увійшов Петро Мурський та оповів про свої відвідини баронеси і дальші пригоди.

Тепер те, що було лише підозрінням, стало ясним. Малеться до діла зі страшною потворою, небезпечною для суспільності.

Зараз шеф з сильним відділом поліції, а також Лариним і Мурським вишли до дому мнимої баронеси Бюлов. До середини увійшли свободно, бо двері не були замкнені.

Кількох поліціянтів направились до комірки, де спав Степан Чернов, а шеф поліції з рештою до спальні баронеси. Від стуку Анна збудилась і при свіtlі нічної лампи побачила нежданих гостей і зрозуміла усе. Настала пора дати відповідь за всі свої вчинки і понести заслужену кару.

Один мент і Анна вихопила з під подушки револьвер і стрілила до Ларина. Куля зачепила легко його праву руку. Поліція кинулась на неї, але Анна вистрілила собі в рот і її красна, але підла, злочинна голова зістала розтріскана.

Степана Чернова взяли до рук живим і він до всего призвався. Знайшли значну суму зрабованих грошей і коштовних речей.

Граф Красіцький, коли довідався рано про те, що сталося, мало не зімлів, та дякував Провидінню, що охоронило його від кіхтів тої кровожадної жінки і зараз же виїхав з Києва.

Не усе те золото, що блистить . . .

ЛЮБОВ ЗЕДНАЛА.

Оповідання з козацьких часів.

Над берегом Дніпра в Києві сидів молодий, вродливий бурсак. Був то син полковника Івана Довбиша, Петро. Він скінчив науку в бурсі і оце вийшов трохи спочити, на Дніпро поглядіти. Сидить Петро і пісню співає про дівчину й козака, про їх кохання; його голос звенить, як струни бандури і несеться далеко, далеко.

Петро навіть не помітив, як надійшла і стала на три кроки від него молода, вродлива дівчина. По її одягу можна було пізнати, що то є шляхтянка. Вона задивилась і заслухалась: Спів гарний, а співець ще кращий. Коли Петро перестав співати і повернув голову, то його карі очі стрілись з такими ж дівочими очима. Петро встав, вклонився і ввічливо промовив:

— Пробачте, панночко. Може я заняв ваше місце. Я люблю тут часом посидіти, відпочиваючи від науки.

Панночка уся спаленіла від погляду Петра і відповіла:

— Це не моє місце, так ви можете тут сидіти як і я. От може я перешкодила вам думати за яку гарну дівчину, то скажіть і я зараз відійду.

Петро всміхнувся і відповів:

— Я ще не маю дівчини, тож і думати про ню не маю потреби, але може ви часом прийшли сюди, щоб помріти про якогось лицаря. Як так, то сідайте, а я відійду.

— Ви не маєте дівчини, а я не маю хлопця. Значить обое свободні, — відповіла панночка, — тож одно другому не перешкаджаемо. Сидіть ви, можу й я посидіти. Бачу, що ви бурсак, а як називаєтесь?

— Я син полковника Довбиша — Петро.

— Петро, — повторила панночка, — гарне імя. Петро... Петрусь...

— І я бачу, — каже Петро, — що ви шляхтянка, — але хотів би я знати, як зветесь?

— Я дочка дідича з села Вовчої греблі — Анна Лісовська.

— Анна... Гануся, гарне імя, — сказав Петро. — Тепер,

коли я знаю хто ви така, а ви знаєте хто я такий, то можна й сісти.

Сіли якось так несміло, незручно, заклопотано, чогось серденька журились, стукотіли. Хотіли щось гарне, мудре і приемне сказати, коли ж не спромога.

Мовчанку перервала панночка. Спитала вона Петра, де мешкають його родичі . . .

— В Лисянці, — відповів Петро, — близько вас.

— Так, це не далеко! — додала панночка радісно. — А коли ви їдете домів?

— За два тижні. А ви панночко тут постійно живете?

— Ні, я приїхала з батьком. Він має ріжні справи в місті. Тут мешкає моя тітка. За кілька днів виїдемо назад до Вовчої греблі. Так . . .

По цих словах панночка зітхнула.

— Чого ви зітхнули? — запитав Петро.

— Тяжко чогось стало на серці, тай зітхнула. Ви правду кажете, що не маєте дівчини?

— А пошо ж я мав би говорити неправду, — відповів Петро. — Я добре розумію, що між мною і вами є велика ріжниця. Я син козака, православної віри, а ви донька польського дідича, католичка. Польська шляхта ненавидить козаків і уважає їх низшими від себе, а віру нашу зневажає.

Панночка уважно слухала і поважно відповіла:

— Так, ви сказали правду і в оборону шляхти, до котрої я належу, нічого не можу сказати. Скажу лише, що я особисто інакше дивлюсь на ваш нарід. Мені жаль його і чим можу стараюсь помагати йому, хоч нераз за те дістається мені.

— Знаю про це, люба панночко, — сказав Петро, — для того і почав розмову з вами.

— То ви знаєте мене? — скрікнула панночка.

— Чув про вас багато від старого Карпа, що пильнує пасіки в вашім лісі і бачив вас здалека. Ото ж тепер стрінувши, я був певний, що то не хто інший, а ви. Стрінув може на лихо собі, бо ваші теплі слова лишаться в моїй памяті і заставлятимуть моє серце битися сильніше.

— Ах, Петре, ти ж муштина і будучий старшина козацький, а говориш, що серце твоє буде битись сильніше. А що я маю сказати — дівчина? І я, Петре, бачила тебе і розпитувала діда Карпа і вже третий день гляділа тебе тут.

Задрожав бурсак, блиснули очі. Затремтіла панночка,

забились серденька, любов своїм золотим серпанком повила їх. Довго просиділи в милій дружній розмові і розстались з надією стрічі в лісі на пасіці.

Стрінулись ще на другий день, а на третій Гануся відіхала з Києва. Цілу дорогу була мовчалива, вертала не сана; везла в своїм серденьку Петрусику. Не знав батько її, гоноровий шляхтич, що здобула собі в Києві його доня.

По приїзді домів Гануся зараз поїхала на пасіку до старого Карпа і оповіла йому про стрічу з Петром. Тай не з порожнimi руками явила вона, привезла старому тютюну і фляшку старого вина. Вислухав Карпо оповідання Ганусі з задоволенням. Він любив її, бо вона часто навідувалась до него, обдаровувала потайки, не була горда, як її сестра Вацлава, котра не любила Ганусі за її симпатії до хлопства.

— Ну, і щож з того буде? — запитав Карпо.

— Або я знаю, дідусю, — відповіла Гануся і заплакала.

Нахнюпився і Карпо, жаль йому стало доброї панночки, почав її розважати і потішати. Заспокоїлась Гануся, посидала ще трохи і сердечно розпрощавшись з Карпом відіхала.

Знав Карпо добре, що може влізти в халепу, бо пан як довідається, що Гануся знюхалась з Петром, та що він є посередником, ну то вже плечі будуть в роботі, а то й життя може заплатити. Але що робити, як не помочи добрим молодим серцям. Карпо давніше козакував, та минулась сила і воля.

Проминуло два тижні і вернув домів Петро Довбиш. На другий день він поїхав до старого Карпа.

Серцем дівочим відчувала Гануся, що її Петрусь вже приїхав і того самого дня рівнож поїхала до Карпа, котрий являвся центром їх рівноваги.

Нема що говорити, що стріча була радісна і мила. Не думаючи про будуче, раділи Петро і Гануся; радів і старий Карпо. Нехай знають пани, матері їх хиря, що й козаки люди.

Проминуло кілька тижнів. Одного дня пан Лісовський з кількома своїми гостями виїхав з палацу на лови. Поїхала з ними і Гануся, щоби розвіяти свої невеселі думи про будуче. Коли віхали в ліс, Гануся відстала від компанії, думаючи навідатись до Карпа, чи нема вістки від Петруся, бо вже чотири дні не виділась з ним. Поїхала дорогою. Нараз вискочив з хащів дик. Гануся вхопила за рушницю, вистрілила і ранила дика. Той заревів і скочив до Ганусі.

Кінь злякався, скочив в бік і Гануся опинилася на землі, а на кілька кроків від неї розярений дик. Ще хвилина і він рознесе її своїми страшними кливаками. Та в цей мент роздався гук стрілу і дик перевернувшись на бік, захромів. Гануся від страху знепритомніла.

Вслід за вистрілом, до місця, де лежала Гануся підіхав на воронім коні молодий козак. Був це Петро Довбиш. Він зіскочив з коня, припав на коліна і прислухавшись, переконався, що Гануся жива. Ще хвилина і вона відкрила очі, котрі стрінулись з очима Петра.

Радісно засяло лице Ганусі. Вона тихо промовила:

— Любий мій. Ти вратував мене від смерти, тож моє життя твое.

Обвила його шию руками і подарувала перший опянючий дівочий поцілунок.

Тимчасом кінь Ганусі вернув до гурту коней. Лісовський, побачивши коня самого і чувши стріли, занепокоївся і разом з гостями швидко направився в сторону, звідки чулись стріли. За кілька хвилин побачили на дорозі сидячу на землі, ще бліду Ганусю, біля неї Петра, і позбіч них мертвого великого дика.

— Що сталося? — запитав Лісовський.

Гануся оповіла, змальовуючи як найкраще поступок Петра.

— Кому-ж це я обовязаний за вратовання життя моїй доньці? — звернувся Лісовський до Петра.

Петро чемненько вклонився і відповів:

— Я син полковника Довбиша — Петро.

— О! Син моого сусіда, — промовив Лісовський. — Дуже добре. Сердечно дякую. Прошу з нами до палацу. Я хочу, щоби моя жінка подивилась на того, котрий спас життя її доньки.

Ціла компанія не починаючи ловів, поїхала до палацу.

Довідавшись в чім діло, пані Лісовська дякувала Петрові „за оцалене жиця Ануся”. Розуміється, що вона воліла би бачити на його місці родовитого шляхтича. Йому вона зложила б подяку цілком інакше. „Але тему хлопovic і того за дужо”.

Дякували небоги за вратування життя, не знаючи того, що в скорім часі будуть проклинати Петра „за мілосьне стосункі з Анусьон”.

Посадили Петра за стіл, угостили, але робили це як ласку. Коли Петро відізджав, Лісовський виніс рушницю і сказав:

— Прошу приняти від мене цю рушницю, як заплату.

Петро з повагою відповів:

— Я не ратував життя панни Ганусі в надії дістати нагороду — то був мій обовязок.

Сказавши це — вийшов.

— Гонорова бестія, — звернувся Лісовський до гостей.

— Мушу признати, що і між козаками є лицарі, — сказав Ян Равський.

— Чи не є часом лицарем і цей молокосос, схизматик?

— Їдко кинула свої слова Вацлава.

— Ще не є лицарем, але вже має початки, що мені дуже подобається, — ображено відповів Равський.

Завдяки цього розмова не клейлась і гості розібралися.

Вацлава була не в гуморі і користаючи зі свого впливу на родичів з одної сторони і антипатії до Ганусі з другої, почала мудрувати.

— Той хамчук, освітлений паном Равським тепер в уяві Апусі є цілим казочним лицарем і вона, маючи цілком не шляхетські симпатії до хлопства, чого доброго кинеться в обійми того козака.

— Пошто таке говориш, Вацю, — промовив пан Лісовський. — Він припадково виратував життя твоїй сестрі; ми йому подякували і справа скінчена.

— Так, тату, ви і мама подякували, але ще Ануся не подякувала, хіба може там у лісі обдарувала поцілунками, бощо той хам був червоний, як рак.

— Говориш так Вацю і зневажаєш свою сестру, не маючи на то підстави. Чи краще було би, щоб її розірвав дик, ніж виратував, хоч і козак? — докірливо сказала мама.

На ту хвилю увійшла до кімнати Гануся і звернулась до сестри:

— Вацю! Я що-й-но чула, як ти настроюєш родичів проти мене і проти того, котрий вратував мені життя. Це не чесно. Діїки я маю терпіти від тебе глум і переслідування.

Ти підслухувала під дверми, — скіпіла Ваця, — ну, певно научилася від слуг, котрі підслухують, що говорять пани. Ну, щож, може скажеш мені поїхати до того Довбні, чи як там його звуть і поцілувати в руку?

Смирна усе Гануся скіпіла. Якесь нове могуче почуття заволоділо нею, вона з призирством глянула на сестру і сказала:

— Ти не варта ціluвати його в руку.

— Справді? „Не варта”! — перекривила Ганусю Ваця.

— Може це мій будучий швагер? Не дурно він там крутився в лісі.

— Годі вже того, — розсердився пан Лісовський, — обі чорт зна що плетете. Щоб я більше того не чув.

Сестри в гніві одна на другу вийшли з кімнати.

Тимчасом Петро вернувшись домів оповів про все батькови, а той сказав їому:

— Доњка Лісовського, Гануся, дійсно не подібна до них, але все-ж таки не пхай сину голови в те ляцьке гніздо. То пани крутиноси, а ми козаки.

Добре казати не пхай голови, а тут вже й серце впхав. Ще кілька стріч і любов серця на віки зєднала. Присягли Петро і Гануся належати одно другому.

Вступив Петро до війська, часто приїзджав до дому і стрічався з Ганусею. Чекали, коли Петро зістане хорунжим, а тоді за своє щастячко поборотись.

Старому Карпови покращало життя, бо Гануся зчаста довідувалась до него і привозила всого, та й Петро з порожнimi руками не приїзджав.

Вацлава по старому нападала на Ганусю, прискаржувала перед родичами, котрі картали Ганусю, а вона в свою чергу ставила опір і сестрі не промовчала, бо допікала її до живого.

Бажаючи позбутись Ганусі з дому, Вацлава почала намовляти родичів видати Ганусю заміж за Станіслава Стемпковського. Був то кавалер в літах, недалекий сусід Лісовських з дрібнішої шляхти. Вона намовила Стемпковського, щоби сватав Ганусю, а вона їй у цім поможе.

Стемпковський з лиця був поганий і характер мав підлій, тому то Вацлава перла на відання Ганусі за него, щоб опісля тішитися її недолею. Осмілений цим Стемпковський одного дня приїхав до Лісовських і просив віддати за него Ганусю.

Розуміли Лісовські, що він не пара їх доњці, багатій, гарній і молодій дівчині, але підуджені Вацлавовою і не маючи симпатії до Ганусі, згодились.

Покликали Ганусю і батько сказав:

— Ануся, пан Стемпковський просить нас віддати тебе за него. Ми згоджуємось, а що ти скажеш?

Гануся затримала від гніву; її вже було відомо про все, бо покойова дівчина підслухала розмову Вацлави з родичами і зараз донесла про це Ганусі.

Гануся з повагою відповіла:

— Мені здається, що слід було перше мене спитати, а тоді вже давати свою згоду.

На те Лісовський строго відповів:

— Я не питаю тебе, коли ми мали давати свою згоду, це наша річ. Ми лише хочемо чути твоє слово, котре, запамятай собі, не може змінити нашого рішення.

— Коли так, — з іронічною усмішкою промовила Гануся, — то пошо я маю своє слово говорити. За мене сказала його моя негідна сестра і цого вам вистарчить. А ви, пане, — звернулась вона до Стемпковського, — наколи б мали хоч краплину чести, то перш чіж по намові моєй, на жаль, сестри йти торгувати мене до родичів, були б звернулись до мене і запитали, чи я погоджується вийти за вас заміж.

— Я думаю, що родичі старші, — ехидно мовив Стемпковський, — для того перше звернувся до них.

— Дуже добре, — різко сказала Гануся, — вони і сестра згодились, тож і женіться з ними, а мені дайте спокій.

— Тільки без дурниць! — крикнув Лісовський. — Ми уважали потрібним сказати тобі про бажання пана Стемпковського і нашу згоду те бажання задоволити.

— Я вже чула. Більше нічого?

— Про більше поговоримо опісля, — докинула своє слово пані Лісовська.

— Ще не раз поговоримо, — сказала Гануся і вийшла з кімнати.

— Ви нічого собі з того не робіть, — звернувся Лісовський до Стемпковського, — поскаже тай перестане.

В дійсності Стемпковський жутився лише тим, щоб родичі не роздумали, а що до Ганусі, то коби лише взяти шлюб, а тоді вона стане мягенька, як шовк. На то є спосіб.

По довшій розмові Стемпковський відіхав з певністю, що Гануся є його нареченою, а в скорім часі стане жінкою, ну, а за нею перепаде їйому чимала сума грошей і землі шмат.

Коли Стемпковський відіхав, Лісовський сказав покликати Ганусю. Коли вона увійшла, Лісовський звернувся до неї:

— І так ти є нареченою пана Стемпковського. Наколи би ти вела себе інакше, то безумовно, що мала б своїм мужем, а ми зятем сина дідича, та на жаль усі наші сусіди знають, що ти понижуєш свою шляхетську гідність, тебе тягне не до шляхти рівної нам, а до хлопства, тим самим ти наносиш ганьбу нам і це шкідливо відбивається на твоїй сестрі, а нашій достойній дочці Ваці в тім розумінню, що й до неї відносяться з певною резервою. Коли ти не хочеш слухати наших упімнень, нашого наказу, то в тім винуй сама себе. В скорім часі відбудеться твій шлюб.

— Може й відбудеться, — сказала Гануся.

— Не може, а відбудеться! — крикнув Лісовський.

— Я-ж не перечу вам, — відповіла Гануся. — Я дівчина, а кожна дівчина чекає на той день, коли вона віддастися. То ж колись і для мене такий день прийде.

— З того можна додумуватись, — глумливо сказала Ваця, — що вона вже має нареченого. Може де у лісі заручини відбулися, а може часом вийде заміж за того козака, Довбню, чи як його, що то виратував її у лісі. Може там і заручилися.

— Може й там, — гнівно відказала Гануся, це моє діло.

— Замовчи! — гrimнув Лісовський.

— Ви мене безчестите, гоните з дому, видаєте заміж насильно за якогось обскубаного пянищю шляхтичину і я маю мовчати, бо так вам подобається, — майже крикнула Гануся.

— Чиста кара Божа, — заляментувала пані Лісовська.

— Забирайся з моїх очей! — крикнув Лісовський.

— Прийде час і заберусь, — відказала Гануся і вийшла.

— Те все дуже підозріле, — сказала Ваця. — Вона ще може таку ганьбу вчинити нам, що й очей нікуди не зможемо показати.

— Треба скорше віддати її за того дурня і най там собі голови поломлять, — рішили Лісовські.

Тимчасом Петро Довбиш, маючи перевагу над другими своєю освітою і завдяки впливам батька зістав хорунжим, та сковалася сумна подія: Захорів батько Петра і до тижня помер. Тепер Петро став господарем цілою маєтку, бо полковник Довбиш був вдівцем і дітей більше не мав.

По похороні стрінувся Петро з Ганусею і вона оповіла йому про все, що сталося.

— Що ж Ганусю, — сказав Петро. — Ти знаєш, що я хочу мати тебе своєю жінкою, хоч би й зараз, але мусимо трохи заждати, бо зараз по смерти батька не гаразд мені женитися. Що ж до того жениха, то ти, Ганусю, не журись. Передай цю справу мені, а я вже так зроблю, що йому відхочеться женитися і ти зможеш якийсь час побути в домі, поки не зїднаємось на віки.

Весела вернула Гануся до дому. Вона любила Петра і лише з ним одним чекала собі щастя.

Другого дня пан Лісовський одержав лист такого змісту:

„Вельможний Пане!

Кілька днів тому я був ощасливлений Вашою згодою на мій шлюб з Вашою дочкою, панною Анусею, та тепер з болем в серці мушу, попросивши пробачення, зречися того щастя. До того змушують мене обставини, а які саме не можу пояснити.

З пошаною,

Станіслав Стемпковський.”

Лісовський стояв, кліпав очима і сам не зінав, що це має значити. Покликав жінку і Вацю і разом обміркували справу.

Не інакше, а це діло Анусі. Нова ганьба, коли довідається, що навіть такий Стемпковський не захотів оженитися з нею.

Звелів Лісовський покликати Анусю. Вона увійшла спокійна, поважна і чекала, що будуть говорити.

— На ось, прочитай цей лист, — промовив Лісовський і простягнув Анусі одержаний лист.

Ануся прочитала, розуміється з великою приємністю і віддаючи лист сказала:

— За кого ж тепер будете віддавати мене?

— Ти мені скажи, що це все значить? — з гнівом запи-тав Лісовський.

— Значить, що Стемпковський не може, чи не хоче зі мною женитися, — відповіла Гануся з усмішкою.

— До кого це ти так говориш? — скрикнув Лісовський.

— Я і без тебе знаю, що це означує, але хочу знати причини, бо без сумніву тут є твоя голова.

— Спитайте моого бувшого жениха. Він певно знає.

— Вона собі юпить з вас, — ідко озвалась Ваця.

— Жадних юпинів нема, — вже з обуренням сказала Гануся. — Звідки я маю знати гадки якогось там Стемпковського і відповідати за него. Може я йому не подобається, а може буде женитися з якою грабянкою. А може й Ваця зіпала йому в око, спитайте його.

Ваця підскочила, як ужалена.

— Я не твоєї вдачі, — закричала вона, — щоб на таких женихів перейшла.

— Забираїся з моїх очей, — крикнув Лісовський.

Гануся з повагою вийшла з кімнати, безмірно радіючи, що десь добре її любий Петрусик поговорив на розум зі Стемпковським, коли раз-два відмовився.

На другий день Ваця покликала до палацу коршмаря, Гершка, котрий знав усі палацові тайни і нераз успішно виконував ріжні доручення. Ваця оповіла йому в чім діло і наказала поїхати до Стемпковського і вивідати у него причину відмови.

Гершко зараз же таки виїхав. Застав Стемпковського в дуже кваснім гуморі, він не сидів, але стояв опершись на крісло. Коли Гершко почав хитро-мудро підходити його, Стемпковський прямо запитав:

— Коли тебе післали від Лісовських, то одержиш відповідь, коли ж ні, то забираїся під три вітри і то раз-два.

— Так є, прошу пана, мене панна Ваця післала.

— Ага! То дуже добре.

Стемпковський покликав двох слуг і приказав покласти жида на підлогу. Гершко почав проситись, а Стемпковський йому каже:

— Не бійся, я тобі дам відповідь і повезеш до палацу.

Поклали Гершка і Стемпковський з великою приємністю вліпив йому пятнадцять канчуків і сказав:

— Ідь і покажи панні, розумієш? Скинь одіж і покажи. Це половина тої причини, котра заставила мене відмовитись від шлюбу.

— Ой, вей мір! — завейкотів Гершко. — Ну, а що я винен?

— Ти нічого не винен, але привезеш певну відповідь, так, що тобі безумовно повірять.

— Ну, то я вже розумію, що я дістале пятнадцять, то пан дістале тридцять, але від кому, щоб йому руке покрутіле, най я знає через кому я дістале.

— Дістав і буде з тебе. Марш, звідки прийшов, бо зараз і другу половину причини дістанеш.

Гершко вилетів, як куля. Приплентавшись до палацу, оповів Гершко як і що, розуміється, що половину тої причини не показував, бо Ваця і так вірила йому і не мала охоти оглядати.

Коли Ваця оповіла батькові про висліди своєї розвідки, той забідкався і кілька разів повторив:

— Що це значить?

— То значить, — сказала Ваця, — що колись і ми можемо дістати в шкіру, як дістав пан Стемпковський. Нема сумніву, що вона з кимсь знається, поскаржилася і той хтось влішив йому тридцять канчуків.

— З ким же знається? — крикнув Лісовський.

— А хто її знає, треба слідити за нею, то може довідатись, — сказала Ваця.

Знов Гершко одержав ұказ слідити за Ганусею і за всяку ціну довідатись з ким вона знається.

Гершко радо взявся до цого діла, бо й він був заінтересований в цім ділі.

Тимчасом і Гануся провідала, що Гершкови доручено слідити за нею, а для того була обережною. Все ж таки находила можливість передати свому Петрусеві вісточку, а часом і побачитись.

Одного дня виїхала Гануся з палацу, користаючи з відсутності родичів і помітила, що Гершко слідить за нею, віхала в ліс, де стрінув її Петро.

— Петрусю! — сказала Гануся, — за мною слідить Гершко, десь певно зараз зявиться тут. Той пархач не мало зла накоїв, варто його провчити.

— Гаразд! — сказав Петро. — Ти сховайся, а я з ним поговорю.

Так і зробили: Гануся схovalася в гущавину, а Петро пішов на вивіди. Бистре козацьке око скоро побачило Гершка, що заховався в корчах.

— Ти що тут робиш, жидку? — запитав Петро.

Гершко стояв, як громом прибитий.

— Я, я отако-о тут шукаю своє корову.

— Кажеш шукаєш? Як шукаєш, то знайдеш не лише корову, але й бичка, — сказав Петро. — Скажи мені, хто тебе вислав сюди і чого?

— Мені ні-ніхто не виславале, я шукаю того, корове...

— Брешеш, драбуго, скажеш тим, що тебе післали, що ти стрічав мене.

З цими словами сильний Петро положив Гершка на пень і вирахував йому копу гарячих, так, що Гершко зне-притомнів.

Покінчивши з Гершком, Петро поговорив з Ганусею і поїхав домів, а Гануся також вернула до палацу.

Другого дня прибігла до Ваці жінка Гершкова і просила йти до коршми, бо її Гершуно буде скоро робити „гішторбен” (умре). Ваця зараз пішла і Гершко оповів її як це у другий раз гупають його за панські інтереси.

— Хто ж то був? — запитала Ваця.

Гершко пізнав Петра Довбиша, але боявся виявити, тому відповів:

— Хоробе йому знає. Якесь драбуге. Він як зачав гупати мене, то я не бачив світ.

— А панни Анусі там не було?

— Може було, я не знаю, бо мені не дале час роздивитисі. Воне віхали в лісі, а більше я не бачило.

Ваця вийшла збентежена. Не було сумніву, що Ануся має якогось лотра, котрий оббив Стемпковського і Гершка, а чого доброго, може і її боки облатати. Хто б він такий?

А Гершко стогнав і кляв усім панам:

— Щоб вам гупав, доки ви будете жити.

Коли Ваця оповіла про все родичам, ті оставпіли.

— Виходить, що вона має приязнь з якимсь розбишакою, котрий, чого доброго, може напасті і на палац при її помочі і обгаратати нас, — говорив Лісовський.

— Ратуй нас, Пане! — залементувала пані Лісовська.

— Я думаю, тату, — сказала Ваця, — що треба відіслати Анусю до цьоці у Київ на якийсь час, в той спосіб ми будемо безпечні і її вилетять дурниці з голови.

— Спасенна гадка! — скрикнули Лісовські. — Дійсно це одинокий спосіб.

На другий тиждень рішено було ловезти Анусю до Києва і там її лишити. Ваця заявила, що вона сама повезе її.

За кілька хвилин Гануся вже знала про це, бо вона мала своїх прихильників в палацу, котрі за всім пильно стежили. Того ж самого дня вона переслала вістку Петрові і на другий день вибралась з палацу, щоби побачитись з Петром. Це не укрилось від ока Ваці і вона рішила сама слідити, куди Гануся пішла.

Непомічена Ганусею, Ваця слідила за нею і побачила, що Гануся підійшла до пасіки, де на неї чекав Петро Довбиш. Бачила як вони сердечно привіталися і про щось говорили.

Тайна стала явною. До Ганусі залицяється козак і то значний, багатий, з котрим треба числитися.

Ваця так само непомітно виховзнулась і вернувшись до палацу, оповіла родичам про те усе, що бачила.

Лісовські дивились на Вацю, наче громом прибиті. Їх дочка в обіймах козака. Що робити? Як ратувати честь свого шляхетського роду. Таж Петро Довбиш, хоч і знатний і багатий, але козак, ворог шляхетства, бунтівник. Завязався такий вузлик, якого годі розвязати. Поїхати зараз в ліс з слугами і напасті на Довбиша, не така легка справа, бо він без охорони не ѹде і можна стягнути на себе нещастя.

Треба виконати плян вивозу Ганусі, лише муситься обережно це зробити, бо Гануся не захоче їхати, дасть знасти тому драбові, а він усі пляни перекреслить канчуком або ю шаблею. Треба хитро-мудро підійти її.

По довшій нараді виготовили ще один плян, котрий мав доповнити перший.

Коли Гануся вернула до палацу її покликали родичі до себе.

— Вже щось нового, — подумала Гануся, входячи до кімнати.

— Анусю! — промовив пан Лісовський. — Я маю відомості, що до тебе залицяється хорунжий, Петро Довбиш, той самий, котрий мав з тобою першу стрічу в лісі на польованню. Скажи мені чи це правда?

Гануся завагалась на хвилину, але заволоділа собою і відповіла:

— Так, правда!

Пані Лісовська завертілась на кріслі і прошепотіла:

— На рани Єзуза!

— Які ж ваші пляни? — питав дальнє Лісовський. — Маєш замір вийти за него заміж?

— Так, маю, — відповіла Гануся.

— Що ж, Анусю, видимо, що ти вибрала собі іншу дорогу. Ми уживали заходів, щоби тебе від цого здергати, але нічого не помогло. Тепер ми рішили не перечити тобі, а навпаки допомогти і знесті ганьбу, яка нас чекає, та забути про тебе.

— Тепер вислухай мене, — озвалася пані Лісовська. — Скороб ми розстанемось і то на віки, бо ноги наші ніколи не переступлять порога хати хама. Козаки не рівня шляхті, отож, я прошу тебе, пойдь ще до Києва до тітки і попрощайся з нею. Я вимагаю від тебе цого і думаю, що ти це учиниш.

— Коли ж ви хочете, щоб я їхала? — спитала Гануся.

— Після завтра можеш їхати, — сказав Лісовський.

— Тату, і я пойду з Анусею, та дещо куплю в Києві. Що було між нами, Анусю, най забудеться. Ми ж сестри рідні, — говорила Ваця.

— Добре, можеш їхати, — відповів Лісовський.

Гануся ніяк не могла зрозуміти, що це усе значить. Вона подумавши трохи, звернулася до батька:

— Тату, чи позволите, щоби Петро Довбіш приїхав сюди завтра?

Лісовський зморщився і відповів:

— Коли повернеш з Києва, тоді дам йому знати. Забереш, що тобі треба і виїдеш до него, а сюди до палацу йому не дорога. Досить з тебе, що я не перечу тобі йти за него, але тут його не потребую. Даю свою згоду, бо бачу, що тебе шляхтич не візьме, тож іди собі тою дорогою, яку сама вибрала.

— Дякую вам, тату, за ваше слово. Мені козацьке життя милійше, як шляхетське.

— Годі, годі того, буде вже з мене, — сказав Лісовський.

Коли Гануся відійшла до своєї кімнати, там чекала її друга несподіванка: Покойова дівчина, Христя, оповіла Ганусі підслухану нараду в справі вивозу її до Києва.

— Ось воно як. Хитрощами хотять мене розлучити з моїм Петрусиком. Ні, так не буде!

Зараз же написала Гануся листа до Петра і питала, як має поступити.

Ще того дня Христя доручила Ганусі відповідь Петра, котрий писав, щоби Гануся сміло збиралась у дорогу, зabraла усю, що її потрібно, а він вже решту бере на себе. Гануся певна була, що Петро все добре обдумав, а для того заспокоїлась і почала збиратися. Мама і Ваця радили її брати більше одежі і білля, бо може забарятися в Києві. Розуміла Гануся, до чого це відноситься, але не перечила, бо то було її на руку.

На третій день у ранці біля ґанку стояла повозка, до котрої занесли річи. Гануся попрощала родичів, мама навіть заплакала і за хвилю Гануся та Ваця сиділи в повозці, котра викотилася за браму палацу.

Їхали дві рідні сестри, та не однакові були їх думки і заміри. Гануся представляла з себе засудженого вязня, а Ваця охорону. Їхали мовчкі, бо Гануся добре знала, чим її сестричка дихає.

Проїхали верст вісім і нараз колясу окружило шість козаків. Один з них підіхав близше, вклонився Ганусі і сказав:

— Пан Хорунжий, Петро Довбиш, кланяється вам і чекає на вас в своїм хуторі; а ви панно, — звернувся він до Ваці, — сидіть тихо і будьте послушні, а то скажу звязати, як що будете гороїжитися. Рушай за нами! — крикнув до візника.

Покотилася повозка в другу сторону. Ситуація змінилась. Ваця сиділа як котеня в рошині, прибита, наляканана, а Гануся виросла на цілу голову.

— Ганусю дорога, — залементіла Ваця, — пробач мені усьо. Дозволь злісти, я верну домів пішки.

— Ні, Вацю, не потребуєш вертати. Ти ж чула, що тато згодився на мій шлюб з Петром, ото ж будеш на моїм весіллю, а тоді поїдеш.

Ваця мало не зімліла. Вона, гонорова шляхтянка, що так ненавидить козаків і свою сестру, має бути між козаками на весіллю і ще сама допомогла в цім ненависній сестрі. Чи могла бути для неї більша наруга, більша мука? Вона гризла до крові губи, готова була вискочити з повозки, але думка, що її скоплять козаки і звяжуть, заставляла сидіти.

Довгий час відалась Ваця Ганусі в печінки, аж сьогодня сама всунулась в халепу і мусить відпокутувати за всі учинки.

За кілька годин приїхали до хутора, де Петро Довбиш з почотом і радістю стрінув свою суджену, а до Ваці звернувся з такими словами:

— Вельможна панно! Знаю дуже добре, що не маєте охоти бути в моїй хаті, але я маю бажання, щоби ви були присутні на нашім весіллю. Отож уважайте! Нічим свого шляхетства і гонору не виявляйте, а рівно ж і ненависті, то усе по доброму скінчиться і по весіллю поїдете до дому. Коли ж нахнюпите, будете гороїжитися, або не дай Боже

захочете втікати, то не подивлюсь, що ви панна, а скажу простягнути у стайні і копу канчуків дати. Отже вибираєте, що вам миліше. Знайте і те, що мое слово тверде, як камінь.

Затремтіла Ваця, бо бачила, що це не жарти, посмирніла і цілком упала на дусі.

На другий день відбулось в церкві приєднання Ганусі до святої віри православної, при чим мусіла бути присутньою Ваця.

За три дні відбулось весілля. Зіхалось багато гостей. Столи вгиналися від страв і напитків. Усім було весело, одній лише Ваці неначе хто плугом серце переорав.

Налляв Петро чарку старого меду, подав Ваці і сказав:

— Прошу випити за здоровля моєї любої жінки, а вашої сестри, та будьте веселіці. Того, що сталося, не вернеш.

Скрутилась Ваця, та що зробиш, не випє, то ті лотри можуть шкіру злупити. Випила мовчки.

Тоді Гануся подала другу чарку і сказала:

— А тепер випий, сестро, за здоровля моого коханого мужа, а твого швагра.

— Біда, хотять мене обпоїти, — подумала Ваця. Все ж таки мусіла випити.

А там заставили випити за здоровля тата і мами і голова Ваці стала тяжка, яzik почав заплітатися.

Почались танці.

— Ану, панно з швагром, — промовив Петро.

Пішла Ваця в танець.

— Гарно, — похвалив Петро.

Взяв Вацю в танець молодий вродливий сотник Вдовиченко, викрутив вельможну панну, аж зіпріла. Підніс ще одну чарку меду і вивів попід руки у садочок на прохолоду. А там посидали на лавочці під грушевою, ну і вже відома річ, що не дармував сотник, обіймав шляхтянку, а та цілуvalа козацьке лице і тулилась до него.

Натішився козак, скільки йому бажалось і вернули до світлиці. Бачила це Гануся і спітала Вацю:

— Що ти робила в садочку?

— Цілуvalася, Ганусю, солодко цілуvalася, — пробель-котіла Ваця.

Випила ще одну чарку меду з рук сотника і схилила голову на стіл. Взяли її слуги і занесли на постіль.

Прокинулася Ваця десь перед полуднем. Вся розбита,

голова боліла, перед очима снувались жовті круги. Пригадала собі, що було і встидно стало. Чула як ще пашить її шляхетське личко від козацьких поцілунків, відчувала тілом палкі обійми і соромно і любо якось було.

Підвелається, умилася, вийшла до світлиці, де гості знов зібралися, глянула на сотника і вся спаленіла. Заходились її угощати і за годину Ваця була пяна, хоч очі її выбери; тоді Петро приказав запрягти повозку, винести Вацю і наказав фірманові їхати домів.

Коли повозка підкотилася перед палацовий ганок, Лісовські вибігли стрічати Вацю, щоб довідатись від неї про Ануся.

Яке ж здивовання і разом занепокоєння огорнуло їх, коли вони побачили, що Ваця пяна; вона вже не спала, але хиталася і дивилася пословілими очима на родичів. Була бліда до непізнання і нічого не говорила.

— Це ви з Києва вертаєте? Що з панною? — закричав Лісовський до фірмана, котрому також метелики сновигали перед очима.

— Та де з Києва, — пробубонів фірман. — З хутора хорунжого Петра Довбиша. Панна, — і показав бачівном на Вацю, — гуляли на весіллю панни Ганусі, ну тай впились.

— Як? Що? — скрікнула пані Лісовська. — Де ти була? — звернулась до Ваці.

— На ко... зац... кім веселю була у ш-в-а-г-р-а Довбні, — вимовила Ваця і божевільно розсміялась.

Лісовські заломили руки і стояли як скамянілі. Їх пляни знівечились. Яка ганьба.

На ту пору надіхав пан Ян Равський, відомий зі своїх симпатій до козаків взагалі, а до Петра Довбиша зокрема. Довідавшись в чім діло, він попрощав Лісовських і пігнав до Довбиша.

Увійшовши до світлиці Равський звернувся до Петра:

— Я що-й-но довідався, що у вас весілля і приїхав вас пане хорунжий і вашу малжонку поздоровити. Я шляхтич лях, але я є приятелем козаків.

— Знаю про це, вельможний пане, — відповів Петро, — дуже красно дякую, що ви загостили до моєї оселі та привітали. Можете бути певні і в моїй приязni до вас.

Засів Равський за стіл, пішла чарка в рух, розворушився язик і Равський почав говорити:

— Старий дурень отой лис, надувся як індик. Чи не

краще отут за столом бути, пане добродзею, і чарку пити?
За кого дочка хоче, за того йде. Кому яке діло?

Равський вихилив чарку і заспівав:

Кому що до того,
Же я кохам єго;
Моє серце, як та пташка
Она коха Сташка.

Аж над ранком поїхав Равський домів, пяний хоч йому очи вибери.

Лісовські довго стогнали, кляли і врешті відцурались своєї доночки Анусі, заявивши усім, „же їх цурка Ануся умарла”.

Тимчасом Гануся не „умарла”, а жила в любові з своїм мужем, котрий в скорім часі зістав сотником.

Проминуло півтора року і до Довбишів завитав новий гість землі; то Гануся породила сина як сокола, котрого назвали Миколайом.

За два тижні відбулись гучні хрестини.

— Знаєш що, Ганусю, — сказав Петро до жінки. — Я хочу, щоби твої родичі і сестра були на хрестинах.

— Вони, Петrusю, не приїдуть. Та ѿ пощо нам їх? Вони відреклися від мене.

— Ні, Ганусю, вони приїдуть, нехай подивляться на свого внука. Я знайду такий спосіб, що вони приїдуть.

— Я знаю, Петrusю, що ти добрий штукар. Ну, ну, роби що знаєш, — сказала Гануся і обнявши мужа, палко поцілуvala.

Петро довідався, що Лісовські того дня вибираються у гості. Ото ж вислав козаків, щоб завернули їх до хутора. Засіли козаки в хащах і наглядають. Скоро показалась повозка, а в ній ціла родина Лісовських, козаки спинили повозку, а козак Іван Трісничево звернувся до пана:

— Вельможний пане! Наш пан сотник Петро Довбиш і пані сотничиха, його жінка, просять вас до себе на хрестини. Бог післав їм сина, а вам внука, ото ж просимо їхати з нами.

— Я не маю дочки і не маю зятя, тож і не маю внука! — викрикнув Лісовський, — і з вами не поїду. Це насильство! Я шляхтич і буду скаржитися воєводі.

— Ми, пане, шляхецтва не чіпаємо, — сказав Трісничерево, — ми просимо чемно, а як не скоритеся нашій просьбі, то силою заберем і тоді буде потаго. Поганяй! — крикнув до фірмана.

Покотилася повозка, а пан і пані Лісовські шамотались і щось бубоніли; одна лише Ваця була спокійна, бож вона вже була на хуторі, ну і в садочку

На лавечце сідзяла,
Сладкен бузе цаловала.

Віхала повозка на подвір'я, підійшов Трісничерево і промовив:

— Прошу панів до хати, та будьте людьми, бо заки до воєводи вспієте, то на стайню з певністю попадете.

Вилізли пани сопучи, а в дверях привитав їх сотник Довбиш:

— Прошу до світлиці, думаю, що я мав право і обов'язок запросити до себе на хрестини, бо хоч як би ви не вирікались своєї дочки, вона все ж таки остає вашою дочкою, а її дитина вашим внуком. Ото ж прошу до світлиці. Забудьте на час свій гнів, а бундючність шляхетську лишіть отут біля порога, візьмете з собою, як відізджати мете.

Увійшли Лісовські, а в світлиці привитала їх молода сотничиха, зібрана була як пава, в дорогій корсетці прикрашений дорогими камінями, на шиї кілька низок перел з дукачами, на ногах сапянці. Мимохіт загляділись Лісовські на дочку, котра значно покращала. Тимчасом сотничиха промовила:

— Чула я, що ви відріклися від мене, тож не можу стрінути вас так, як стрічається родичів. Все ж таки радо витаю вас, прошу на почесне місце. Сьогодня у нас радість — хрестини нашого сина Миколая.

Лісовські мовчки сіли, а Ваця роздобрілась і поцілувала сестру.

Сиділи Лісовські і розглядалися по світлиці, котра була багато прибрана. Вештались слуги, склонялись з пошаною перед сотничихою, видно було всюди не лише достаток але й багацтво. Це значно охолодило гонор Лісовських.

Почалася гостина, мусіли невольні тесть і теща їсти і пити так, що і в головах зашуміло. Встала пані Лісовська,

підійшла до багатої колиски, нахилилась над внуком і дивилася на нього. Підійшла Гануся і спітала:

— Що ж, гарного сина маю?

— Гарна дитина, — відповіла Лісовська. — Виджу, що в багацтві живете.

— Так, — пояснила Гануся, — маємо всего подостатком.

— Усе маєш, лиш гідність шляхетську стратила, — їдко сказала Лісовська.

— Я вже й забула, як вона виглядає і знати її не хочу, — говорила сотничиха.

Ваця навіть взяла на руки Миколая і прицмокувала до него; а опісля вийшла в садочок і сіла на лавочці під грушевою, згадуючи, як на тім місці¹ хоч і козак, але гарний, молодий мушчина цілував її і обіймав.

Приїхав і Ян Равський і побачивши Лісовських заплескав в долоні:

— Наконець тесть і тестьова приїхали. Слічнє, далібуг же слічнє . . . До сто дяблів ворожнечу, най панує згода. Біват!

Пішла чарка в рух, але Лісовські не mrіли про згоду, лише про те, якби вихопитися з хати. Помітив це Равський і сказав:

— Якби я, пане добродзєю, мав такого тестя і тещу, то вложив би їх в гарматну люфу і вистрілив в темну ніч, щоб не видіти, куди полетять.

Пізно вже випросились Лісовські з гостини. З дочкою не прощались, лише Ваця, і відіхали.

Все ж таки та гостина трохи охолодила гонор Лісовських.

Проминуло з того часу пів року. Одного дня пригнав козак з трівожною вісткою, що зявився татарський загін і забирає людей в неволю та грабує оселі.

В одну мить злетілись козаки і розвідавши, що татари вже вертають з бранцями та награбованим добром, вирушили проти них під проводом сотника Довбиша і зайшовши хитрим маневром, вдарили з трьох сторін.

Не відержали татари несподіваного козацького насоку і залишивши табор, пустились в розтіч, вкриваючи поле трупом.

Яке ж здивовання огорнуло сотника Довбища, коли в

числі бранців він побачив Лісовського з жінкою і донькою. Вони вже не були тими гордими панами; не знати, де ділась шляхетська пиха. Дрожали, як цуцики в дощ, та миленько дивилися на Довбиша. Були обшарпані, побиті, сирівці повідалися в тіло.

Дальше побачив і Равського, обдертого до тіла. Він кинувся до Довбиша з криком:

— Пшияцелю! Чим ці одплацен за оцалене жиця?

Забрав Довбіш їх усіх до себе на хутір. Тепер вони інакше поводились, привитали Ганусю, пані Лісовська взяла на руки Миколая, а все веселий і щирий Равський пив за здоровля сотника і сотничих та клявся бути йому вірним приятелем до „гробовей дескі”.

З тої пори відносини Лісовських до Довбішів покращали, хоч не були ніколи такими, які бувають між родиною. Лише серця Петра і Ганусі, зєднані любовю, усе горіли тим святим почуттям одного до другого.

ЗА МРІЇ НА СИБІР.

Була весна та не українська красна, оживлена, а петербурська, млява з туманами і імлою. Одного дня, коли сонце виглянуло із за хмар, до саду недалеко ріки Неви увійшла молода вродлива дівчина. Приглянувшись близше до неї можна було вгадати, що це доня України, але що ж вона тут робить? На це давали відповідь її книжки, котрі вона мала в руці; то були учебники, значить дівчина була курсисткою.

Вибравши затишне місце дівчина сіла на лавочці, розгорнула книжку і вглубилась в ню, перегортаючи сторінку за сторінкою. Іноді вона відривала свій зір від книжки і задумувалась, видно було, що крім науки вона має ще щось важкого на думці.

Проїшло може пів години часу і на ал'єї показався молодий чорнявий студент. Порівнявшись з курсисткою він взяв двома пальцями своє ліве ухо, курсистка зробила те саме.

— Восьма година вечера в домі ч. 120 Мойка, — промовив він тихо і пішов далі.

Був то умовлений знак, яким студент дав знати курсистці, що він належить до тайної організації і коли вона відповіла тим самим, сповістив її про час і місце сходин.

Тепер вже було відомо, що курсистка належала до тайної революційної організації. Хто ж в дійсності була та дівчина?

Була то Марія Кравченко, донька священика о. Миколая з київщини, слухачка вищих курсів тепербургського університету і членка кружка революціонерів.

Вже хотіла Маруся вийти з саду, але в ту хвилю надійшов студент середнього росту, русявий з блакитними очима, привітав Марусю і сів біля неї.

Був то студент фізико-математичного факультету петербургського університету — Петро Калинович, син сільського учителя з київщини, діяльний член революційного кружка і сердечний друг Марусі.

— Марусю, — промовив Петро, — сьогодня вечером будемо мати нового товариша, дуже цікавого; я боюсь, щоб ти не залюбилася в него.

— А то він для того має прийти? — запитала Маруся з усмішкою.

— Ні, Марусю, не для того, я так собі на жарт сказав.

— Хто ж він такий?

— Не даш віри, Марусю. Молодий великий князь Димитрій.

— Що ти кажеш! — сказала Маруся. — І ви вірите йому? Це ж член пануючого дому Романових.

— Так, він ним є, але рівночасно це людина лівих переконань. Його уся родина ненавидить, крім одної великої княгині Єлісавети. За ним слідять, як за звичайним революціонером і його чекає видалення з краю або запроторення на Сибір, а поки що він нам може бути в багатьох випадках корисним. Сьогодня він буде на нараді, я певний, що винесе ще найкраще враження.

Поговоривши ще кілька хвилин, Петро і Маруся розійшлися кожне в свою сторону.

У восьмій годині Маруся була в домі ч. 120, де застала п'ять мушчин-товаришів. Петра ще не було.

Через яких десять хвилин відчинились двері іувійшов Петро з молодим приємним мушциною, високого росту, бльондином і представив усім присутнім: Великий князь Димитрій, наш новий товариш, котрого маємо звати Олімп.

Усі привіталися з новим товаришем і засіли до стола. Почались дискусії на революційні теми, в яких живу участь брав Олімп і виказав велике освідомлення в цім ділі та зaimпонував усім і зискав собі довірря та симпатії. Нікому не здавалось, що то сидить з ними член пануючої династії Романових, а справжній революціонер з числа підданих.

— Товариші! — говорив Олімп, — не дивіться на мене як на великого князя, члена пануючої династії, котру ви маєте на меті повалити, а дивіться на мене як на звичайного чоловіка, котрий хоче видіти свою вітчину щасливою і свободною і розуміючого, що то усьо прийде тоді, коли упаде монархія, коли упаде деспотизм, коли його замінить республіканське правління. Наколи цар сам зреchetься трону, тим краще, наколи ні, то його прийдеться силою повалити, того вимагає добро народу. Я нахожуся під тайним надзором і знаю, що мене чекає висилка з Петербурга „в отдельнія места”, але доки це наступить я ділати-му разом з вами.

Сумніву ні в кого не лишалось, усі виділи перед собою ідейну людину, котра для добра народу жертує свій княжий титул і вигоди і наражає себе на велику небезпеку бути обвинуваченим в державній зраді і понести тяжку кару.

Всі розійшлися піднесені на дусі, з твердою постановою працювати доти, доки не добуться зміни правління в Росії. Щож до Петра і Марусі, то вони стреміли крім того до здобуття прав Україні.

Організація була нечисленна і малодіяльна, очікувалось на осінь, коли мали влитись нові сили.

Скінчилися іспити і студенти готовились їхати домів з тим, що кожний має в дома ширити між населенням свідомість і агітацію.

Олімп на прощання видав вечерю в однім конспіративнім мешканню, в часі котрої були обговорені ріжні справи. На випадок арешту кого будь з членів кружка, мали зараз дати знати в Петербург Олімпові, а він має ужити своїх впливів для ратунку.

Приїхала Маруся в село до старого батька, котрий втішився своєю одиначкою, а вона рівно ж раділа, що бачить доброго батька, який усі свої засоби віддавав на її науку.

По кількаденнім відпочинку Маруся почала навідуватись в село, та знайомитися з обставинами життя селян, при чім вдавалась з ними в розмову, пробуджуючи в них свідомість.

Наслідком такої діяльності Марусі було те, що за пару неділь приїхав до о. Миколая начальник поліції (становий пристав) і заявив, що має дуже погані відомості про його доньку, що вона підюджує селян до непослуху владі і захоплення панської землі.

Отець Миколай мало не зімлів, почувши таку атестацію своєї любимиці, йому вже вважалось як її арештують і висидають на Сибір. Не було іншої ради як задобрити оборонця монархістичної влади і за пару хвилин в руці пристава знаходилася четвертня (двадцять п'ять карбованців), котра значно відвернула небезпеку від благочестивішого государя і пристав по добрій закусці і ще ліпшій випивці кріпко стиснув руку о. Миколая і відіхав. Він був тих поглядів, що доки монархія впаде, то треба старатися, щоби кишеня була повна.

По відїзді пристава о. Миколай покликав Марусю і передав її причину візити пристава і почав картати:

— Ти знаєш, до чого може довести твоє вільнодумство? Опинишся на Сибірі а я страчу парохію і на старість стану жебраком за те, що дав тобі вищу освіту. Є люди велиki, сильнi, нехай вони клопочуться державними справами, а ти до того не мішайся.

Жаль було Марусі батька, вона розуміла, що своїм поступованням причинює йому неспокій і муку, але ж хiба один батько її мучиться. Мучаться тисячі тисяч людей і чи буде справедливо, щоби заспокоюючи батька, лишити тi тисячi народу на поталу горстки аристократiв, що п'ють, їдять, бенкетують i не хочуть чути i знати, що мiльйони людей стогнуть в бiдi i нуждi. Щастя народу добудеться лише цiною страждання. Коли вона молода, повна сил i надiї на гарне будуче, ставить на карту своє життя, свою будучнiсть, то хай i батько випе з тbї чаши, з якої буде пити донька. Престоли здобуваються цiною кровi, цiною життя i валяться рiвнож такою цiною.

— Таточку! — промовила Маруся, — ви кажете, що дали менi освiту. Так, це правда, i я вам дуже вдячна за це, але чи буде це добре, наколи я маючи освiту, маючи знання i змогу стати в оборонi гнобленого народу, буду пильнувати лише себе, щоби скорчивши перед сильними мiра цего, виблагати собi посаду, а на усе, що твориться в краю, махнuti рукою, неначе це не мое дiло. Для чого у нас нема українських шкiл? Та ж три четвертi населення України говорить своею рiдною мовою. Хiба ви, тату, не могли б бути священиком Української Церкви, замiсць того, щоби служити росiйському синодовi? Хiба ваше назvисько, Кравченко, не свiдчить, що в ваших жилах пливе українська кров? Хiба ви забули, що Україна мала своїх гетьманiв, свою церкву, своє вiйсько i те все захланна Москва скасувала, царi придушили. Темний люд не знає нiчого i мовчить та гне спину, а як котрi до дечого дoглупується i свою думку висловлять, тих зараз запроторюють до вязниць або засиляють на Сибiр. Царська самодержавна влада боїться голосу народу, а для того нашим обовязком є розбудити той народ, освiдомити його i навчити, як вiн має здобути собi право на кращe життя. I ви тату чините зло свому народовi, бо неосвiдомлюєте його, а на шкоду народу вiрно служите царевi, вмовляючи в народi вiрнiсть для него i слiпий послух.

Хіба ви не бачите, як мало цар дбає про народ, як його бояри і генерали обдирають той народ і знущаються над ним, як в Петербурзі панує в царськім палацу роскіш і розпуста, а по селах селяни пухнуть з голоду, темні, неосвічені, а пани збагачуються їх тяжкою працею, за малий протест проти них збігаються царські слуги і військо та тяжко карають їх. Збирають великі податки з народу, а що народ має: сільські школи, в котрих малограмотні учителі ледви научать азбуки, доріг немає, фабрик і усего того, що мають культурні краї.

Маруся замовкла, лиця горіли, уся тремтіла. А отець Миколай, сидів опустивши голову на груди, блідий з болючим виразом лиця. Йому, вихованому в строгім підчиненню начальству і благоговінню перед коронованою головою Богом даного царя, навіть думка подібна ніколи не приходила до голови. А нараз він чує такі страшні слова від своєї рідної і єдиної доні, на освіту котрої він віддавав усе, що мав. В його старім умі не могла поміститися думка про такі політичні перетурбациї, про які говорила Маруся.

Треба признати слухність старенькому о. Миколаю, одинокому вдівцеві. Чи він винен, що так склалась доля українського народу, що міг він зробити, навіть при певнім бажанні. За одно лише необережне слово його загнали б туди, куди Макар телят не гонив. І тепер він почував себе одиноким, розбитим, мрії його, батьківські мрії розвіялись як дим.

— Дочко моя кохана, — промовив о. Миколай тремтячим голосом, — думав я дожити своє життя тихо та спокійно, але бачу, що не то доля мені судила. Помочи, дочко, народу, не поможеш, а себе занапастити то з певністю зможеш і тим самим і мене занапостиш, бо я не переживу того, коли моя дитина буде сидіти у вязниці, або піде скитатись на холодну Сибір. Мені дочко не час вже до політики мішатись, не мої літа, не моя сила. Коли умру, поховаеш мене, а тоді роби, що тобі твій розум, твоє почуття подиктують, а доки живу, не стань причиною моєї смерті. Сили мої згасають, скоро мене не стане. Докоряєш, що я не осмідомлюю народ. А хіба ти не знаєш, що того ж ще дня, як би я сказав щось людям, мене жандарми вивезли б з села. Одно лише добре, що нема в живих матері, а то вона тепер плакала б та уболівала б над тобою.

Жаль стало Марусі батька. Він же такий добрий для

нєї, останнє віddaє і любить як свою душу. Підійшла до батька, обійняла його і старалась заспокоїти.

— Не бійтесь, таточку, я буду остережна в своїх поступках.

Слова ті мало принесли о. Миколаю заспокоєння, він добре знов, що Маруся так лише говорить, аби його заспокоїти.

Довго не спав о. Миколай тої ночі, а і сон його був тривожний, снилось йому, що Марусю арештували і кудись вивезли.

Минуло пару тижнів, о. Миколай трохи прийшов до себе і вступила в нього надія, що Маруся поправиться. А Маруся, щоб не дразнити батька сиділа дома, дожидаючи кінця вакації, коли вийде до Петербурга, до своїх товаришів.

Одного дня пішла Маруся до місцевого склепу, купити ниток. По дорозі стрінула поліцейського урядника, котрий волік кудись старого селянина, а що той просився і упирається, урядник обкладав його нагайкою, а жінка і діти бігли з заду і голосили.

Маруся ціла затремтіла, забула за свою обіцянку батькові, підійшла до урядника і крикнула:

— Як ви смієте знущатись над цим чоловіком!

Урядник скипів і відпалив:

— Не мішайтесь не в своє діло.

— Ні, то моє діло, — крикнула Маруся, — раз на моїх очах робиться таке беззаконня, пустіть його!

— Убираїся вона сволоч! — випалив урядник.

Марусю наче хто шилом вколов, підскочила до урядника і вдарила його в лицце. Піднявся гармідер, збіглись люди, видерли селянина і так грізно поставились до урядника, що він мусів винестись з села.

На другий день знов завітав до о. Миколая становий пристав; не помогли вже гроші і просьби, списав пристав протокол і пішла справа до суду, за оскорблених урядника і чинення йому перешкоди при виконуванню службових обовязків, а тайне повідомлення до жандармського полковника.

Зявилися жандарми, перевели ревізію в домі о. Миколая і Марусю арештували за накликування до безпорядків і до розгрому панських фільварків.

Отця Миколая ця подія цілком прибила і він захорів. Тимчасом Маруся вспіла написати про свій арешт Олімпові,

а той завдяки своїм впливам визволив її з арешту. Коли Маруся вернула домів, вона застала свого батька цілком інакшим чоловіком. У него вже не було тої покори владі, яка була раніш, а жаль до неї за знущання над його дитиною, котра стала в обороні покривденого. Іншими очима почав дивитися о. Миколай на Марусю і на політичні справи, а це невимовно радувало Марусю.

Коли прийшов час Марусі їхати до Петербурга, о. Миколай щиро пригорнув її до своїх грудей і з гордістю дивився на неї, дивився як на борця за найкращі ідеали.

Маруся їхала в товаристві Петра і по приїзді поспішила принести подяку Олімпові, без помочі котрого вона сиділа б ще й досі в вязниці. Олімп, як і перше, стрінув її дуже сердечно і просив в кожній пригоді звертатись до него, а він доки буде мати змогу, боронити-ме її.

Знов попили дні за днями, революціонери сходились на наради, друкували проклямації і „ходили в народ“. Шпіцлі слідили за ними, але вони усе малися на осторожності.

Раз якось жандарми несподівано увійшли в мешкання, де революціонери зібрались на нараду, перевели ревізію, але в нікого нічого не знайшли і мусіли з нічим відійти. Все ж таки усі вони були на оці влади, котра чекала лише маленької нагоди, щоб взяти їх у свої руки.

Раз якось Маруся одержала від Олімпа листа, в котрім він визначив її місце побачення. Маруся пішла і там стрінулась з Олімпом, котрий оповів її, що у його тітки, великої княгині Єлісавети, має відбутися великий масковий баль, на котрім він хотів би бачити Марусю. Це Марусю здивувало і вона сказала:

— Якже ж це буде виглядати, щоби я, революціонерка, знаходилася між аристократією, та ще й членами пануючого дому, проти котрих виступаю? А крім того усого мене туди не пустять.

— Марусю, я для вас дістану дозвіл, це перше, а друге, я хочу, щоби ви були на тім балю, і побачили власними очима, як живуть багаті люди, їх звичаї і т. п. Це все не без користі буде для вас. Крім того всого, я хочу видіти на тім балі вас, мою так сказати сестру і товаришку по політичним переконанням. Це буде моїм тріумфом.

Не могла Маруся відмовити і прирекла, що на означений день буде готова.

— Придумайте убрання, аби було оригінальне, — припоминав Олімп.

— Гаразд, — відповіла Маруся і через кілька хвилин розстались.

Олімп прямо з місця побачення з Марусею поїхав до тітки. Княгиня Єлісавета принесла свого любимця дуже радо та сердечно.

— Тіточко, — промовив Олімп-Димитрій, — я маю до вас просьбу.

— Говори Митя, — промовила княгиня, — ти знаєш, що я тобі ще ніколи ні в чім не відмовила. В чім діло?

— Тіточко. Я хотів би взяти на баль одну особу.

— Дівчину? — запитала княгиня.

— Так, тіточко, дівчину.

— З якого роду?

— З чоловічеського.

— Революціонерка? Говори правду.

— Так, тіточко, революціонерка.

— Ах, Митя, Митя! — промовила княгиня болючо, — до чого ти допускаєшся. Ти ж помагаєш підкопуватися революціонерам під трон твого дядька, помазанника Божого. Це ж гріх тяжкий — і княгиня побожно перехрестилася.

— Тіточко, — сказав Димитрій, — кожний цар помазується миром, намашує його митрополит, бо мусить, а чи достойний він цого, то друга річ. Тіточко! Невже ж ви думаете, що нарід так усе буде коритися. Ви не знаєте, як тяжко знущаються над народом царські правителі та поліція, не соціалісти, а вони є гробокопателями самодержавія, бо своїми вчинками вони заставляють населення ненавидіти їх, а тим самим ненавидіти і монарха, іменем котрого вони прикриваються. По його указу судять, карають, засилают, вішають і убивають. Скажіть, тіточко, самі, ви ж бували в ріжних краях, чи є де така темнота, як у нас? Чи є де стільки безправства? Чи ви знаєте, тіточко, що коли нарід пробудиться і повстане проти царя, то буде щось страшного, ріки крові пролються, нарід буде мстити свої кривди зненавиженні аристократії і пануючому домові. Замісць того, щоб провести реформи, облекшити народові його життя, допустити вибраних народом представників до

участи в правлінню цілим краєм, щоби вони були совітниками царя, щоби вони сказали йому про нужди народу, жандарми за слово правди хватають і запроторюють до вязниць, а опісля висилають на Сибір. Що нині роблять народові, те пізніше нарід буде робити їм з великим процентом. Цар нічого не знає, що робиться в краю, до него не доходить плач і стогін народу, бо не має той нарід доступу до него, а міністри кінчаючи, поліцейським урядником, роблять до пори, до часу. Мені все відомо і для того я стою по стороні покривджених доти, доки не настане зміна на краще.

Княгиня слухала уважно, зітхала і в страшних місцях хрестилася.

Коли Димитрій замовк, княгиня сказала:

— Де в чім признаю тобі слушність, але все ж таки не гаразд, щоби ти брав участь в заговорах. Ти ж князівської крові.

— Тіточко, — сказав Димитрій, — повірте, що така сама у нас кров, як і в останнього нуждаря. Усі ми сотворені з однакових костей, тіла і крові, з тою ріжницею, що одні мають можність доглядати своє тіло, догоджувати йому і воно стає делікатним, панським, а другі тяжко працюють і тіло їхнє стає темне та чорне. Це аристократія сама в себе вмовляє, що вона сотворена для панування. Усі люди рівні і однакові з тою ріжницею, що є мудрі і дурні, є добрі і підлі.

— Ах, Митя! — сказала княгиня, — наговорив ти мені таких страхів, що аж мені тяжко стало на серці.

— Я тіточко правду говорив, ви і самі це знаєте. То якже-ж, тіточко, чи одержу дозвіл привести в ваш дім мою товаришку?

— А може вона принесе бомбу? — запитала княгиня зі страхом.

— Ні, тіточко, не бійтесь. Та й по що вона мала б тут кидати бомби.

— А чому це тобі, Митя, так хочеться, щоби вона була на балі?

— Вона інтелігентна дівчина, але бідна і я хотів би, щоби вона хоч раз в життю побачила великосвітське життя.

— Ти, Митя, її любиш?

— Люблю, тіточко, як мудру і ідейну дівчину.

— Не можу відмовити тобі, Митя, але разом з тим боюсь, щоб не вийшло з цего якого скандалу.

— Який же, тіточко, скандал може бути. Та ж то буде масковий баль і одні других не будуть знати.

— Дивись, Митя, не постав мене в погане положення. Я позволяю, але маєш дати мені чесне слово, що ти це робиш без якого будь злого наміру.

Димитрій дав слово чести і княгиня передала йому тикет на вступ.

Подякував Димитрій тітці і вийшов, а княгиня ще довго сиділа перебираючи в умі все те, про що говорив Димитрій.

Ще того дня Димитрій доручив Марусі тикет і сказав, що заїде за нею.

— На тім вечерку буде також цар з царицею, — додав він, — отже побачите усіх тих, проти котрих ми боремося. Страху жадного не майте, мовами володіете, а крім того, усі будуть в масках.

Марусю це дуже зацікавило і вона почала приготуватись.

В умовлений час підіхала до дому, де мешкала Маруся, карита. Маруся вийшла і всіла до карити, в котрій сидів Димитрій, і поїхали. Димитрій дружно стиснув руку Марусі і любувався її прекрасним українським строєм.

— Я певний, — сказав Димитрій, — що ви будете виглядати краще усіх. Крім того це знаменитий символ: народня ноша між аристократичними дорогими нарядами.

За кільканадцять хвилин підіхали до палацу. Билося серце Марусі, коли входила до великої салі, де повно вже було визначних гостей. Княгиня сиділа на півищенню в кріслі і приймала гостей.

Підішов і Димитрій з Марусею. Княгиня впялила свій зір в Марусю, неначе хотіла навіки залишити в своїй памяті її образ. Чула княгиня, як тремтіла в її руці маленька ручка Марусі. На кілька слів княгині по французьки, Маруся відповіла французькою мовою з повагою, на яку стати лише людини інтелігентної, що на княгиню зробило дуже пріємне враження.

Танці не починались, бо чекали на приїзд царя. Тимчасом дали знати княгині, що коронована пара не прибуде.

Княгині було неприємно, а дехто з гостей був радий, що зможе свободніше себе почувати:

Почались танці. Маруся танцювала знаменито і звернула на себе увагу усіх гостей. Княгиня також поглядала на Марусю, котру усе брали до танцю на перебій, тоді, як де-котрі княжни сиділи очікуючи пари. Княгиня покликала до себе Димитрія і сказала тихо:

— Вона мені дуже подобалась, скажи її про це. Будь з нею завтра у мене.

— Добре, тіточко, як лише згодиться, — відповів Димитрій.

Тимчасом до Марусі почав залицятися один молодий князь, котрому Маруся видалась найкращою зі всіх, хотів знати хто вона така, але не мав змоги довідатись. В часі перерви попросив Марусю на прохід в сад. Думав, що може там що небудь довідається.

— Яке ваше імя? — спитав стискаючи руку Марусі. — Нехай знаю, з ким маю приємність провести цей вечір.

— Мое імя Немезіда, — відповіла Маруся і загадочно усміхнулася.

— Жартуєте, маска. Ох, щоб я дав за то, аби побачити вас без маски і знати ваше імя і назвиско.

— Цікавить вас, бо не знаєте, а коли б довідались, то й перестали б цікавитись. Усе невидиме, загадочне цікавить нас, а усе видиме і доступне скоро тратить наше зацікавлення.

— Помиляєтесь, гарна маско, я нікого ще не любив, а наколи б полюбив, то полюбив би лише ідеальною любовю і вічною.

— Щаслива буде та дівчина, котру ви полюбите.

— Так не скажете мені, хто ви така?

— Це масковий баль, і тому треба тримати в тайні хто я.

— Я ужiou всіх зусиль, щоби довідатися, хто ви така. Ваша особа притягає мене до себе.

— Часом і рожа притягає нас до себе своїм запахом і красою, а коли хочемо зірвати, поколемось.

— Ви дійсно рожа, лише не колюча.

— Хто знає...

Заграла музика і Маруся з залюбленим князем вернула до салі.

Вже кінчився баль, як було поставлено питання, щоби гості осудили, хто має найкраще убрання, значить найоригінальніше.

Кілька голосів, в числі котрих був і молодий князь, крикнули, що маска в невідомім ім строю, при чому показали на Марусю, має найкраще убрання. На те пристали й другі і княгиня сказала, що та, котра має найкраще убрання, повинна здіймити маску.

Загальні оплески потвердили рішення княгині.

Маруся уся затрептіла, бо хоч ніхто з присутніх не знав її особисто, але міг пізніше пізнати, тим більше, що молодий князь чекав того, аби побачити її лице.

Відмовитися було неможливо і Маруся мусіла здіймити маску. Усі видивились на неї і почулись питання, хто це, чия то дочка?

Маруся сама не знала, чим те все скінчиться, глянула на Димитрія, а той глянув очима на одного свого приятеля, котрий зараз підійшов до Марусі і голосно промовив:

— Усім, певно, цікаво, хто та скромна дівчина, що звернула на себе загальну увагу. Це моя стриєчна сестра, котра приїхала з провінції.

Ситуація була вратована. Щоб гості не звертали більше на Марусю уваги, мнимий брат підійшов з нею до княгині попрощатись. Княгиня дуже мило попрощалась з Марусею і просила відвідати її.

Попереду вийшов з салі Димитрій і на підізді приняв Марусю від свого товариша, поміг всіти до карити і сам сів поруч Марусі. Фірман лігав коні. Димитрій спитав Марусю, як почувала себе, коли княгиня сказала скинути маску?

— Дуже погано, — відповіла Маруся?

Димитрій оповів Марусі про свою розмову з княгинею, та взагалі ділилися своїми враженнями, які винесли з балю.

Коли карита стала біля мешкання Марусі, зараз-же підіхала друга карита, з котрої висів комендант царського палацу, який підійшов до карити князя, відкрив дверцята, відсалютував і промовив:

— Ваша Високосте! По приказу Його Величества, ви арештовані і будете знаходитись під домовим арештом до розпорядження. Марія Кравченко, тим же приказом, уважається арештованою і має слідувати за мною.

Димитрій зблід. Він сподівався, що буде арештований, але йому жаль було, що через него зістала арештovanа Маруся. Він її шепнув:

— Щоб не сталося, я буду з вами.

Скінчився один маскарад, почався другий. Комендант сів в кариту Димитрія, а його помічник з Марусею в другу. Перші поїхали до мешкання Димитрія, а другі до вязниці.

Царська охорона слідила не лише за революціонерами, але навіть за членами пануючого дому, котрі рівною могли спричинити державний переворот в користь того чи другого князя. Ото ж охранці і жандармерії було відомо, що князь Димитрій є лівого напрямку і має зносини з революціонерами, для того слідили за ним. Знаючи рівною, що Димитрій часто буває у княгині Єлісавети і є її любимцем, охрана мала в домі княгині свого агента, котрий підслухав цілу розмову Димитрія з тіткою. Таким чином охрана знала, що на балі буде по протекції Димитрія молода революціонерка. Тому то цар і цариця не прибули на баль. Між гістьми на балі були також і агенти охорани, котрі слідили за кождим рухом Марусі і Димитрія; вони підслухували розмову Марусі з молодим князем і ніщо не уйшло їх пильної уваги. З того видно, якою сіттю дбайливої охорони був окружений володар Росії.

Перший допит Марусі був переведений шефом жандармів.

— Ваше імя і прізвиско Марія Кравченко? — запитав.

— Так.

— Народність?

— Українка.

— Такої народності нема, — сказав шеф, — є малороси.

— Це ви їх назвали малоросами, а наш край Малоросією, але він був, є і буде Україна, тож і я є українка.

— Чи маєте родичів?

— Маю батька, Миколая, котрий є священиком, а мама померла.

— Ви належите до тайного кружка соціялістів-революціонерів?

— Це моє діло, куди я належу.

— В яких відносинах ви з великим князем Димитрієм?
— Це наше діло, в яких ми є відносинах.
— Чи князь належить до вашого кружка?
— Про це спітайте князя.
— Чи Олімп, це кличка князя?
— Загляньте в метрику князя, може там знайдете відповідь.

— Тепер скажіть мені, з якою метою ви були на масковім балі у княгині Єлісаветі?

— Хотіла побачити, як забавляється аристократія і члени пануючого дому в той час, як міліони бідних, голих людей гірко бідують.

— Чи ви знали, що на балі мав бути цар і цариця?

— Знала.

— І не мали ніяких злих замірів до священної особи государя.

— Так, мала, хотіла добре приглянувшись, щоб опісля, коли буде нагода де стрінути, застрілити.

— Як можете так говорити, ви, молода дівчина з освітою і до того донька священика?

— Це не я говорю, це моїми устами говорить гноблений обездолений народ. Мене вишлете на Сибір, але народу не вишлете і з него вийдуть нові борці за волю і права.

— Скажіть мені, що би вас задоволяло в вашім стремлінню?

— Упадок монархістичної влади, а принаймні допущення представників народу до уділу в правлінню краєм.

— Ваші відповіди обтяжують вас і мені дуже прикро доловити про них государю.

— Я прошу вас доложити Романову всю, що я сказала, слово до слова, тоді він буде знати, що думає, чого хоче народ.

Завдав шеф жандармерії ще кілька питань і Марусю відвели до вязниці.

Коли було предложено цареві зізнання Марусі, він нахмурився і захотів побачити її особисто.

В супроводі коменданта і двох генералів. Маруся прийшла цареві перед очі.

— Вклонітесь цареві і просіть пробачення, — научали генерали, — ви молоді, пожалуйте себе.

Коли ввійшов цар, Маруся гляділа прямо йому в вічі, але голови не склонила.

— Які у тебе відносини з князем Димитрієм? — запитав цар.

— Товариські, — відповіла Маруся.

Цар усміхнувся і промовив:

— Він князь, дурень, а ти піддана дурачка, і тому за-приязнились.

— Не соромно бути нам дурними, коли висша влада також дурна, — відпалила Маруся цареві.

Цар почервонів зі злости, дав знак і Марусю поспішно вивели, а цар на переписці в справі Марії Кравченко написав: „За превратний образ мислей і наглуу дерзость, ви-слать в Сибір в город Тобольск, под надзор подліції”.

Справа скінчилася. Так і сталося. За мрії на Сибір.

На другий день вже вивезли Марусю до Тобольська. В дорозі Маруся застудилась і приїхала хора.

Прибувши до Тобольська і відбувши авдієнцію в губернатора, Маруся була звільнена з арешту, а коли вийшла від губернатора, стрінула якогось чоловіка, котрий подав условний революційний знак і повів Марусю до приготовованого для неї мешкання та вручив кілька тисяч карбованців. Це Димитрій, не зважаючи на своє увязнення, успів заопікуватися своєю товаришкою, котра через него передчасно зісталася арештована.

Отець Миколай, одержавши з Петербурга лист від товаришів Марусі про її арешт, з трівогою чекав дальших вістей і одержав від Марусі лист, з котрого довідався, що його люба донечка за мрії про добро народу тепер хора мучиться в далекім зимнім Сибірі. Жаль до влади тої, котрій він вірно стільки літ служив, наповнив його серце. Написав до Марусі теплого листа, переплітаного батьківською любовью і жалем.

Минуло два місяці і одержав другого листа, котрий вельми засмутив його. Маруся писала, що тяжко хора і не має надії подужати.

Попросив о. Миколай для себе відпустки, продав що-міг і поїхав до Тобольська.

Болючо билось серце старого батька, коли візджав до Тобольська, думка думку попереджала, може подужала, а може вже не живе.

Ось вже і домик, де його доня знайшла собі притулок, відчинив двері і увійшов до середини та побачив свою Марусеньку, яка лежала в ліжку висохла з зловіщими румянцями на лицях і кашляла.

— Марусенько! доню моя єдина! — скрикнув о. Миколай і припав до своєї недужої доні.

Маруся побачивши свого доброго, тяжким горем прибитого батька, заплакала, жаль стало його, обвила його шию вихудлою рукою і пригорнула до свого завмираючого серця, пестила, голубила, витала і разом на віки прощала свого родителя.

Маруся з перестуди впала в сухоти і дні її життя були почислені. З болем в серці пригноблений і прибитий сидів о. Миколай біля постелі своєї наймилішої страдниці, Марусі і слухав її оповідання про арешт, слідство, розмову з царем і заслання.

Думав о. Миколай на старість спокій мати, свою Марусю заміж віддати та внуків діждати, аж воно не так вийшло. Він сидить біля умираючої дочки і чекає страшного кінця.

На четвертий день Марусі погіршало, тяжко було віддихати, кашляла кровю. Вже вечеріло, Маруся трохи заспокоїлась і задрімала, а о. Миколай сидів біля неї сперши на руки свою сиву голову.

Щось стукнуло в сінях і в кімнату увійшов молодий ще чоловік, інтелігентного вигляду і спитав:

— Тут живе Марія Кравченко.

Маруся відкрила очі, почувши знакомий голос і сказала:

— Димитрій!

Князь Димитрій, бо це був він, підійшов близше і затремтів, побачивши Марусю, яка так змінилась.

— Що з вами, Марусю? — спитав він і припав до постелі, цілуючи руки своєї товаришки по переконаннях.

— Умираю, — відповіла Маруся, — тепер я вже не страшна цареві.

Димитрій з жалем почав оповідати:

— Я втік з під арешту і спішив сюди до тебе, бідна жертво. Це я винен цemu всіму. Пробач мені, Марусю.

Маруся вся ожила, очі світились, ще на одну хвилю пробудилась в ній жінчина, вона пригорнула до своїх грудей голову Димитрія і осипала її поцілунками, прощаючи того, котрий любив нарід і за ту любов рівною був переслідуваний.

— Митя, що ж буде з тобою? — запитала з трівогою.

— Мушу втікати за границю, поки не мине гнів царя.

— А княгиня Єлісавета?

— Її велено виїхати на рік за границю. За мною слідили і підслухали мою розмову з тіткою.

Довго сидів Димитрій і оповідав Марусі про все, що пережив, а вона йому про свої переживання.

Цілу ніч пересидів Димитрій з о. Миколаєм біля постелі Марусі, котра окружена милими її людьми не зважаючи на недугу, почувала себе щасливою.

Як почало сходити сумне сибірське сонце, Маруся кидалась на подушках, вже смерть кликала її до вічного спокою, вже стояла біля неї і своїм зимним подихом приколисувала.

Маруся покликала рухом руки до себе батька і Димитрія. Вони підійшли і склонились над нею.

— Прощайте, мої милі та любі, вже відходжу від вас туди, де царює одна правда. Прощай, тату, вибач, що я стала причиною твого великого горя; прощай Митя, мій добрий друже. Поховайте мене і ви тату вертайте домів, а ти Митя, скоріш переходи через китайську границю. Моліться за мене, тату, я вірю в Бога, лише люди велику науку Спасителя уживають для негідних цілей і цілком її змінили. Прощайте... За мрії в Сибір...

Закашлялась Маруся, а відтак витягнулась, зітхнула і Ангел смерти поніс її світлу душу на високе небо.

Над трупом молодого борця за волю і долю народу стояли на колінах о. Миколай, оплакуючи дочку і Димитрій, оплакуючи друга...

На третій день ховали Марусю. За трумною йшов о. Миколай, блідий, виснажений, сиве волосся розвівав сибірський вітер, подібний був не на живу людину, а на привид. Ішов і Димитрій, на лиці котрого відбивалась глибока печаль. Ішло ще кільканадцять політичних засланців.

Виросла на сибірській землі свіжа могила, в котрій спочила донька України Маруся Кравченко.

На другий день Димитрій щиро попрощавшись з о. Миколаєм і наділивши його грішми, виїхав в напрямку китайської границі, а о. Миколай пробув ще кілька днів в Тобольську, відвідуючи могилу своєї Марусеньки і одного дня попрощав її на віки і поїхав домів.

Так боряться і віддають своє життя щирі доньки свого народу. Честь їм і слава, поки сонце буде по небі ходити.

Читайте цю історію, дівчата, і учіться від Марусі Кравченко боротись за волю і долю українського народу.

З МИНУВШИНИ.

В дев'ятдесятих роках в Петербурзі проживав царський вельможа Писаревський, котрий був в ласці у царя. Крім удержаного великого окладу платні, капіталу і дому в Петербурзі, Писаревський мав в Балтськім повіті на Погорільщині село Писарівку і біля того маєтку ще два фільварки, які приносили йому великий дохід.

Писаревський був вдовець, мав лише одну дочку Олександру, яка мала одідичити по його смерти весь маєток.

Смерть не розбирає, хто багатий, хто великий, а всіх однаково забирає від цего життя, — так і сталося з Писаревським. Одного дня він захорів і за пару тижнів упокоївся.

За заслуги батька, цар, крім пенсії дав Олександру Писаревській ще аренду, так що місячно вона одержувала тисячу карбованців, а і з земельних посілостей діставала немалий прихід.

Отже сирота Писаревська не могла скаржитись на свою сирітську долю.

Одного року молода Писаревська захотіла відвідати свою „вотчину” Писарівку і виїхала з Петербурга.

Після шумного столичного життя Писаревська з приємністю відпочивала в сільській тиші.

Управителем маєтку під ту пору був в Писарівці Петро Лазаревич, молодий інтелігентний чоловік. Лазаревич з обовязку давав своїй молодій пані звіт з господарки, обвозив по фільварках і став єдиним чоловіком, з котрим Писаревська могла провести час в розмові.

Чим дальше, тим більше подобалось Писаревській сільське життя, так, що і до Петербурга не хотіла вертатись. Чи дійсно тихе сільське життя причарувало її до себе, хто то знає; мусіло бути щось друге, більш відповідне, а що саме, скоро показалось.

Раз у неділю по обіді поїхала Писаревська з Лазаревичом верхом в поле; несподівано з під ніг коня, на котрім їхав Лазаревич, вискочив заяць, кінь скочив в бік і Лазаревич, стративши рівновагу, упав на землю, при чим ударився

головою так, що стратив притомність. Заскочена несподівано Писаревська не знала що робити, злізла з коня і почала приводити Лазаревича до притомності. Розщіпнула ковнір від сорочки, щоб дати більший доступ воздухові і ставши на коліна, приложила вухо до лівого боку і вчула, що серце бється. Заспокоївшись тим, що Лазаревич живий, Писаревська лівою рукою підвела його голову і положила собі на коліна, а правою придержуvalа, вглядаючись в гарне обличчя Лазаревича. Чула як починає битись її серце від напливу невідомих солодких почувань, в її серці збудилась перша свята чиста любов і не застановляючись Писаревська поціluvala Лазаревича в уста.

Видно, що той поціluонок був оживляючим, бо Лазаревич в ту хвилю відкрив очі.

Те пробудження було для него вельми радісним: він побачив, що на него глядять повні ласки і любові очі знатної панни, голова його на її колінах, а на устах ще бренить її поціluонок. Такі хвилини більше ніколи не повторюються; вони бувають раз в життю.

— Що з вами? — запитала Писаревська тримтячим голосом.

— Сам не знаю, — відповів Лазаревич, — видно, що ударився в голову, бо ще чую заворот голови..

— Слава Богу, що на тім скінчилось, — сказала Писаревська і що раз низше наклонялась її гарна головка, ще хвилина і їх уста зложились в один довгий, гарячий поціluонок.

За кілька хвилин надіхала з фільварку служба на поміч побачивши вернувшогося назад верхового коня, яким усе їздив Лазаревич.

З того дня Писаревська уся була в чарах любови. Вона виділа і розуміла, що Лазаревич, хоч і інтелігентний чоловік, але не пара для неї, коли ж серце не хотіло того знати і протестувало усіми силами.

З Петербурга приходили листи за листами, щоби Писаревська вертала назад, але якже ж могла вона покинути того, котрий для серця став мілим, котрого вона полюбила і раює з ним.

Думав також і Лазаревич про те, які наслідки будуть з того незвичайного кохання.

Думали обое, як були окремо, а як сходились, то думки відлітали, а їх місце займала солодка дійсність.

Та ніщо не вічне під небом, тож і не довго тяглась любов Писаревської з Лазаревичем. Знайшлися люди, котрі позаздрили Лазаревичеві і написали про все до Петербурга.

Одної ночі до Писарівки приїхали офіцер і двох жандармів, арештували Лазаревича і жандарми вивезли його, а куди, ніхто ніколи не довідався, а офіцер розбудив Писаревську і сказав, що по наказу з Петербурга, вона має зараз же разом з ним їхати в столицю.

Не було ради. Писаревська зібралась і ще до світа виїхала.

Коли зійшло сонечко, Писаревської і Лазаревича вже не було в Писарівці, не видів їх вечером і блідолицій місяченько на веранді. Вона може посумувала, а опісля і забула „каприс серця”, а він, чи забув, чи знайшов своє щастя — невідомо.

НАД МОЛОДІСТЮ СОНЕЧНО ЗЙШЛО, А НАД СТАРІСТЮ ЗАЙШЛО.

(З ДАЛЕКОУ МИNUВШИИ).

Давно колись за козацьких часів у Канівщині біля Дніпра, були великі непроходимі ліси. Ото ж одного дня, в місяці липні, опинився у лісі молодий вродливий козак на воронім коні. Вже кілька годин він їздить і не годен на край ліса дістатись. Зліз з коня і в сотий раз заклявши дідькові і його жінці, бо не інакше, а вони на него блуд навели, пішов в однім напрямку, приглядаючись чи не помітить яких слідів; а кінь поступав за ним слідом. Йде та йде козак, коли це нараз чує десь недалеко хтось кличе: „Х-р-и-с-т-ю!”

— Цур тобі та пек! — вирвалось з уст козака. — Це ж дівочий голос, десь мабуть і край ліса близько.

Пішов в тім напрямку, звідки донісся голос і за пару хвилин дійсно вийшов на край ліса, де побачив великий білий камінь, на котрім сиділа молода чорнобрива, гарна дівчина. По її одягу можна було догадатись, що то донька якогось багатого, значного козака.

Побачивши козака, дівчина швидко встала і уся спаленіла.

— Добрий день тобі дівчино! — сказав козак. — Чого ж ти так збентежилася?

— Здоров козаче, — відповіла дівчина. — Хто ти такий і що тут робиш?

— Я запроще́ць, Василь Терпилихо. Блуджу від самого ранку, та завдячуочи тому, що вчув твій голос, оце й на дорогу війшов. Та коби лише ти, дівчино горличко, блуд на мене не навела, а то прийдеться мені блукати біля цього місця.

— Я не чарівниця і на нікого блуду не наводжу, — відказала дівчина.

— Може й так, але твої карі очі можуть заставити мене до цього каміня учащати, — продовжав Василь.

— То не дивись на них, а їдь куді тобі дорога лежить,

— відказала дівчина і мимохіть кинула карими очима на красуня.

— Кажеш не дивись, а сама так і обпалила поглядом, чарами з очей на мене посипала. Скажи ж мені, дівчино, хто ти така, хай знаю з ким пощастило мені стрінутись? — спітав Василь.

— Так чарів боїшся, а хочеш знати, як мене зовуть. Не треба, ідь у свою дорогу, то й скорше за стрічу забудеш; ідь, може там де виглядає тебе яка чарівниця, а ти тут на дармо час гаїш, — сказала дівчина.

— Бач, яка ти горда: я тобі сказав, хто я такий, а ти не хочеш відповісти; видно, що вже судженого маєш. Бліснуло сонічко край ліса, та зараз хмара закрила, — сумно говорив Василь.

— Тай пошо тобі, Василю, знати, як я зовусь? — озвалась дівчина і допитливо погляділа на Василя.

— На те, що як я другий раз тут блудити буду, а чую серцем, що конче ще тут прибликаюсь, то щоб міг покликати тебе на поміч. Питаєш, пошо мені знати. Серце хоче знати, хіба що ти вже засватана... тоді... — Василь замовк і чогось зніяковів.

— Ну гаразд, Василю, вчиню твою волю, — сказала дівчина. — Я донька сотника Семена Непийводи — Оксана.

— Дякую тобі, Оксано, за те, що вчинила мою волю. А коли так, то ще скажи мені, чи до твого серден'ка часом не втоптав хто стежки? щоб я знов і в чужі сліди не вступав, — сказав Василь.

— Як бачиш, то кругом нас ні одної стежки нема.

— Я бачу, — продовжав Василь, — що тут нема, хіба може ми втопчено, але може до вашої хати є стежка?

— Чому нема, є аж три: одна у ліс, друга до криниці, а третя до пасіки, — жартувала Оксана.

— Ті стежки для мене не страшні, але чи нема стежки до твого серден'ка? — допитувався Василь.

— Ти видно вже не одну стежку втоптав, коли так за нею допитуєшся, — відповіла Оксана сміючись.

— Ни, Оксано, не тільки що не втоптав, але й топтати не пробував. Питаю тебе, щоб бува на втоптану стежку не ступити, бо воно краще самому її втоптати.

— Наколи б хто до мого серця стежку втоптав, то я не стала б з тобою розмовляти а пішла б домів, хоч і так не пристало мені бути тут з тобою на самоті, але бачу, що ти

поводиша чимно і тому задержалась. Та пора мені йти до мів, до нашого хутора буде зо три верстви; Христя десь певно блукає на краю ліса, шукаючи мене, — сказала Оксана і зітхнула.

— Дякую тобі, Оксаночко, — промовив Василь. — Дозволь же мені почати стежку топтати.

— Пробуй, може й втопчеш, — майже шепотом озвалась Оксана.

— Люблю мені почути такі слова від тебе. Я чесного козацького роду, дурити нікого не звик; серце мое зараз забилось для тебе — воно твоє, — говорив Василь.

І почалась розмова двох люблячих козачих сердець. А на останок Василь спитав:

— Оксаночко! За два тижні в полудень приїду і чекатиму на тебе біля цього каміння. Вийдеш, щоб словом обмовитись, порадитись?

— Вийду, Василечку, хіба недужа буду. Знай, мій соколе, що й мое серце зараз запалало любовю до тебе, — пілко промовила Оксана.

Розсталися ті красні, не зіпсуті життям, діти природи, носії дійсної святої ідеальної любови, щиро і мило, неначе давні друзі.

З нетерпеливістю чекала Оксана того дня, коли знов зможе свою красну долен'ку побачити. „Свое лихо”, як сміючись, сама собі говорила.

Врешті настав той бажаний і очікуваний день. Вимкнулась з дому і як та голубка сизокрила полетіла до білого каміння, щоб свого голуба любого побачити. Он вже й камінь біліє, а на нім сидить він, її Василечко. Додержав слово, приїхав. Забилось серденько так болючо і разом радісно. Звітались, посидали на камені, одно другого шоглядом опаювали. Довго просиділи, свої справи обговорили, а щоб законними були, поцілунками припечатали, бо поцілунок слово хвалить. Тоді ж таки Василь і Оксана прирекли собі належати одно другому на віки.

Оксана виявила свою обаву про те, що може батько не дастъ згоди на їх шлюб, бо будучи сотником і до того багатим, схоче свою дочку віддати за значного і багатого чоловіка.

— Так чи інакше, Василечку, а я за другого не піду і остану тобі вірною до смерти. Це мое перше і щире кохання нікому на поталу не дам.

— Що буде, побачимо, — сказав Василь. — В скорім часі сподійся сватів, а коли батько не згодиться, то Бог благословить, а пан-отець звінчає і поїдеш зі мною на вільні запорожські землі, а там землі для нас не забракне і грошей на будову у мене стане.

— З тобою Василечку, я й на край світа полину, — сказала Оксана і розстались.

Обава Оксани про згоду батька була не безпідставна. Семен Непийвода, як то кажуть, високо носився, все мріяв про уряд полковника і для того глядів своїй одиначці Оксані такого жениха, щоб і самому з того скористати. Такого жениха вже мав на приміті. Був ним полковник Данило Науменко, 48-літній удовець, багатий і маючий вплив на гетьмана. Чи буде молода Оксана щаслива зі старим мужом, це його цілком не обходило.

Що ж до Науменка, та йому дуже припала до серця Оксана і він лише мріяв про те, щоб одружитись з нею, про що натякнув Непийводі в часі гостини у нього, а останній в свою чергу дав до зрозуміння, що це діло дастесь полагодити.

Ото якось за пару днів по останній стрічі Оксани з Василем, Непийвода сказав Оксані приготувати рушники, бо певно невдовзі прибудуть свати від полковника Науменка.

Сполотніла Оксана, вчувиши страшну для неї вістку і ледви вимовила:

— Я не піду за него заміж. Він татом моїм може бути, а не мужом.

Суворий по природі Непийвода скипів і крикнув:

— Щоб я цього більше не чув! Як я велю, так має бути, а як ще слово писнеш, то я тебе канчуком навчу послуху.

Замовчала Оксана, щоб не гнівити батька і вийшла з світлиці. Невеселі були її думи; тепер вже ясно стало, що батько не віддасть її за сироту Василя — простого козака.

Оксана була не з плаксивих і слабодухів; вона рішила звести боротьбу за свою долю.

Тимчасом за тиждень приїхали двох сватів від Василя і просили Непийводу віддати Оксану за Василя Терпилиху.

— А звідки ж він знає, що в мене є донька? — запитав Непийвода нахмурившись.

— А пташки, пане сотнику, як запізнаються? Одна запіває, друга вчує і вже гніздечко вютъ, — відповів перший сват.

— Угу! — муркнув Непийвода, — то воно, панове, так.

Той Терпилихо простий собі козак-сірома, то хай глядає собі жінки на зімовниках біля Запоріжжа, а не у мене. А по друге моя донька вже так якби й засватана за полковника; ото ж нема нам про що балакати.

Відіхали свати з гарбузом, а роздратований Непийвода покликав до себе Оксану і запитав:

— Як ти сміла без мого відома знюхатися з якимсь голопятником? Що це значить?

— Тату, — сміло відказала Оксана, — то не голопятник, а запорожський козак, чесного лицарського роду. Я люблю його, а запізналась припадково. Віддайте мене за нього.

— Бач, бісове соторіння, як резонує до батька, — сувро мовив Непийвода. — Затям собі добре, що ти підеш заміж за полковника Науменка, а усяких лихих вибий собі з голови.

— Тату! Шаную вас, але цього вашого наказу не виконаю, хоч би й смерть мала понести — відрізала Оксана.

— Що таке! — крикнув Непийвода і затупав ногами. — Ти смієш так до мене говорити! Вон з моїх очей! Як я велю, так має бути!

З болем в серці вийшла Оксана з світлиці і виховзнулась з дому. Стрінулась з Василем, оповіла про все і прирікла, що крім нього за другого не вийде заміж. Щоб тебе, Василечку, не стало на світі, що не дай Господи, то я дівувати до смерті буду.

— Дякую тобі, Оксаночко, — сказав Василь. — І я тобі вірність додержу. Доки полковник сватів прише, то я за два тижні буду тут з кіньми, поїдемо в поблизьке село, візьмемо шлюб і вирушимо на вільні запорожські землі. Гроші у мене є.

— Добре, Василечку, лише не обавляйся. Я виглядатиму тебе, — сказала Оксана.

Впали собі в обійми і розстались.

Промінув тиждень часу і одного ранку віхали в подвір'я свати від полковника Науменка.

— Ох, горенько, що маю робити, — пронеслась думка в голові Оксани. — Ні, ні! Не зраджу мого любого Василечка, що буде то буде.

За хвилю увійшла мама і сказала:

— Приїхали свати від полковника Науменка. Приготов

рушники, та часом не встріль якої дурниці, аби не каялася. Знаєш, що тато не стерпить і горенько чекатиме тебе.

Слухала Оксана ніби з покорою, а коли мама вийшла, швиденько добула з під ліжка вузол з одежею, взяла торбинку з грішми, вискочила через вікно в сад і там в дуплі лиши усю сховала, тоді вернулась до кімнати, очікуючи, що буде далі.

Не довго й чекала, матір покликала її до світлиці. Коли увійшла, застала там сватів, відповіла поклоном на їх поклін і стала біля дверей. Непийвода глянув на Оксану приказуючи і промовив:

— Доню! Полковник Науменко прислав сватів. Просьти віддати тебе за него. Я і мама вже дали згоду, а ти долути свою і подай рушники.

Настав рішучий мент. Оксана звернулась до сватів і сказала:

— Прошу передати пану полковникові, що я дякую за честь, але згоди не можу дати, бо маю судженого запорожського козака, Василя Терпилиха.

Свати видивились на Оксану; збентежився і Непийвода. Він не сподівався такої сміlosti, але за хвилю, прийшовши до себе, люто крикнув:

— Рушники подавай!

— Я згоди не даю, то ж і рушників не можу дати, — відповіла Оксана.

Неначе звір, кинувся Непийвода на непокірну дочку, щоб вдарити її, але сильна Оксана відтрутила від себе батька, а сама вискочила вікно і зникла в саді.

Люті Непийводи не було міри. Він просив сватів передати полковникові Науменкові про його згоду, а що до Оксани, то він її упокорить і вона на колінах буде просити прощення.

— Пробачте, панове свати: Молоде, дурне.

Відіхали свати не в гуморі, а Непийвода кинувся за Оксаною, щоб злість свою на ній зігнати, та дарма: общували цілий сад, пасіку, лісок, та її не знайшли.

— Втікло чортеня! Вбю, задушу своїми руками! — кричав Непийвода, а далі обрушився на жінку: — Така з тебе мама, що не знала куди вона ходить і з ким знається. Шукай її, з під землі добудь!

Розбіглася челядь, шукали де знали, але Оксана неначе під землю пішла. Пройшло два дні, не вертала Оксана. А

тут приїхав Науменко і зганьбив Непійводу за те, що вивів його в дурні і обіцяв за те віддячитись.

Оксана забравши свої річі і поживу скрилась у лісі, а звідтам на третій день пішла тою дорогою, котрою мав надіхати її Василечко. Задержалась біля умовленого місця, де на випадок передчасної втечі мала чекати на Василя, але його в назначений день не було. Ще пару днів чекала, та на дармо.

— Щось сталося з моїм любим, коли не приїхав, — думала Оксана.

Знала вона, що в яких шести верстах від того місця живе самітно старий запорожець Омелько Бондар. Ото ж рішила домів не вертатись, а піти до него, може прийме на час до себе. Так і зробила. За пару годин була у лісі і ледви відшукала хатину старого Омелька, що в лісовій тиші доживав віку.

Здивувався Омелько, коли побачив Оксану, а коли вона розказала йому свою пригоду, сказав:

— Що ж доню, раз ти прирікла Василеві належати йому, то не гаразд слова ламати. За це хвалю тебе; можеш лишитися у мене, то й мені старому буде веселіше. Матимеш змогу наглядати, чи твій Василь не зявиться, а що його нема, то це означає, що певно козаки несподівано в похід виступили, тож мусів і він йти; про це ми довідаємось.

Ото лишилась Оксана у Омелька і з часта навідувалась до білого каміння, чи не стріне Василя, але його не було.

За пару місяців Омелько довідався, що козаки сточили з татарвою битву і багато з них невірні у полон забрали. Не було сумніву, що Василь томиться в неволі, як що не зложив голови в бою.

— Все одно, я прирікла йому, що хоч би й загинув, заміж за другого не вийду, — рішила Оксана.

Домів також не хотіла вертати. Сумувала цілими днями, свого судженого споминала, а Омелько розважав її. Скоро привикла до нього, як до ріднього батька, такий він був щирій та ласкавий до неї, в той час, як рідний батько був жорстоким і хотів занапастити її життя.

Проминуло два роки. Захотіла Оксана довідатись, що діється у дома. Ото ж побуvalа біля каміння, де у перше забилось її серденько любовю, а вечером наблизилась до хутора, стрінула якусь невідому жінку, котра оповіла її, що

Семена Непийводи нема на хуторі, вже пів року як продав хутір і виїхав десь у Хвастівщину.

Сумна вернулась Оксана і оповіла про усе Омелькові.

— Що ж робити, доню, така твоя доля; потерпи, може вона змилується над тобою, — розважав Омелько Оксану.

Минав час швидко, та не приносив Оксані радості, лише смуток, бо крім журби за Василем, долукалась ще й друга жура: Старий Омелько згасав неначе свічка і як помре, то що вона сама буде робити.

Добігав десятий рік. За Василя не було чутки. Одного дня Омелько сказав Оксані:

— Чую доню, що скоро лишу тебе і відійду в вічність. Дякую тобі, що доглядала мене. Окажи ж ще останню прислугу і поховай мое грішне тіло; домовина готова і яму я вже викопав під дубом. Під тим розлогим ясенем в трьох кроках від него на схід сонця закопаний казанок з червінцями. Викопай, вони тобі придадуться. Як захочеш, то підеш куди між люди, поставиш собі хатину, а як ні, то прийми до себе яку вдовицю і будете жити тут. Це безпечне місце; сюди ворог ніколи не заглянє.

Слухала Оксана і слізми вмивалась. Знала вона одну бездітну вдовицю. Ото ж пішла до неї, чи не згодиться жити разом. Вдова Мотря радо згодилась, бо надокучило її ходити по людях та чужі кути витирати. Зараз таки зібралась Мотря і пішла з Оксаною до хатини Омелька. Він дуже радів, що його доня, як усе кликав її, не лишиться сама.

Проминув тиждень, Омелько цілком ослаб. Вісімдесят п'ять літ служило тіло, а в решті відмовило послуху і хотіло вічного спочинку. Цілу нічку не спали Оксана і Мотря, а сиділи біля умираючого старця. Над ранком він заспокоївся, попрощав Оксану, поблагословив її, помолився, зітхнув і козацька душа залишила тіло.

Гірко заплакала Оксана над трупом доброго дідуся, а над вечір поховали його. Зашумів, застогнав ліс і поніс стоголосами вістку, що старий запорожець Омелько Бондар вже в могилі спочиває.

Ото десь за пару місяців захотіла Оксана довідатись чи жилють її родичі. Лишила Мотрю господарювати, а сама направилась у Хвастівщину, але сумну вістку вчула: Два роки тому батько й мати померли, а свій маєток записали на церкви.

Відвідала могили, помолилася, гіренько заплакала і повернула в свою лісову хатину — спадщину по Омелькові. Розсталась бідна Оксана з родичами і судженого стратила. Минають літа, марнується врода і надії на краще нема.

Господарить Оксана з Мотрею, та все відвідує білий камінь. Посидить на нім, посумує, пригадає собі, як сиділа на нім з Василечком і тільки її розради.

Проминуло п'ять літ з дня смерти Омелька. Була весна. Вийшла Оксана одного ранку на гору, прислухалася і вчула глухий відгомін гарматних стрілів. Не було сумніву, що десь точиться битва. Занепокоїлася Оксана, що дня з мушкетом в руці і пістолями за поясом на вивіди ходила але у лісі було тихо. Не дармо досвідчений запорожець Омелько вибрав собі для житла це затишне місце.

Все ж таки Оксана була на сторожі і раз пішла на край ліса, чи не побачить де кого. Коли була вже недалеко до краю, почула, що іржить недалеко кінь. Забилось сильніше серце, затиснула мушкет в руці і обережно поступала вперед. Ось перед нею виринула полянка, на ній стойть кінь, осідланий і бе копитом землю, сумно іржучи. Поступила ще трохи і побачила лежачого на землі козака-запорожця, котрий не подавав ознаків життя.

Прислухавшись і розглядівшись уважно, вийшла на полянку, стала на коліна біля лежачого козака, котрий був живий, лише непритомній; з грудей точилася кров. „Що робити, як його ратувати”, промайнула гадка. Оксана навчилась від покійного Омелька лікування і це її тепер придалося. Вона затамувала кров і мерщій побігла домів, покликала Мотрю, з котрою зараз повернула назад. Зробили з галузя ноші, положили в них раненого і понесли його в хату, а кінь йшов ззаду, похиливши голову.

Положили раненого на постіль і Оксана заходилася приводити його до памяті. За пару годин ранений зітхнув і відкрив очі, розглядаючись по хаті.

— Де я? — ледви прошелотів.

— В безпечнім місці, — відповіла Оксана і зараз напоїла виваром з коріння і зілля, наказуючи раненому, щоб нічого не говорив, бо то йому пошкодить.

Цілу ніч просиділа біля постелі. Так може й мій Василечко лежить де порубаний, постріляний, а ворон клює його очі, а може де у неволі загибає, виринали думки.

Рано ранений чувся краще. Напився води з медом і запитав:

— Хто ти така, молодище, хай знаю, кому дякувати маю за ратунок?

— Я не молодиця, а ще дівчина, зовусь Оксана Непийвода.

— Оксана Непийвода... — повторив ранений і затремтів. Дивні діла Твої Господи.

— Що з вами, звідки ви мене знаєте? — спитала здивована Оксана. Може ви часом стрічали де мого судженого Василя Терпилихो?

— Знаю, знаю, Оксано; разом були в татарській неволі. Це мій вірний побратим.

— В татарській неволі! — скрикнула Оксана. — Христом Богом молю вас, розкажіть мені, що з ним, де він, чи пам'ятає за мене?

— Отже слухай, Оксано, уважно, я тобі зараз все оповім, бо хто знає чи не згасне життя моє, — говорив ранений.

— Я звусь Дмитро Варивода. Мав я бути Василеві дружбю, та несподівано вирушили ми на татарву, що з'явилися у степу, сточили з ними кріваву битву. До невірних наспіла поміч, нас розбили, а до пів сотки взяли в полон. В числі полонених були ми оба. Десять літ томились ми в неволі. Знущались над нами бісурмени як хотіли, але між бранками була одна молодиця, Марта, десь з Брацлавщини. Більше, як пятнадцять літ тому попала у неволю. Вона нам багато помогала і дала спромогу втіchi. Та на другий день помітили ми погоню. Побратим не годен був втікати і сказав до мене: сил не стає побратиме. Втікай ти сам в мир хрещений, а мені видно судилося ще далі у неволі бути. Може відпітаеш мою суджену Оксану Непийводу, то скажи її, що я вірність для неї збережу до смерті.

Слухала Оксана, а рясні сльози котились по лицях, плачало, корчилось від болю любяче серце.

А Дмитро, відпочивши, продовжав:

— Я вспів добічи до великого яру, там в зарослях склався в печері, а Василя спіймали. Шукали за мною, але запала темна ніч і це мене вратувало. Пересидів я в печері два дні і у ночі пустився далі і щасливо дістався до Січі. Нераз вибирався я в ці сторони, щоб тобі вістку за Василя подати, та все ставали перешкоди. Коли були ми у неволі, то Василь все споминав тебе, журався тобою. Оце пару

днів була битва з ляхами, в котрій я зістав ранений; чув я, що частина козаків погромила татарву і чимало бранців визволила з неволі. Може і Василь є між ними, а раз вернувшись, то прилине до тебе; він вірний тобі.

І радісно було Оксані, що почула вістку за свого Василичка і тужно було, що не знає, що з ним діється тепер.

За пару днів Дмитро почав подужувати, завдяки пильному догляду Оксани. Але одного дня зявилася горячка, рана заогнилась, впав в забуття, а слідуючого дня перед вечором упокоївся.

Поховала Оксана побратима свого судженого рядом з могилою Омелька. Дві могили і обі дорогі; в одній дідусь, що батька рідного заступав, а в другій побратим Василичка. Тепер Оксана жила надією, що її суджений прилине до неї, часто до каміння ходила, виглядала, та надаремно. Ні Василя, ні вістки за нього не було.

Ото рішила Оксана добитись до зимівників запорожських, чи не розвідає де Василь, користаючи з того, що має коня, залишеного покійним Дмитром. Лишила господарити Мотрю і одного ранку вирушила в дорогу. Їхала з великою обережністю, бо в степу вештались татари, та лише наглядали, чи не дастесь кого спіймати.

На третій день їзди щось кінь насторожився і почав форкати. Не вспіла Оксана розглянутись, як обскочило її кількох татарів. Свиснув в повітрі аркан і Оксана звалилась з коня. Тоді татари звязали її, посадили на коня і погнали в свою сторону. Їхала сердешна Оксана свого Василя відпитати і сама в неволю попала. Татари були раді зо своєї добичі, бо Оксана, хоч і добігав їй сороковий рік життя, була ще гарна і невірні сподівались взяти за ню добре гроші. Їхала Оксана і гірку думоньку думала. Не ласкова до неї доленька. По приїзді замкнули татари Оксану в окремій кімнаті, а самі пішли спочивати.

— Що ж мене чекає: безчестя, рабство, --- гадала Оксана. — Ні, краще смерть, а збещестити себе не дам.

Нараз в дверях відчинилася маленька деревляна фірточка і показалася голова старої жінки, котра запитала:

— Хто ти і звідки?

Вчувиши рідну мову, Оксана скочила до дверей і промовила:

— Я Оксана Непийвода з Канівщини. А хто ви така?

— Оксана Непийвода... з Канівщини, — повторила жінка і похитала журливо головою.

— Звідки ж ви мене знаєте? — спітала здивована Оксана.

— Не знаю тебе, але чула багато за тебе від Василя Терпилихо, — відповіла жінка.

— Від Василя! — скрикнула Оксана. — Боже миць! Ви може Марта?

— Тихо будь, щоб невіри не вчули, — остерегла жінка.

— Еге ж, я і є Марта, а хто тобі за мене говорив?

— Дмитро Варивода.

І Оксана оповіла про все, що нам вже відомо.

Марта перехрестилась і промовила:

— Царство йому небесне. А щож з Василем, ти не стрінулася?

— Ні, тіточко. Іхала я, щоб відлітати його і по дорозі попала в неволю. То він тут був; може й тепер ще є? — спитала Оксана.

— Ні, нема. Оце десь з пів року, як пощастило йому вирватись на волю, — відповіла Марта.

— Ох! Яка ж я нещаслива, — з великим жалем промовила Оксана і сльози полились з її очей.

Жаль стало Марті Оксани і вона сказала:

— Заспокійся Оксано. Журбою та плачем не поможеш собі, а ось слухай уважно, що я скажу. Коли б ти була стара і погана, така як я, то лишили б тебе тут, для праці, але ти ще не стара і гарна, то татари продадуть тебе туркам. То ж треба думати-гадати, щоб завчасу вирватись звідси. Завтра у невірних свято, треба цю нагоду використати. Я приготувлю тобі коня і трохи поживи і втікай. Краще смерть у дорозі знайти, ніж в гіркій неволі бути. Мені вже не довго нудити світом, втікати не моя сила, то хоч тобі помогу, бо ти варта того. Заспокійся і спочинь, добудь сили на завтра.

— Дякую вам тіточко, вік не забуду і Господа молити-му за вас, — сказала зворушена і підживлена надією на волю, Оксана.

Марта відійшла, а Оксана, помолившись Богу, лягла на деревляний тапчан і скоро заснула.

Другого дня рано Марта принесла Оксані трохи поживи і сказала, що все складається добре. Татари виїзджають до своєї мечеті і повернуть пізно у ночі.

Чекала Оксана з трівогою вечора, що то він її принесе, волю чи може смерть.

Коли примеркло, звіилася Марта, подала Оксані ніж і сказала:

— Підваж вікно, воно легко тримається і перелізь в сад, я там буду на тебе чекати.

За пару хвилин Оксана була в саді, де на ню чекала Марта і сказала йти за нею. Зійшли в глибокий яр, де в хащах стояв осідланий кінь, в тороках була пожива.

— Сідай, Оксано, на коня і до світу маєш бути далеко. День перебудеш в якісь балці, а у ночі знов їдь, та будь обережна. Якби стрінула татар, а була змога, то відбивайся ножем; коли ж ні, то сама собі смерть ним заподій, чим мають невірні знущатись над тобою. Хай Пречиста Діва охороняє тебе і допоможе дістатись у мир хрещений. Їдь он в тім напрямку і нікуди не завертай, щоб не зблудила, а стрінеш свого Василя, то поклін йому передай від мене, бранки Марти, та ще виконай мою просьбу. Ось маєш таляра. Дай його до якої церкви, щоб помолились за мене грішну.

Це сказавши, Марта пригорнула до себе Оксану, широко поцілувала, окропивши слізми і перехрестила. Поцілувала Оксана стару Марту в руку, подякувала, сіла на коня і пустилась в небезпечну дорогу. Довго ще Марта стояла, молилася Богу і тяженько зітхала.

До світанку далеко була Оксана від улусів татарських. Знайшла безпечну криївку і стала на відпочинок, а вечером знов рушила в дорогу. Щастливо її, нігде татарів не стрінула. На третій день почала наблизуватись до рідного краю, он, он на обрію маячить ліс. Нараз побачила, що недалеко тирса заворушилась, спинила коня, щоб прислухатись, коли це побачила козацьку шапку, за нею другу, третю. Жах, який огорнув її, змінився в радість. То були чати козацькі.

Козаки вмить окружили Оксану і довідавши, що вона втікає з неволі, з повагою гляділи на ню, а оден з козаків спитав:

— Як ти звешся?

— Оксана Непийвода, — відповіла вона. — Чи не знаєте, браття, чи живий та здоровий Василь Терпилихо. Він недавно втік з неволі, та не знаю чи здолав добитись до Сіці.

— Он як воно є, — сказав козак, — а ти хотіла б бачити його?

— Ще питаете! — відказала Оксана. — Це ж мій суджений; де він, що з ним?

— Знаю, що суджений, — продовжав козак. — Добився до Січі, але був ранений і оце місяць як подужав та вирушив з нами переймати татарів, що з награбованим добром вертають у Крим. А звідсіля має іхати тебе відпитати і під вінець стати.

— Боже миць! Мій Василь тут і я його побачу, — напів сміючись, напів плачуши промовила Оксана.

— Ідь за нами і зараз Василя побачиш, — промовив козак.

Зайшли в балку, де післялось дві сотні козаків.

— Василь Терпилих! — гукнув козак. — Ходи но сюди.

За хвилину підійшов Василь, пильно вглядаючись в Оксану.

— Василю! — скрикнула Оксана, — не пізнаєш мене?

— Оксано, що ти? Звідкіля ж ти тут узялася? Господи! Скільки ж часу ми не бачились, розлучила нас неволя татарська, — промовив зворушений Василь.

Кинулися б в обійми по довгій розлуці, та встид було товариства.

В коротких словах оповіла Оксана, як попала в неволю і як вирвалась з неї. Та коротка була їх стріча і розмова, бо чати донесли, що ворог наближається.

— Ідь Оксаночко до того ліса, що он маячіє і там на краю, біля могили, чекай на мене. Я пімшу татарві наші мушки та дещо здобуду на розжиток. Стріну тебе там і поїдемо разом. Спіши моя вірна суджена, а коли б голову зложив, то помолись за мою грішну душу.

Рушили козаки з балки, а Оксана з трепетним серцем, схвильована усім пережитим направилась до ліса і там стала на спочинок, очікуючи свого Василя.

Трівожні були її думки: А що як, не дай Господи, Василь ще раз попаде у неволю. Ця думка шматувала її збліле серце. Ще й не вспіла сказати Василеві, де він має шукати її, на випадок, коли б зараз не повернув до неї.

Сидить Оксана біля могили і вглядається в степ, коли це щось далеко замаячіло. Вглядається пильніше і видить, що то їздець. І знов виринає думка: а може то не Василь? Чогось те щире, любяче серце неспокійне, неначе щось недоброго передчуває.

Вже близько їздець — це козак, але не Василь.

— Горе! горе! Сталось якесь лихо, — шепчуть уста Оксани.

Підіхав козак до могили, зліз з коня, а Оксана до нього:

— Що сталося? Де ж мій Василь?

— Лихо сталося, — сумно промовив козак. — Вже розбили ми невірних, я і Василь вскочили до табору бранців звільнити, та несподівано зявився другий татарський загін і окружив нас. Василь крикнув до мене, щоби, коли мені пощастило вирватись, дав знати тобі, що сталося. В ту мить кинулись на нього татари і поранивши, звязали, а я вспів відбитись і вирватись. Мало кому пощастило пробитись, а решта зложили голови і зо три десятки в полон дістались.

— Ох, доле моя, доле, яка ж ти не ласкова до мене: на хвилину потішила, а на роки, або й на віки зажурила! — простогнала Оксана і заломала руки.

— Не вбивайся Оксано. Василь бувалий козак і здолає у друге вирватись з неволі, — потішав козак Оксану.

Лишень тёпер помітив козак, що він ранений і кров стікає на жупан. Перевязала Оксана рані і просила козака, котрий звався Іваном Тараном, щоб іхав з нею до її хатини, а як пригояться рані, тоді направиться до Січі. Таран згодився на це і зараз вирушив в дорогу. Від упливу крові ослаб Таран і почало ним трясти неначе в пропасниці.

— Так десь і мій бідний Василь мучиться і нема кому його ран перевязати, його муку, його горе осолодити, — шепотіло серце Оксани.

На другий день їзди Таран цілком ослаб; горячкував так, що Оксана мусіла підтримувати його. Що раз становили на спочинок і лише на шостий день добились до Оксаниної хатини, де вона оповіла Мотрі про усі свої нещасливі пригоди.

Заходилася Оксана лікувати Тарана, але рані не гойлисісь, а горячка змагалась і по двох тижнях він помер. Прибавилася третя могила. Більшав щвінттар і збільшалась туга Оксани, покривдженої долею. Доки жив Таран, мала надію, що він, подужавши, поверне до Січі і якби пощастило Василеві з полону вирватись, розкаже ѹому, де має шукати її, та ѿтака надія згасла.

— Видно не судилося, — говорила Мотря.

— Може через те, що я лішла проти волі родичів, — відповідала Оксана.

Минали роки за роками, від жури постаріла Оксана; Згасли румянці, лише карі очі не хотіли розстатись зі своєю красою, котрою причарували Василя.

Відвідувала Оксана білий камінь; нарве квіточок, звяже їх і лишає на камені на знак, що була тут. Прийде у друге і бачить, що лежать квіточки посохлі, не рушені. Посидить, помолиться Богу, посумує і вертає до своєї хатини.

Мотря вже ледви ходила. Старість зігнула її і нераз говорила Оксані:

— Скоро і я лишу тебе. Іди де між людей, бо тут і поховати тебе не буде кому, або прийми кого до себе.

— Ні, тіточко, нікого мені не треба і нікуди не піду. Божа воля на усе. Привикла я до цієї хатини, до цого спокою, тут і життя своє безсталанне докінчу.

Занедужала Мотря, три дні полежала і Богу духа віддала. Виросла четверта могила.

— А хто ж мені викопає яму і поховає, — виринала думка в голові Оксани.

Проминуло ще кілька літ і з колись вродливої, молодої Оксани стала сумна, але приємна бабуся. Шістьдесят п'ять літ життя минуло.

Стояла погідна, гарна осінь. Зібралась Оксана ще раз тої осені білий камінь відвідати, своє діувування-кохання згадати, бо хто знає, чи до весни доживе. А зимою снігами не піде.

Прийшла, розглянулась довкола і сіла на камені та й пригадалось минуле. Защеміло старіючеся серце. Задуму її перервали чийсь кроки, а за пару хвилин з поза дерев вишов старенький дідусь, поглядів на Оксану і промовив:

— Шо ти, молодиця, тут робиш?

Оксані чогось так радісно стало, коли побачила того дідуся, бо вже давно людей бачила. Хотілось поговорити та душу розважити і вона відповіла:

— Я не молодиця, а ще дівчина.

— Дівчина, — повторив дідусь. — Оце то раз штука! А я також ще парубок. Це то стрілась пара молодят на вдивовижу усemu миру хрещеному.

— Ще парубок, — повторила її собі Оксана і встала, приглядуючись пильно до дідуся.

— Еге ж, парубок. Який гарний, біленський наче гусочка. А ти дівонько, може якого любчика тут чекаєш, то я піду геть, щоб не перешкаджати, — жартував дідусь.

— Вгадали ви. Чекаю на свого любчика і вже посивіла, чекаючи на нього, а він десь з другими женихається і до мене не приходить.

Дідусь якось лукаво підсміхнувся і промовив:

— Коли ти призналася, то й я тобі признаюся: і я на дівононьку свою чекаю, а вона десь видно з другим парубком стоїть на розмові.

— А як ви зветесь? — схвильовано спитала Оксана.

— Стрівай, сказав дідусь. Сядьмо на камені і я тобі все оповім, не встидайся, бо ж я парубок, а ти дівчина, то хоч би хто й застав нас тут, то кому яке діло.

Сіли.

— Тепер слухай. Було то давненько, заблудив я в цім лісі і не годен дороги знайти. Нараз чую, хтось кличе: Христю!

— Василю, серце мое, це ти! — скрикнула Оксана і не-наче дівчина зірвалась з місця.

Встає дідусь, та й сміючись каже:

— Еге ж, це я, Василь Терпилихо. А ти, Оксано, може на якого іншого парубка чекаєш?

— Ох! Гостподоньку! Не ждала я, не гадала побачити тебе. Якже це ти сюди дістався?

— То, Оксано, багато оповідати. Я вже три роки живо тут недалеко в ярузі, так щоб хиже людське око не бачило. А де ж ти живеш? — спитав Василь.

— Шість верств звідсіль, трохи далеченько, але я все час від часу приходила сюди, — відповіла Оксана.

— І я приходив, продовжав Василь, — та не судилось нам стрінутись. Гай, гай! Три роки кохання, як корова язиком злизала. Ну, то це варто нам і приголубити одно другого, але якось теє, встид ліса і каменя.

— А тоді не встидався, памятаєш? — сказала Оксана і звідкись мало помітні румянці зявились на лиці.

— Та воно твоя правда. Хоч ми ніби й старі, але я парубок, а ти дівчина, то маємо на це право, — щасливо всміхаючись сказав Василь і пригорнув до себе свою Оксану, а над ними в золотім сяйві витала вічно молода любов і тішилась, що вірно-любящі серця стрінулись.

Над молодістю сонечко зайшло, а над старістю зійшло.

Знявся вітерець, зашумів, загомонів ліс і поніс по ярах і долинах вістку про те, що старенький Василь віднайшов свою старенку Оксану.

— Ну, то тепер можна святів до тебе заслати. Рушники для них і хустку для молодого маєш? — питає Василь.

— Минули ті роки, коли давали рушники, обійдемось без них, — відповіла Оксана сміючись.

— Еге јж, твоя правда, — озвався Василь. — Нам треба приготовляти собі дощечок на хатини, а поки що треба взяти шлюб, як годиться, бо так нам стрічатися не гаразд, бо хтось може підглядіти і пустить поговір, що парубок з дівчиною на самоті в лісі зустрічаються.

— Та годі тобі жартувати. Ходи до моєї хати і там про усьо порадимось і поклонимось могилам наших друзів: Омелька, Дмитра і Івана Тарана, — промовила Оксана.

— Хай з Богом спочивають. Скоро й ми підемо до них. Так ходімо, Оксано, бо воно так водиться, що парубок до дівчини йде, а не дівчина до парубка, — жартував Василь.

Пошкандибали старенъкі молодята, щоб над останком свого життя радити, щоб звеличились вони, як Авраам і Сара, та щоб на голови їх положили вінці від каменя чесного.

За місяць часу ті вінці були положені на їх голови. Варті і достойні були вони тих вінців.

На камені Василь викував на памятку два серця. Ще й нині, приглянувшись добре, можна їх відшукати на камені.

Минулось, забулося, тільки слава козацька не вмре, не поляже, а нащадкам про діла минулі розкаже.

МІЛАН ЗОРІЧ.

(Оповідання з сербського життя).

Недалеко гори Буквік стояло невеличке сербське село Комора. Серед невеличких куч (хат) видніла одна велика куча Петра Зоріча, багатого серба, котрий мав дочку одиначку Зорю. Тай дійсно, що то була Зоря: висока, струнка, личка рожеві, а оченята блислять неначе проміння сонця, чорна, буйна коса спадає на гнуцкий стан. Здається усего має красавиця Зоря доволі, але чогось сумна вона, видно, що серденько якусь журу має.

І дійсно нудилась Зоря, що місяченька не бачить, цебто юнака, щоб до серця припав. Вже вісімнадцята весна життя минає, настає пора, коли п'ється з королевої чаші солодкий напиток, що звється любов.

Залицялись до Зорі місцеві і дооколичні юнаки, та не було такого, щоб до вподоби її прийшов.

Правда, в тім самім селі був юнак, Мілан Зоріч, син бідних родичів Андрея і Ружици Зорічів; дала йому мати вроду і силу молодецьку, та ще й серце до любови палке.

Отож запав Мілан Зорі в око. Та не могла з ним бачитись і говорити, бо він рідко бував дома, а все зі стадом овець на горі Буквік.

А Мілан, його серце рвалось до Зорі. Коли ж він знав добре, що старий багач Петро не віддасть за него Зорю, свою одиначку, а висміє і з хати вижене та собаками зацькує.

Ох, боліло юнацьке серце, ридало, любови просило. Щоб не розтравляти ран свого серця, Мілан рідко приходив домів, а усе був в горах, або над рікою Жировац і там вигравав на двойце (сопілці) і виспівував свою тугу.

Ото одного разу сидить Мілан на камені і грає на двойці, летять в простір тужливі звуки і десь далеко завмирають. Скінчив грati і з уст його посыпалась пісня, в котрій він скаржився на долю і клявся вік любити свою красну, дорогу Зорю.

Тимчасом Зоря, користаючи з відсутності батька, пішла

в гори цвітів назбирати, на околиці поглядіти. І побачила живу квітку, котрою був Мілан Зоріч.

Слухала Зоря його пісню і серце її запалало, затремтіло під напором ще незвіданих почувань святої любові.

Нараз Зоріч перестав співати, повернув голову і очі його стрілись з очима Зорі. Ціле єство Мілана затремтіло, він не міг відірвати своїх очей від неї, вона зявилася наче та чарівниця, щоб зчарувати його.

А Зоря рівною не могла налюбуватись Міланом, але поборовши себе промовила:

— Дякую тобі, Мілане, за пісню. Ох, як ти гарно співаєш, я цілий вік слухала б твою пісню.

— О, прекрасна Зоре, — промовив Мілан зі зворушеннем, — що значить моя пісня і я сам в порівнанні до тебе. Ти гарна як рожа, що росте на верху гори, а батько твій багатий. Чекає тебе щасливе життя з багатим любимим мужем. А я убогий пастух, промінь ранішнього сонця, то мое золото, а блискучі філі Жироваци, то мое срібло, а рясні роси, то брилянти.

— Не говори так, Мілане, — відповіла Зоря, — багацтво моого батька не має жадного впливу на мое серце. А батько? Невже ж він, котрий так мене любить, захоче силувати мене пійти заміж за того, хто для нього милий, а осоружний для мене? Мілане, я вийшла сюди для того, щоб тебе побачити, поговорити з тобою. Чому ж ти такий сумний? Скажи мені, що лежить на твоїм серці?

— Ох, Зоря, Зоря! Питаєш чого я сумний. Ох, сумний я, бо серце мое плаче, те серце, що так тебе любить.

— Мілане! Любий мій, і мое серце тебе любить, я твоя, — говорила Зоря і впала в обійми Мілана.

То була хвиля, котра лишень раз в життю буває, коли тепло святої любові наповняє усе єство, а життя видається таким гарним, чудовим, а природа чаруючою. Тоді і пташки інакше співають і вітер інакше віє і квіточки сміються і небо ясне, а щастя і надії та мрії рожеві зазирають в очі. Така хвиля раз в життю буває.

Довго просиділи обоє, не оглянувшись, як і вечір настав. Попрощала Зоря Мілана і пішла домів, а він взяв в руки свою двойцю і заграв. То його бідне серце вигравало на двоїці свою радість, своє щастя.

Зійшов місяць і зіроньки над горою Буквік і здавалось

Міланові, що й вони розділяють його радість, бо й мерехтять не так, як усе.

На другий день рано Мілан після снідання сів на камені, схилив голову на руку і думав про те, як то підійти Петра Зоріча, щоб віддав за него Зорю. Не счувся навіть, як підійшов до него сам Петро Зоріч, що вийшов подивитись на своє стадо, і сів біля Мілана, наладував свою лульку і спітав:

— Про що так, Мілане, думаєш? Може дівчину де наглядів, та не знаєш, як узяти?

Мілан при тих словах весь затремтів. Сам не зінав, що ті слова означають. Невже ж Зоря говорила з батьком? Невже доля так щиро сприяє йому? По хвилі надуми Мілан відповів:

— Так, ви вгадали, наглядів я дівчину тай не зінав, як узяти.

— А чия ж вона дочка?

Мілан цілком змішався і сам не зінав, що має відповісти. Але ж відповідати треба. Що буде, те буде, гадає Мілан, зараз буду знати все.

— Я люблю вашу Зорю! Віддайте її за мене.

Сказав і сам злякався своїх слів. А Петро Зоріч почувши ті слова широко розкрив рот і навіть відсунувся трохи від Мілана, наче від божевільного.

— Ти хлопче жартуєш собі з мене? — запитав Петро.

Забилось серце Мілана, кров вдарила до голови, побачив, що мрія його так і має остатись мрією, але постановив собі довести діло до кінця і відповів:

— Ні, я не жартую. Я люблю вашу Зорю і вона мене любить; ми будемо щасливі.

— Будете щасливі! — крикнув Петро, — від чого? Від твої двоїці, крім котрої більш нічого не маєш?

— Не усім же багатими бути, — промовив Мілан.

— Кожний шукає собі жінки по стану свому, а ти не боже аж он куди залетів. Вибий собі з голови цю дурну думку. Ти гарний юнак, але зятем моїм ти не можеш бути і не будеш. Моя Зоря не для тебе і мое багацтво рівно ж не для тебе. Шукай собі дівчини між такими, як ти сам, а доночку мою не зводи, бо як коли побачу вас у парі, то обом всиплю, скільки влізе.

Сказавши це, Петро пішов далі, а Мілан сидів непорушно і неначе закамянів. Яка химерна доля: вчера щастя,

обійми, палкі поцілунки, надія, а нині — на другий день гірке розчаровання, розбились надії, розвіялись мрії.

Не зважаючи на заборону, Мілан все таки побачився з Зороєю і оповів про стрічу і розмову з її батьком.

Посумніла Зоря, пісень не співала, а все в задумі сиділа. Та не звертав на то уваги Петро Зоріч, мовляв дівочі примхи.

Пройшло зо два місяці, тужили Мілан і Зоря, змарніли обое і ніщо не було їм міле.

Одного ранку, як саме почало свитати, почув Мілан запах диму зі сторони села Комори. Занепокоєний тим, пішов на край узгіря і побачив, що село Комора стоїть в вогні; ледви чути як доносяться крики і зойки людські.

— Турки! — скрикнув Мілан. — Прокляті бісурмени! Що з моєю Зороєю? Взяли її, взяли, де б таку красу турки поминули.

Лишивши біля стада двох пастухів, він з чотирма юнаками побіг в село.

Коли Мілан добіг до села, турків там вже не було, лише лежали трупи сербів, замордованих турками, та жінки заводили за дітьми, котрих взяли в неволю. Куча Мілана остала ціла, лише батько лежав ранений, але не дуже тяжко.

Кинувся Мілан до кучі Петра Зоріча і побачив його з перевязаною голівкою, обкровавленого. Він сидів біля спаленої кучі, на лиці відбивались страшна туга і безсильна злоба.

— Що з Зороєю? — крикнув Мілан.

— Ах, це ти Мілане? — озвався сумно Петро. — Нема вже Зорі, моєї єдиної дочки, забрали її. Попробуй, Мілане, виратувати її, а наколи виратуєш, буде твоя.

— Або головою наложу, або Зорю здобуду! — сказав Мілан з запалом і побіг шукати товаришів, щоб влаштувати погоню за турками, котрі були ще недалеко.

За пів години сиділо на конях тридцять юнаків, готових до бою. Зараз же понеслись з села доганяти турків. Вже попали на сліди, куди пішли турки, значить недалеко.

Бе Мілан коня, хотів би в одній хвилі ворогів дігнати і свою любу Зорю з неволі освободити, а попри неї і других дівчат та хлопців. Ще кілька хвилин і побачили турків з награбованим сербським добром і невільниками, але в цю саму хвилину з балки вискочили турки в силі до п'ятдесять

мужа і вдарили на молодих сербів, котрі від несподіванки змішалися і турки розбили їх на дві часті.

Не довго тревала битва, кількох турків і сербів лежали мертвими. Мілан і дев'ять юнаків дісталися до неволі, а решта вратувались утечою.

Думав Мілан Зорю з неволі освободити, а тут і сам в гірку неволю попав. Не чув як пекли рани, а вся думка його була звернена до Зорі і що буде з ними.

Турки взяли своїх бранців на коні, здігнали відділ турків, що вертав з Комори і передали їм бранців, а самі поїхали в другу сторону.

Пильно приглядався Мілан до невільників, пізнавав своїх товаришів і сусідів, а врешті побачив і Зорю; ішла на переді, одежа пірвана на ній, видно боронилась бідна від напасників. Пройшли трохи, оглянулась Зоря і побачила Мілана, хотіла щось сказати, але слова застрияли в горлі, а слози залляли очі. А Мілан весь затремтів, коби сила сирівець пірвати і на ворога вдарити.

Саме в полуднє надтягнули до річки. Хоч погоні не сподівались, але все ж для обережності переправились турки через річку і там отаборились на спочинок, бо цілу ніч не спали і були голодні самі і коні.

Бранців зігнали до купи в ярку і біля них стало на варті чотирох турків. Змучені, змордовані невільники попадали на землю як неживі. Мілан сидів біля Зорі і вона тихцем оповідала йому як все сталося, а Мілан оповів про розмову з її батьком і нєвдалу погоню. Ще тяжче стало обом на серці, в нещастю щастя мали знайти, та невдалось, чекає їх неволя — її гарем якогось багача турка, а його тяжка праця і знущання.

Підкріпившись їдою, турки позасипляли, одні лише вартові поглядали на всі сторони, але й ті скоро посідали і почали носом клювати, лише один, що був близько бранців, пильно уважав на них.

— Зоря, — тихо промовив Мілан, — мусимо попробувати втікати; краще смерть ніж довголітні муки.

— Що ж ми можемо зробити? — спитала Зоря.

— Вложи непомітно руку в мою кишеню і вийми ножик, невірні забули обшукати мене, і розріж ремінець, що стягає мої руки.

Зоря повернулась плечима до Мілана, бо мала звязані

назад руки і з трудом добула ножик та почала пилати ремінь. Довго трéвала робота, бо руки Зорі затекли і пальці ледви порушались. По довгих зусиллях почув Мілан, що його руки свободні.

Коли вони трохи відійшли, Мілан освободив сусіда, сусід слідуочого і за пів години часу пятнадцять юнаків мали свободні руки. Але що робити. Турків не багато, з вартовими двадцять чотири чоловіки — це варта, що веде бранців, а решта турків пішла даліше. Ходить о те, щоб ударити несподівано, коли ж один вартовий усе круться біля них.

Мілан пустився на хитрість; він хоч тихо, але так, що вартовий міг чути, сказав до товариша: сковай ті золоті гроші, бо пропадуть.

Почувши це вартовий вмить опинився біля Мілана, щоб відібрати гроші. Мілан цого лише чекав і коли турок схилився, скопив його за горло і повалив на землю, а товариш заткав йому рот, щоби не було чути хрипіння і за кілька хвилин все притихло. Пишалось ще двох вартових, бо третій був з другої сторони табору. Оба хитали головами сидячи на землі, дрімота змагала їх.

Як ті коти підповзли серби і близше кинулись на вартових, скопили за горла і припечатали до землі; тоді зі здобуткою від вартових збруєю поповзли до сплячих турків, з котрих вдалось їм убити п'ять чоловіка, та вартовий підняв крик, турки скочили на ноги, але заки отямислився, то ще чотирох впало. Трівога додавала сили сербам. Вони бились, як льви, вибиваючи турків одного за другим; навіть дівчата взяли участь в битві і били ворогів чим попало. Двох турків скочили в річку і там знайшли смерть, трох пробували ратуватися утечею, але серби здогонили і убили.

Скінчився бій, викопали яму і вкинули в ню трупів турків, а трупи двох юнаків, що віддали життя своє в боротьбі з невірними, серби забрали з собою і рушили до рідного села Комори.

Ніхто не спав тої ночі в селі, боялись нового нападу, та оплакували своїх дітей, що пішли в неволю. Горе побільшилось ще, коли вернулись юнаки з виправи і привезли сумну вістку, що Мілана з товаришами турки взяли в полон.

На передодні один з юнаків, що був за селом на варті, дав знати, що наближається якийсь відділ, чути тупіт і скрипіння коліс.

Поховались серби, де могли, але тут другий вартовий прибігає з вісткою, що то Мілан з товаришами і полоненими вертає.

Радість наповнила серця батьків і матерей, усі вийшли на зустріч і неначе оживших вмерців витали.

А старий Петро притулів до грудей свою Зорю, а відтак покликав Мілана, розпитав, як все сталося, і коли той кінчив оповідати, промовив:

— Ти виratував мою Зорю від неволі, від знущання, вона твоя, можеш взяти її собі за жінку.

Зраділи Мілан і Зоря. За тяжке горе, що стряслось над ними, забули. Через три тижні, Мілан і Зоря взяли шлюб і стали мужем і жінкою.

ОДНА З ТАЙН ПЕТЕРБУРГА.

Около сорок верст від Петербурга проживала на своїм хуторі вдова Марія Лучіна з двома синами — Петром і Олександром. З них Петро був слабо розвинений умово, а Олександер був мудрий хлопець і провадив господарство.

Якось в місяці лютому, 1886 року одного вечора була сильна заверуха, на дворі темно, а снігу понамітало цілі гори. Марія Лучіна з синами сиділи саме за вечерою, як почули крізь гомін вітру звуки почтового дзвінка. Дійсно до їх хутора ледви добились якісь подорожні на санях, коні були помучені, а подорожні перемерзлі на холоді блукаючи снігами збившись з дороги.

Лучіна запросила подорожніх до хати, а сини завели коней до стайні. Візника помістила в кухні, а другого подорожного, котрий був якимсь урядником, Лучіна запросила до кімнати і за кілька хвилин він вже сидів за столом і заспокоював свій голод вечерою. По вечері сини пішли спати, а Лучіна сиділа ще з гостем та оповідала йому про своє життя і за своїх синів. З розмови вона прийшла до переконання, що гість її є якийсь високий урядник з Петербурга і почала його просити, щоби він заопікувався її молодшим сином Олександром і помог йому одержати яку будь посаду.

Гість з видимим зацікавленням слухав Лучіну і неначе обдумував якусь справу. По хвилі мовчанки гість сказав:

— Я вам помогу, лише не молодшого сина а старшого Петра опреділю на службу.

Лучіна почала переконувати гостя, що Петро не є добре розвинений і певно не зможе виконувати службових обовязків.

— То нічого, — говорив гість, — мені саме такого як він треба; побуде на службі та й мудрішим стане.

На тім скінчилася розмова і гість пішов спати, а Лучіна ще довго сиділа і роздумувала над обіцянкою гостя.

На другий день по добром сніданню гість попрощав Лучіну, запевнюючи, що не забуде про свою обіцянку і вирушив в дорогу до Петербурга.

Пройшло два місяці, настала весна, Лучіна вже надію

стратила на сповнення гостем його обіцянки, аж одного ранку приїхав спеціальний курер з дорученням, щоби Петро Лучін зараз ішав з курєром до Петербурга для одержання посади.

Поблагословила Лучіна сина, заплакали обоє і він поїхав з курєром. По приїзді до Петербурга, курер помістив Петра в великім готелі і сказав, щоб він чекав там дальших зарядень. За кілька хвилин льокай вніс Петрові смачний обід, а за якої пів години зявився середніх літ чоловік в уніформі, дуже сердечно привітав Петра і запропонував йому піти на прохід.

Пішли. Урядник все показував Петрові і давав пояснення. Це усе видавалось Петрові якоюсь казкою. Коли вернулись до готелю, урядник казав подати вечерю, а по вечери побажав Петрові доброї ночі і вийшов обіцяючи, що прийде на другий день рано.

Петро сам не зінав, що все це означає, він не був цілком малоумним, лише не розвиненим, але зміна життя могла багато йому помочі.

Другого дня рано зявився урядник, поспідали обидва і Петро осмілившишсь трохи питає:

— Скажіть мені, що все значить?

— Не питайте, все буде добре, — відповів урядник. — Знаєте що, я радив би вам оженитися. Хочете женитися?

— Я не знаю, — відповів Петро.

— Женітесь, то все буде добре. Оце зараз приїде карита і ви пойдете до одного дому, там побачите панну, як що вона подобається вам, то оженитесь.

— Хто ж вона така? — запитав Петро.

— Нічого не питайте, все буде добре, — відповів урядник.

За кілька хвилин Петро вже сидів в кариті, поглядаючи на сновигаючихся хідниками людей. Наконець карита стала біля три поверхової камениці, підбігли два льокай, відчинили дверцята і з низькими поклонами ввели Петра до витальні та попросили сісти. Петро сів, а правдивіше пірнув у глубину фотеля і очам своїм не вірив: кругом стояли дорогі, роскішні меблі, зеркала канделябри, чудові образи і ріжні дорогоцінні річки.

Нараз розсунулась шовкова занавіса в дверях і до витальні увійшла чудова молода дівчина бльондинка в шовковій сукні і такій же блюзці, на пальцях ссяли перстені

з брилянтами; вона з приємною усмішкою простягнула свою біленьку ручку Петрові і промовила:

— Дуже рада піэнати Вас. Прошу сідати. Ви певно дивуєтесь, як це так сталось, що ви прийшли до незнакомої особи? То нічого — в Петербурзі так буває. Тепер скажіть мені прямо, чи я вам подобаюсь?

Петро, хоч і не був цілком розвинений, але не міг не призвати, що та гарна дівчина подобається йому і він ледво промовив: „так”.

— Дуже добре, — сказала вона, — а тепер ось що я вам скажу: Це мій власний дім, а оце книжка, на якій я маю в банку триста тисяч карбованців. Женіться зі мною.

Петрові неначе хто гарячого вугля насыпав за ковнір. Все звалилось на нього в двох днях страшним тягаром. Та ж багацтво перед ним, ну і дівчина гарна, як зіронька. Біля цього і останній дурень мудрійшим став би.

— А хто ж ви така? — несміло спитав Петро.

— Ах, не питайте, усе буде добре. Ну скажіть же, годиться женитись зі мною?

— Годжуся, — відказав Петро.

— Ну і гаразд! Завтра підемо до шлюбу. Ви не дивуйтесь, що то все так несподівано і скоро. Так треба, усе буде добре. Ну то до завтра, до приємного побачення, мій дорогий.

Льокаї провели Петра до дверей, помогли сісти в кариту і він навіть не помітив, коли карита стала біля готелю, де вже чекав на нього урядник, котрий запитав як і що, і коли Петро оповів йому про все, з задоволенням, поклепав його по плечі і сказав, що все буде добре. Повечеряли разом і урядник пішов домів, а Петро довго не міг заснути, ріжноманітні думки розпиралі голову, а чудова бльондинка стояла усміхнена перед очима.

Рано другого дня зявився знов урядник, приніс нову гарну весільну одежду і сказав Петрові одягатись.

— А якжеж так без мами? — несміло спитав Петро.

— То нічого, усе буде добре, — відповів урядник.

За пів години підіхала карита, урядник вивів Петра і сів з ним до карити, в котрій сиділи дві, по весільному зібрані, панни-дружки.

Біля церкви стали, зараз підіхала друга карита, з якої висіла молода з дружбами — двома офіцерами.

Увійшли в церкву і розпочався обряд вінчання. Петро

сам же знав, що діється з ним. Нерозвинені його умові способності будилися і безсильно старалися працювати, але ще були за слабі.

Вінчання скінчилось, вийшли з церкви і поїхали до молодої, почалась гостина. Найшло повно гостей і то самі грубі риби: генерали, полковники, якісь пани зі стяжками через груди і з ордерами. Пили за здоровля молодих, музика грала, урядник сидів біля Петра і все наповняв його чарку. Коли Петро був вже добре підпилий, молода покликала його до другої кімнати і сказала:

— Дорогий! Це все так скоро сталося, що я не мала часу приготувати для тебе кімнату, так, що ти вибачиш мені і цю ніч ще переночуєш в готелі, а завтра рано приїдеш і ми все урядимо, як буде тобі подобатися. А щоб ти відчував мою присутність, то я кладу тобі до бокової кишені оцю хустинку!

З тими словами вложила до кишені зложену хустинку, поцілувала Петра в лиці і вернула до гостей.

Петро радів наче дитина, пив чарку за чаркою аж доки цілком не опянів, тоді внесли його до карити і відвезли до готелю.

Прокинувшись в ранці, почав Петро пригадувати собі що було вчера. Та ж він вчера взяв шлюб. Глянув на палець і побачив перстень. Значить то не сон, а дійсність; він має гарну і до того багату жінку.

Зірвався скоро на ноги, умився, одягнувся, вийшов на вулицю, наняв дорожкаря і поїхав на ту вулицю, де була камениця його жінки. Коли підіхали до тої камениці, Петро спинив дорожкаря, заплатив йому і пішов до середини. Цим разом вже не стрінули його льокаї, а вийшов, якийсь просто убраний чоловяга і запитав, чого йому треба.

— Тут моя жінка, — промовив Петро.

— Де ваша жінка? — спитав чоловік. — Як вона тут може бути, коли камениця порожня.

— Якто порожна? — спитав Петро. — Та ж не дальше, як вчера вечером тут відбувалося весілля.

— Коли не вірите мені, то подивітесь самі, — сказав чоловік і відчинив двері.

Дійсно кімнати були порожні, але Петро пізнав добре, що то ті самі кімнати, в яких він був.

— Що ж це таке? — звернувся Петро до чоловіка, — де ж то все поділося? Де моя жінка, молода бльондинка?

— Пане, — відповів чоловік, — цей дім вже місяць стоїть порожній, якже ж ваша жінка могла тут бути вчера?

Петро поглянув на палець, чи є перстень і побачив, що перстень є.

— Бачиш? — звернувся Петро до чоловіка.

— Бачу, — каже той.

— Ну, то звідки ж той перстень взявся на моїм пальці?

— Це не мое діло, звідки ви його дістали, — озвався чоловік. — Ви, господин, не морочте мені голови і йдіть собі, звідки прийшли, а то я поліцію покличу.

Рад не рад Петро мусів вийти, став на хіднику, подивився: той сам дім, лише в домі нема нікого. Походив ще трохи і поплентався до готелю; там пригадав собі, що жінка дала йому якусь хустинку. Сягнув рукою до кишені і вийняв шовкову хустинку, з котрої випав лист. Дрожачими руками розпечатав лист і прочитав: „Дорогий! Шлюб ми взяли, бо так треба було, але жити разом ми не можемо. За те, що ти став зі мною до вінця, маєш в цім листі десять тисяч карбованців. Тобою заопікуються і тобі буде добре. Прощай. Надя”.

Неначе окропом опарило Петра. Вчера мав жінку, а сьогодня вже нема. Порахував гроші, є всі десять тисяч. Гроші не малі, але жаль такої гарної жінки. Наскільки стало яому розуму, думав, що це усе означає, але не міг зрозуміти. Чекав, що прийде його приятель урядник, але він вже не прийшов. В часі, коли Петро обдумував своє положення, принесли яому з міністерства внутрішніх справ наказ, що в протягу 24 годин він має залишити Петербург.

Це ще гірше збентежило Петра і він ходив заклопотаний по кімнаті. Коли це знов хтось застукав до дверей. Зявився кур'єр з того ж самого міністерства і доручив приказ, що він, Петро Лучін, має завтра явитися в міністерстві для одержання посади.

Усе це так знесилило Петра, що він ляг на ліжко і заснув тривожним сном. Прокинувшись вечером, пішов до реставрації, повечеряв, ще раз пеґсійшовся біля камениці своєї жінки, але там не світилось і нікого не було видно.

Вернувшись до готелю ляг спати. Другого дня рано пішов до міністерства, показав візвання дежурному урядникові і той чимно вклонившись, повів його до кабінету самого міністра.

— Ви Петро Лучін? — запитав міністер дуже ввічливо і подав яому руку.

— Так! — відповів Петро.

— Прошу сідати.

Петро сів несміло і чекав, що буде далі. Міністер переглянув якісь папери і звернувся до Петра:

— Ви призначені на посаду томського віце-губернатора.

— Коли ж я не знаю, як виконувати ті обовязки, — відповів Петро.

— То нічого. Там вас научать, там заопікуються вами. Ви призначені і справа скінчена.

— Я хотів би знати, де моя жінка і хто вона така, — сказав Петро.

— Це до вашого призначення не має жадного відношення, — сказав міністер, ухиляючись від відповіди. — Ось маєте посвідку про призначення і гроші на проїзд, сьогодня з першим поїздом маєте вийти в місце служби. Желаю вам успіху.

Міністер подзвонив і зараз зявився урядник.

— Ви зараз поїдете з паном віце-губернатором на станцію, дістанете білєт першої кляси і поїдете разом з ними до Томська і там їх устроїте так, як вже вам сказано.

За пару годин томський віце-губернатор Петро Лучін в товаристві урядника їхав поїздом до місця служби.

Томський губернатор приняв свого помічника дуже привітно і з пошаною, до нього призначили одного урядника, котрий інформував і научав Петра в ділах служби. За рік служби Петро цілком змінився, став вже сам розбиратися в службових справах і хоч не відзискав великих умових даровань, але все ж значно поумнів і споважнів.

Одного дня принесли йому телеграму з Петербурга. Отворивши її він прочитав: „Поздоровляю тебе з сином Колею. Надя”.

Наче хто шилом кольнув його в серце. Де він, де жінка, а син є.

Пройшло ще кілька літ і знов одержав телеграму: „Поздоровляю тебе з сином Петею”.

Зітхнув віце-губернатор і склав телеграму на памятку.

Пройшло десять літ і Петро Лучін став вятським губернатором, потім був в другій губернії і вислужившись пішов на пенсію та став поважним громадським генералом і поїхав до Петербурга. В одній реставрації познакомився з двома офіцерами, котрі запросили його до себе.

Коли Лучін увійшов до кімнати, побачив великий портрет своєї жінки, котру памятає досить добре, поминувши те, що так коротко її бачив.

Коли вийшла мама офіцерів і вони представили її дієствільного статського советника, Петра Лучіна, то мама злегка затремтіла і промовила:

— Мій покійний муж так само називався; у вас не було такого свояка? — і значучо погляділа на Лучіна.

Той без надуми відповів:

— Ні, не мав і взагалі в цій місцевості ніколи не був.

Посидів кілька хвилин і вийшов, а через годину виїхав з Петербурга.

ТАЙНА ЦАРЯ ОЛЕКСАНДРА I.

Тепер, коли большевицька влада перевела ревізію в гробах царів в Петербурзі і установила, що домовина царя Олександра I порожня, потверджується легенда, котра тайно кружляла, про таємничість смерті того царя і нині пестає бути легендою, а стає правдою.

Нема нічого тайного, щоби не відкрилося. Отож я хочу познакомити шановних читачів з тайною царя Олександра I на підставі нелегальної літератури, котру я мав в своїх руках ще перед світовою війною.

Цар Олександр вступив на престіл після свого батька, Павла, котрого замордували. Справа малася так: Павло був чоловіком умово хорим; підозрівав, що його хочуть убити. Піднести підпоручника до степеня генерала і знізити на степень простого жовніра, було частим явищем. Таке поступовання напів-божевільного царя вооружило проти него його оточення і офіцери умовились виконати переворот і оголосити царем Олександра. Втаємничили в свій план Олександра і він погодився під умовою, що батько не буде убитий, лише його заставлять зречися престола.

Одної ночі, коли Павло вже спав, заговірники, а між ними і Олександр, увійшли до спальні, розбудили Павла і запропонували йому підписати акт свого зренчення від престола. Той з обуренням відкинув пропозицію і мав крикнути до Олександра: „І ти проти мене!“ Відтак вхопив шаблю і почав боронитися. Тоді заговірники-офіцери кинулись на Павла і поєвали на долівку. Один з офіцерів, Орлов, вдарив його срібною табакеркою в лицце і підбив око. Павло стрався вирватись з рук напасників, кусав їх; тоді один офіцир накинув йому на шию шаль і задусив його.

Так по трупі свого батька Олександр дійшов до престола. Розуміється, що усе було покрите тайною. Павла поховали з відповідною цареві парадою, а Олександр завдяки своїй доброті і доступності, тішився любовю війська і підданіх. Навіть революціонер, Лев Герцен, висловлювався про него прихильно.

Скінчилась щасливо війна з Наполеоном Бонапартим, французьким цісарем і в Олександрові почала помічатись зміна. Видно, що смерть батька не давала йому спокою, хоч він і не бажав її і застерігав батькові життя. Все-ж таки хоч і невільно, але став співучасником вбивства.

Олександр часто почав єїдвідувати Київо-Печерську Лавру, молився і проводив довгі розмови з відомим в Лаврі ієромонахом Парфенієм. Душа Олександра шукала способів скинути з себе тягар поповненого гріха.

Наслідком тих розмов стало слідуюче: Олександр виїхав до міста Таганрогу; там в військовім шпиталі побачив умираючого жовніра, дуже подібного до него. Відтак рознеслась вістка, що цар захворів, а відтак за пару днів помер. В дійсності цар був здоров, лише треба було, щоби переконати народ про смерть царя, котрого замінив собою жовнір. З Таганрога відправили до Петербурга порожню домовину, при чім було заборонено відкривати її так в дорозі, як і в Петербурзі. Жовніра похоронено в Таганрозі. Розуміється, що усе це робилось в тайні, відомий лише немногим.

В Петербурзі відбувся величавий похорон Олександра благословленого і домовину зложили в гробниці царів в Петропавловському Соборі. В дійсності ховали не порожню домовину, але царя Олександра I, бо як цар він умер і перестав царювати; лишився лише Олександр Романов, багатіє і того імені і назвиска, як показалося, зрікся.

Для чого це усе так стало?

Одного дня рано до сибірської границі підіхав верхом на добром коні чоловік в простій одежі. Сторожа спинила його і зажадала документів. Однаке жадних документів він не мав, лише називав себе Федором Кузьмичем, та заявив, що не знає свого родоводу. Таких людей зачисляли до числа бродяг і їх висилали на Сибір. А замісце пашпорту таємний бродяга діставав перед висилкою в глиб Сибіру кілька надцять батогів.

Така доля стрінула і Федора Кузьмича. По одержанню наложеній порції батогів його вислали в глиб Сибіру.

Хтож такий був той бродяга, який не памятав свого родоводу — Федор Кузьмич?

Усі дані вказують на те, що то був цар Олександр I. Скинувши з себе звання царя, залишивши почет, славу і

багацтво, прийняв вид бродяги і пішов в непривітну сувору Сибір покутувати свій гріх за смерть батька.

Направився Кузьмич на заемку купця, наколи не помиляєшся, Фролова, на Червону річку і там залишився жити. Вів життя просте, багато молився, виконував фізичну працю, рубаючи дерево і т. п. Часом оповідав своїм відвідувачам про життя в Петербурзі. Своїм ростом, лицем, хоч вже й зарослим і манерами нагадував особу царя Олександра I. Писання його було схоже з письмом Олександра.

Вістка за старця Кузьмича рознеслась кругом і до него приходило багато людей, просили поради і молитов.

Одного разу Кузьмич вислав до Петербурга доньку Фролова з листами. Фролова прибула до Петербурга, додручила листи, адресовані до великих князів і була принята царем Миколою I, котрий довго розпитував її за Кузьмича. Щедро обдарували її і вона вийшла до Києва, де додручила лист ієромонахові Парфенію. Цей сказав її: „У вас на Червоній ріці живе великий подвижник; шануйте його”.

Повернувшись додому, Фролова привезла Кузьмичу листи, оповідала про все, що бачила і між іншим сказала: „Дідуся, я виділа в Петербурзі портрет царя Олександра I. Які ви подібні до него”.

Кузьмич погрозив її пальцем і сказав: „Більше про це не говори, не треба”.

Смерть старця Федора Кузьмича була тиха, спокійна; там же на Сибірі біля заемки його поховано, а на могилі поставили хрест з написом: „Феодор Кузьмич”.

Могилу Кузьмича відвідували люди приїзжаючи з околиць.

Тепер, коли домовина царя Олександра оказалась порожною, являється правдоподібним, що тим старцем Кузьмичом був цар Олександр I, який сам себе добровільно засудив на досмертну покуту в далекім Сибірі і в такий спосіб очистив себе від тяжкого на його душі гріха.

ТРИ І ОДИН.

Катря Охрімович, Олена Олександрович і Люся Фанагоревич працювали разом в одній фабриці, та крім того вони ще були шкільними товаришками і звірними подругами. Разом ходили на прохід, до церкви чи до театру. Нараз помічали почали одна по другій, що їх приязнь неначе охолола, вийдуть з фабрики і кожна спішить в свою сторону, кожна задумана і маломовна.

Раз якось вони вийшли з фабрики, Катря звернулась до Олени і Люсі:

— Скажіть мені подруги, чого це так озимніли наші відносини, може часом кожна з нас запізналася з новим другом, то це добре, але те не повинно впливати на наші відносини, признайтесь...

— Може ти маєш, то признайся, — відповіла Олена і Люся.

— Добре, — сказала Катря, — я зроблю початок, а ви маєте докінчити. Так слухайте. Я познакомилася з одним молодим чоловіком і ми вечерами стрічаємося.

— Я думала, куди вона так летить, а то на побачення. А який він, чорнявий, чи білявий? — спитала Олена.

— Чорнявий, гарний хлопець.

— А як йому на ім'я? — спитала Люся.

— Піт, — відповіла Катря. — Тепер ви сестрички признаїтесь, бо я також бачу, що ви кудись бігаєте.

— Коли так, то най усьо вилазить на верх, — сказала Олена, — і я маю хлопця, також чорнявий і називається Майк. А тепер ти Люсю викладай свою тайну.

— Нема що, мушу і я признаєтися. Мій хлопець також чорнявий і зветься Френк.

— Чудесно! — скрикнула Катря. — Кожна з нас має любчика і то чорнявого. Не будемо заздрісні одна другій. А як ви стрічаєтесь, сестрички, маєте визначені години, чи як?

— Я в семій годині, — озвалась Олена.

— А я в осьмій, — промовила Люся.

— А я в девятій, — додала Катря. — Цікаво, кожна має

свою годину, і то одна по другій. Знаєш що, Олена. Так як ти на першій черзі, то дай нам сьогодня подивитись на твого Майка, а завтра ти на моого і на Люсиного.

— Добре, згодилася Олена. — Але не відбийте його від мене.

— Тай пошо ж нам відбивати, коли у нас також є.

— Ми підійдемо так, щоби він не видів, — сказала Олена. Ви подивитесь, а я підійду до него.

В семій годині, щасливі дівчата, посунули до місця, де мав чекати на Олену Майк. Коли були вже яких на двадцять кроків, Олена показала на сидячого на лавочці, плечима до них оберненого молодого мушчину і сказала:

— То мій Майк.

— Що ти говориш, Олено, — сказала Катря, — ти ще добре не знаєш свого Майка, це не він, це мій Піт.

— Ну, то й ти Катре свого добре не знаєш, — озвалась Люся, — це мій Френк. Отож і біда, що кожний з наших любчиків чорнявий і ми можемо помиллятися.

— Але ж Олено, це мій Піт, — настоювала Катря.

— Нізащо в світі, це мій Френк, — говорила Люся.

— Дурниці говорите, — вже сердилась Олена, — це мій Майк.

Підійшли близше і знов таки кожна твердила, що то її любчик сидить. Нараз молодий чоловік повернувся в сторону дівчат і кожна з них скрикнула:

— Піт!

— Майк!

— Френк!

Хлопець, котрого називали цими іменами, зірвався на рівні ноги і зі страхом дивився на Катрю, Олену і Люсю, котрі засипали його питаннями:

— Яке твоє ім'я, підлій обманче?

— Я думаю, чого то він мене відсував аж на девяту годину, — сказала Катря.

— А зі мною як сидів, то вертівся та поглядав на годинник, щоб не прогавити восьму годину.

— Плюньмо, сестри, межи очі, най іде в трістя від нас негідний батяр.

Плюнули. І Піт, Майк і Френк стрілою полетів від них.

— Видите, сестрички, — промовила Катря, — як добре, що я вивела усе на чисту воду, а то були б ми ще довго

хмурились одна на одну, а підлій дуриствіт водив би нас за ніс. А тепер признайтесь, сестрички, чи хоч по разу по-цілувались?

— Ми стрічались, як ще було видно на дворі; то певно ти цілувалась, бо ви стрічались у відповідну пору.

— Шарап! — сказала Катря і пішли розчаровані домів.

С ПІЛКА.

Селянин Іван Рибачок вмів робити гарні деревляні коцюби. Раз зайшов до него жидок Лейба і говорить:

— Іванці, з тебе добрий механік, ти добре коцюби робиш. Знаєш що? Зробім спілки. Ти роби, а я буде продавати, а весь дохід на половину. Матеріял тебе нічого не коштує, бо тих патики в лісі є до дідьки, тільки сиди собі і махай з сокирою, а я буде крутити головою, щоб тих коцюби продати. Бо то знаєш, Іванці, треба вміти всунути ті коцюби. Баба не хоче купити, бо то довге, а то коротке, а то криве, а то грубе, а то тонке. А я вже вміє з цим гандлювати; я знає, що казати і воно мусить купити. Годі тобі, Іванці, за препращеньком, воші годувати, берись до розуму. Зі мною, як зробиш спілки, то будеш мати що їсти і пити і одягнутисі, бо ти майстер. Я тобі не скривджу; буде тобі, буде мені. Довідається в село, що ти маєш зі мною спілки, то вже будуть тобі шанувати, а прийдеши до місті, то всі будуть показувати на тебе пальцями: Оце пішов Іван майстер, Лейбін спільник. Бо мене всі знають.

Знав хитрий Лейба, на якій струні заграти.

— Добре, — каже Іван, — хай буде спілка. Я за день можу зробити двадцять коцюб.

— Роби і сто, я їм продам, — зробим добрий інтерес. Твої коцюби піде на цілий світ, твоє роботе і матеріял, а мое фірме і голове. Всьо по половину, бо в мене всю має бути рехт. Роби коцюби і неси до мене.

Пішов Лейба до дому, до міста, а Іван тішиться, що став спільником.

На другий день взявся Іван до роботи; виробив де який мав матеріял, а вранці скочив у панський ліс та дещо пристарав. Одним словом, за три дні зробив 50 коцюб і поніс до Лейби.

— Роби ще і неси, — каже Лейба. — Скоро буде велике ярмарок. Треба товар показати люди.

— Напийтесь, пане майстер, шклянку гербати, — сказала жінка Лейби.

— О! Чуети Іванці, як вже тебе шаную мое Сура. Каже: пані майстер. Це вже варт гроші.

Випив Іван шклянку чаю з сахариною і пішов до дому.

Робив коцюби, не покладаючи рук. Вже й до сотки дійшов.

Похвалив його Лейба і каже:

— Прийдеш після ярмарку і будемо порахуватись. Я знає, що мені не стане цей товар.

На другий день після ярмарку пішов Іван до Лейби на обрахунок.

— Що ти, Іванці, наробив? — звернувся до него Лейба.

— Ти мені мое фірми зруйнував.

— Та як? — занепокоєно запитав Іван.

— Як? З чого ти їх робив, ті коцюби?

— Та як з чого, з дерева.

— Добре дерево. Я тільки що виніс коцюби на місто, саме сонце вже добре світив. Ну, і як припік лучше сонце, то всі коцюби запалилися. Ой вей мір, то я мав добрий клопіт, насили загасили, а поліцай дав мені два жанчуки по плечах. Още половини мій заборок я маю тобі віддати.

— Це якось дивно, — говорить Іван, — щоб коцюби від сонця загорілись. Це не може бути.

— Іванці не їж моє печінки. Ти не винен і я не винен, то таке дерево тобі попався. Роби тепер з друге дерево. Знаєш, Іванці, гандель так маєсі. То іде до долину, то іде до гори. Щоб ти, Іванці, був бачив, як воно горіли. Щоб тільки був вітер, то всю місто був би згорів.

— Ой, пані майстер, — жалібно промовила Сура, — мій Лейба аж умлівав. Де-ж стільки праці спалився.

Почіхався Іван в потилицю, тай говорить:

— Я маю, Лейбо, матеріял на десять ночов, то за два дні можу їх викінчiti.

— Щоб ти мені, Іванці, жив, — скрикнув Лейба. Це то я розуміє, що спільник. На одно стратили, на друге заробим. Добре, Іванці, за дві неділі, щоб було готові, бо я їх повезе на ярмарок до місточки Козинці.

Пішов Іван до дому з нічим і взявся до роботи. Через дві неділі ночви були готові і він відвіз їх до свого спільника — Лейби.

— О, це золотий товар. За одне ночви буде півтора рубля. Завтра я їм везу, а після завтра приходить Іванці за гроши.

Приходить Іван на третій день до Лейби, а той лежить в ліжку.

— Ой, пані майстер, — жалібно промовила Сура, — мій Лейба слабий. Ой нещасті трафивсі.

— Що ж таке? — занепокоєно запитав Іван.

— Ой, краще не питай, Іванці, — простогнав Лейба. — Пропали наші ночови.

— Чи ти здурів Лейбо, — скрикнув Іван, — та як це?

— Я таки мало не здурів. Мені мало голова не пукне. То було так: приїзджає я в тіх Козинці, дивлюсі, тільки я з ночови, а ярмарок збираєсі великий. Ну, то це добре, міркую собі, коли так, то наші ночови підуть по два рублі. Нараз надбіг хмара. Як гулне дощ, як з відро, а наші ночови як сказилисі, — одно за друге пішов з вода. Я кричу: гевалт, ратуйте! Іванці, Іванці! кричу, дивись де твоя праці іде. Зробивсі такий гармідер, що відколи місті, такого не було. Прибігли жидки, підійняли мене з болото. Дивлюсь, хоч би тоді одно ночве лишили, щоб їм хоробе взяв. Я тільки стратилосі на фірмана.

— Ну, то якже ж буде? — питает Іван.

— Всьо по половині, Іванці. Моє гроши пропале, а твоє праці.

Смирний по натурі Іван зітхнув і вийшов з хати. Коли прийшов в село і оповів про це сусідам, ті почали брати Івана на сміх:

— І ти, Іване, віриш жидові? Та ж я був в Козинцях, — каже один, — ніякого дощу там не було, а Лейба продавав твої ночови любо та мило. Обшахрував тебе жидюга. Як прийде ще, то візьми бука, та облатай огиду, доб до самих кучок чіхався.

Задумався Іван, не міг ні їсти, ні спати, не жаль йому було праці, але підлота жидівська не давала йому спокою.

Ото ж надумав Іван віддячитись свому спільнникові і придумав дуже влучну штуку.

А Лейба, почекавши кілька днів, завитав знов до Івана, може вдастесь дурного хлопа ще обголити.

Іван, як побачив Лейбу, зрадів і каже:

— Добре, що ти прийшов. Є добрий інтерес. Можна заробити, але щоб мені була половина.

— Нү, ну! — каже Лейба, — добре, ти ж знаєш вже, що я слово тримає, може я казало, аби ти вернув мені гроши за фірманці. Ні, всьо по половину. Що ж таке?

— Тут один чоловік має 15 шкір з лисів, хоче 10 рублів.

— Гіт! — скрикнув Лейба. — Веди мене до него, я куплю, будеш мати половину.

— Так, Лейбо, не можна. Він бойтесь, бо то знаєш, в панськім лісі стріляв лиси, він мені лише може дати їх. Ось дивись. Я взяв у него одну шкіру на показ.

Показав Іван Лейбови гарну лисячу шкіру, яку мав у себе. Лейбі аж очі розбіглися.

— На тобі, Іванці, десять рублів, іди і купи, а я зачекає.

Взяв Іван гроши і вийшов з хати, пересидів в клуні з пів години і повертає.

— Якесь безголовя на нас, Лейбо, чи що таке, — важко сапаючи, промовив Іван.

— Ну, що таке? — скрикнув Лейба. — Де шкіри?

— От краще не згадуй. Купив я шкіри і несу до дому, коли це в долинці ходять кури. А лис лисом хоч і облущений. Як скочать всі шкіри поміж кури, жеруть аж піря сплеться. Я сюди, я туди, та де, не годен гіймати, бо то звірина, а тут як вискочить господар, та мене два рази буком по плечах. Заплати, каже, за кури. Та й я мусів заплатити за шкоду 5 рублів. Це чисте безголовя, або кінець світа. Коцюби від сонця згоріли, ночови з водою від дощу поптили, а лисячі шкіри курей поїли.

— Щоб ти сказилося з твоє шкіри, — зайойкав Лейба — це не можна бути. Вертай мені гроши.

— Та що ж робити, Лейбо. Як спілка, то спілка, ти дав 10, а я дав 5, ото ж я тобі ще дам два і пів рубля, і один бук, щоб все було по половині.

— Що, хіба я тобі давало бук, я тобі дало гроши.

— Добре, добре, але ж то всю до спілки, маєш два і пів рубля і один бук, а ні то іди під три вітри від мене, ти тільки в нещастя мене вводиш.

— Давай вже ті два і пів рубля.

— І бук.

— Вусис! Що ти хочеш від мене?

— Нічого не хочу, віддаю половину.

— Іванці, не будь таке мудре, я знаю, що ти рахуєшся зі мною за коцюбе і ночове. Не бійся, я маю голове добре, най йому хоробе візьме і з коцюбе і ночове і шкіри, давай два і пів рубля і кінець.

— І бук, — стоїть при своїому Іван.

— Іванці, дивисі, бо підеш в суд.

— Що в суд! — скрикнув Іван. — Ах ти шахраю, та я тобі зараз до суду вкину не один, а десять буків.

Та з цими словами за бук. А Лейба, як чкурне з хати, аж загуділо за ним.

Так скінчилася спілка Івана з Лейбою; погодили їх лисячі шкіри.

СВИСНІМ, КУМЦЮ.

Петро Кривулька і Максим Зазуля, були собі кумами і добрими приятелями. Раз пішли на ярмарок до місточкa Козинець, дешо продали, а при тій оказії і випили, не то щоб пяні були, а так як то кажуть, були на веселій нуті. Всі сміються з бідного селянина-хлібороба, не подумають собі в своїх мудрих головах, що той хлібороб робив би як би не випив. Часописів читати не уміє, про політику нічого не розуміє, бо дальше місточкa Козинець чи Цапинець більшість з них не бували, тож треба чимсь те життя розворушити.

Ото ж значить і куми випили по парі чарок і пішли домів.

— Гей, куме Максиме, — озвався Петро, — в який би то спосіб розбагатіти?

— Ая, ая! — озвався Максим, коби розбагатіти, але як?

— В тім то й сук, що не знати як.

— Казав мені мій покійний дід, що є такі чарівники, що можуть зробити чоловіка багатим, — відказав Максим

— Еге! — сказав Петро, — можуть. але треба дідькови душу записати.

Може ще довго куми були б говорили на цю тему, як би не надійшов циган.

— Добрий вечір вам, панове господарі, — промовив циган.

— Добрий вечір, — озвались куми.

— А об чим так розмову ведете? — питает циган.

— Та ми собі оттак з кумом говоримо, якби так можна було розбагатіти, — відповів Петро.

— Як хочете, то я вам поможу, — каже циган.

— Хіба поведеш нас коні красти? — каже Максим..

— Нехай Бог боронить! — скрикнув циган. — Я не злодій; я помогаю людям, а за те мені частину дають. Ось зараз я можу так зробити, що ви розбагатієте, а за то ви мені частку дасьте.

— А душу не треба записувати дідькови? — спитали куми.

— Не треба, ні, не бійтесь, — впевняє їх циган. — Ми з грошої зробимо ще гроші, так що вони подвоються. Маєте які гроші?

— Та маємо, разом тридцять карбованців, — кажуть куми.

— Ну, то й добре, зроблю з них шістьдесят, або в три, в чотири рази більше, а за то дасьте мені пяту частину. Годитеся?

— Та ми згодилися б, як би не обманув, — відповіли куми.

— Які ж ви невірні, — каже циган, — вас два здорові як бики, а я один, та як я хоч на гріш вас ошахрюю, то вбийте мене, як собаку. Я сьогодня вже одного чоловіка зробив багатим.

— А що ж треба робити? — питаютъ куми.

— От ходім в корчі, та не бійтесь, побачите, що не раз будете згадувати мене, бо я свою роботу роблю чисто.

Пішли з дороги в корчі.

— Виймайте калитки з грішми.

Завагались куми, а циган каже:

— Ну і якого ж лиха боїтесь? Хіба ж ви маєте сотки чи тисячі?! Де ж я ласкудив би собі руки вашими тридцятьма карбованцями. Та я й на тисячі не дивлюся.

Вийняли куми калитки і подали циганові.

— От дивіться, я не дивлюсь в калитки і грошей не виїмаю, не бійтесь, ось я вішаю обі калитки на корч і починаю промову: шалди, балди, халяса, малася, шурим, бурим, тирди, вирди, гоп. Ну, а тепер так: ставайте на коліна, голови до землі, очі закройте кулаками і свисніть раз, відмовте гри рази „Отче наш” і ще раз свисніть. Кожний раз як свиснете, то прибавиться грошей. Два рази свисніть тай буде з вас, тільки голови не підіймайте, поки я не скажу.

Припали куми ниць до землі, свиснули і давай „Отче наш” відмовляти, відмовили і ще раз свиснули, чекають, а циган нічого не каже.

— Свиснім, кумцю, ще раз, — шепоче Максим.

Свиснули ще раз і „Отче наш” відмовили, а циган мовчить.

— А може свиснемо ще раз, куме, — каже Петро.

— То свиснім ще раз, — відповів Максим.

Свиснули. Чекають, коли циган скаже підвєстися, а він ані мур-мур.

— Може вже вставати? — питає Петро.

Відповіди нема. Зиркнув Петро тихенько сюди туди, ні цигана, ні капшучків з грішми нема.

— Вставаймо, куме, — каже Петро, — вже циган обрихтував нас добре.

Скочили куми на ноги, глядять за капшучками, за циганом, та де вже їх найти.

— Ото злодій, ото мантюга, — заревів Петро.

— Та що забрав гроші, — каже Максим, — то лихо його бери вже з грішми, але оцего ніколи не забуду, що ще посвистали ми за своїми грішми.

— А свистав би він, бісів син, одурівши, — сказав Петро.

Сплюнули, куми, позад себе і пішли до дому.

ЯК МИКИТА РОЗМОВЛЯВ З ЛЕЙБОЮ ТЕЛЕФОНОМ.

Селянин, Микита Левченко, був чоловік амбітний, умів і любив за себе постояти.

Ото раз скоїлась з ним пригода: Левченко часто продавав жидові, Лейбі, в сусіднім місті. Як Микита не слідив за Лейбою, все ж таки той кожний раз потрафив його ошукати, бодай на кілька шагів. Одного дня, коли зводили рахунки за продане збіжжа, піймав Микита Лейбу на шахрайстві і почалась суперечка.

— Не піду, — каже Микита, — з хати, поки не заплатиш мені, скільки належиться.

А Лейба був також жидок гоноровий і вже до купців зачислявся, не хотів податись і закричав до Микити:

— Забираїться з хати!

— Ні, не піду, доки не віддаш мое, — відповідає Микита.

— Що не підеш, я маю ради.

Підбіг Лейба до телефону, покрутив, погеркотав і за хвилю зявився поліцай.

— Викиньте юму з хати, — звернувся Лейба до поліціята, — він тут робить гармідер!

— Я гармідеру не роблю! — відповів Микита, — він ошахрував мене, то ж я домагаюся, щоби віддав то, що мені належиться.

Та поліцай не звернув уваги на пояснення Микити, а схопив за ковнір і в двері, приложив коліном печатку і Микита опинився на вулиці.

Хотів Микита піти на поліцію поскаржитися, але подумавши, рішився дати спокій, та порахуватися з Лейбою в другий спосіб, так, щоби відпокутував жидюга за себе і за свого поліцейського пахолка.

Довго Микита обмірковував плян пімsti і нарешті взявся до роботи: Пристроїв за клунею коробку на стіні на подобу телефону, коло неї розтягнув сталевий обруч, від котрого через клуню ішов шнурок. Досить було сіпнути за

шнурок і обруч неначе гадина звивався в кружок і не так легко було його розтягнути. Кілька цалів вище росту чоловіка прикріпив на пружині вузку дощинку, котра придержувалась шнурком і як тільки шнурок пустити, дощина спадала в низ біля коробки, бо притягала її пружина. Потягнути шнурок і дощина знов підноситься до гори.

Від коробки провів Микита дріт до хати. Коли все було готово, випробував і був вдоволений з своєго винаходу.

Тепер ходило Микиті о те, щоби помиритися з Лейбою і затягнути його до себе. І це осягнув. Пішов до міста, стрінув Лейку, а той, щоби не підривати собі інтересу, перепросив Микиту і сказав, що на другий день буде у него і закупить збіжжа.

З нетерпеливістю очікував Микита Лейбу на подвір'ю. Коли це дивиться підізджає Лейба, зайшов на подвір'я, звітався і зараз впав йому в око дріт. Отож він питає:

— А цей дріт від чого?

— То я, Лейбо, — каже Микита, — видумав телефон. Дуже тано буде кóштувати, а чути краще як по телефоні в місті. Може дістану гроші за свій винахід.

Розуміється, що це зацікавило Лейбу неаби як.

— То ти такий механік, Микиті? Ну і вже можна говорити?

— Ще й як! Я стану тут біля хати, а жінка піде аж он там за клуню і говоримо, а чути так, неначе на два кроки одно від другого стоймо.

— То цікаво Микиті, може справді це буде інтерес. Я буде до него спільник. Ану, давай, будемо говорити. Я зараз побаче, чи то гіт, чи ні.

— Добре! Ходи зі мною, станеш за клунею, там є така коробка, а я за хатою буду.

Пішли за клуню.

— Ось тут ставай, Лейбо, приложи ухо до коробки, а я піду на своє місце і пічнемо говорити.

Іде Микита, землі під собою не чує і думає:

— Зараз, зараз пся віро побалакаємо.

Сіпнув Микита за один шнурок і обруч обхопив Лейбу поперек; сіпнув за другий, а дощина по плечах жидогу. Микита лиш потягає і пускає шнурок, а дощина молотить Лейбу, куди попало.

— А що, чуєш мене? — гукає Микита.

— Ой, вей, мір! — репетує Лейба.

— Та ти по нашему говори, бо я тебе не розумію.

— Микиті! Микиті! — горлає Лейба.

— Лейбо, галов, Лейбо! — гукає Микита. — Добре чуєш?

На ту хвилю надійшло двох сусідів і питаютъ:

— Що ви, Микито, робите?

— З Лейбою балакаю по телефону. Я його чую, кричить якогось лиха, а не знаю, чи він мене чує. Підіть, будь ласка, подивіться.

Підходять сусіди, а Лейба до них:

— Ой, ратуйте мене, той злодій, Микиті, піймав мене за лізом і гупає поліном по голові.

— Та де Микита, а де ти, — кажуть сусіди, зміркувавши в чім діло. — Говори до него, він тебе може не чує.

Тимчасом Микита балакає далі дощиною.

— Ой, ратуйте мене, бо він забе мене, той душогубець.

— Ми не знаємо цеї механіки, — озвались сусіди, — видно олектрика попсува^{да}сь, то страшно ї підходити, бо може вбити.

Лейба, як вчув це, почав верещати не своїм голосом.

Бачить Микита, що вже досить, підходить і питаетъ:

— Якої ж ти хороби кричиш, як недорізаний пацюк?!

— Пусти мене, Микиті, бо те за лізо мене задушить.

— А бодай би ж тебе біс взяв, — закричав Микита, — та ж ти мені всю машинерію попсува^вв.

— Я йому не зачіпав, він сам мене скопили, а той тарахкав як найнявся.

— Освободив Микита Лейбу і питаетъ:

— А чув ти мене добре?

— Йо, йо! Я тебе чуле, і моє голова чуле, і плечі чуле і руки чуле, щоб ти так чуле скільки будеш жити. Це добре придумав на моє голове.

— Хіба я знат, що ти не вмієш говорити по телефону.

— Ну, ну, не крути. Ти розбійник, ти хотіло мене вбити.

— Коли так, по поклич поліцію, ось маєш телефон.

— О, аж тепер розвязалисі тобі язик, як мішок від пашня, щоб він тобі всохле. За то ти мене скопили тут і му-чели. Я тобі це не подарує.

— Який тебе біс хапав, ти певно цибулі багато наївся сьогодня, тай вона притягнула до себе електрику в обручі і дошці.

— Ой, не бреши, не ріж моє печінки. Цибуля, електрики. Не крути мені голова, бо воно і так крутиться від той дошки.

— Ну, то якже, Лейбо, будеш спільником до цого інтересу?

— Йо, я буду спільником. Як ти вмреш, то я буде з тобою говорити через це злодійське телефон.

Після цего забрався Лейба з подвіря, а Микита з сусідами аж лягали від сміху.

ХОЧ УМЕР ПО ПРАВДІ.

Василь Сліпченко був чоловік спокійної вдачі, релігійний, тверезий, та не любив суперечки. Усе, бувало, своє уступав другим. Натомісъ жіночка його, Катерина, була великою протилежністю. З усіми вона сварилася, мстилася і впадала в лютъ. А що вже Василеві, то влітало від ньої, що й тяжко було витримати. Ще й так усе лучалось, що не так вийде, як він скаже, а хоч і так, то вже одна була для нього назва: дурень і брехун. А як часами пробував Василь поставитися до жінки, то опісля й не рад був цему, бо насипле і наклене йому, що лише слина на довгий язик нанесе. А то вже, людоньки добрі, знайте собі, що як жінка возьме верх над чоловіком, то вже нещасна його година. Вже він тоді і дурний і смердячий і ледачий і брехун і поганий, а вона солодка як мід, а гарна як пава.

Отож задумала Катерина післати свого брехуна за море до Америки.

— Годі вже тобі готовий хлібець підідати, та черевце виласати, їдь но газдо велебний до Америки по долари, бо я хочу нову хату мати. І не думай собі там брехнею від мене відпекуватися, бо знайду тебе і в Америці, та такого скандалу тобі нароблю, що й світ тобі не буде милий.

Так говорила Катерина до Василя.

Не хотілось йому їхати з рідного краю десь в безвісти, але що вдіш, загнуздала баба та мусиш везти.

Нема що робити, продали морг поля на шифкарту і одного дня відправила Катерина свого брехуна на станицю. Сплакала, як годиться, коли всідав до вагона, а за кілька днів і байдуже стало. Коби лише не брехав ледашо.

Тимчасом Василь з великими трудами дістався до Америки без цента в кишені, крутився деякий час без роботи, а вітак дістав не дуже поплатну роботу. Пише листи до Катерини, забув вже й ті урази, якими годувала його, ну, бо звичайно жінка.

Дістає Катерина листи і аж гикавки дістає зі злости.

— Брехун ледачий... Бреше, усьо бреше... Їсть, пе,

бенкетує, а може й яку ледащию має, а мене обманює, тицьне там пару доларів, аби замилити мені очі.

Ото, як накипить тої іді, то й вструже до Василя листа бо писати уміла добре. А так вже його там з болотом змішає, та видурняє, що бідний Василь читає і слізми гарячими лист поливає.

Отак бідував Василь, журився і що заробляв, відсилав Катерині, а та наділяла його чинами: брехун, дурень, розпустник, та грозила, що приїде до Америки і зробить йому скандал.

Вічне нервування і лихе відживлювання та праця, довели його до тяжкої хороби.

Написав про це до Катерини, а та аж підскочила.

— Бреше, вражий син! Захотіло вже ледаще до дому, якусь дурну хоробу видумав.

Ну і пішло послання до Василя: Я тобі не вірю, ти усьо брешеш, а домів вертати не важся. Забудь за всякі хороби і не видумуй біс зна що.

Одержав Василь цей лист і врешті побачив, що то кат його життя пише, а не жінка. Він поскаржився їй як жінці, що він недужий, а вона усе своє, безчестить його і уважає не за чоловіка, а за скотину.

Написав ще один лист, та толку мало: Брешеш, усьо брешеш і конець.

Тужно стало Василеві. Смерть перед очима, а він на чужині, не має слова потіхи, слова ласки.

Пройшло кілька місяців, стан здоровля погіршився і стало очевидним, що Василь одержить другі горожанські папери з церкви і буде вічним горожанином американської землі. На два дні перед смертю написав останній лист до Катерини: „Прошай, умираю, Василь”.

— Бреше, дурний, так лякає. А може хоче спекатися мене і взяти шлюб з якоюсь повією. Кажуть, що в Америці так роблять.

Катерина навіть сплакала і з жалем промовила:

— І де правдоночка! Свою законну жінку покидає, а з якоюсь ледащицею хоче женитися. Але чекай, брехуне ледащий. Пише прощай... Чекай, голубе, не так то легко тобі розпрощатися зі мною. Знайду я тебе й там.

Розуміється, що врізала до Василя листа острого як бритва, а гіркого як жовч, та лист той Василя вже між живими не застав.

Один зі знакомих Василя вернув Катерині лист за коротким повідомленням, що Василь помер.

— О! видиш, ще одного брехуна собі до помочі взяв, певно якийсь батяр. Брешуть обидва, як собаки, хочуть замилити мені очі.

Написала ще один лист, але відповіди не було.

— Вже певно шлюб взяв, а той батяр, що писав до мене за дружбу був... А кольки б вас скололи, а гулі вас подушили б. Поїду туди і ту брехню виведу на чисту воду. Як то може бути: склав собі гарні гроші, від шлюбної жінки відцтурався і з другою хоче жити.

Позичила Катерина гроші на подорож і поїхала до Америки. Допиталася з бідою до того дому, де жив колись Василь і прямо до господарів:

— Де мій чоловік?

— Який? — питаютъ.

— Який? Та ж Василь Сліпченко.

— А ви ж хто така?

— Не закривайте ледачого, я його жінка, Катерина Сліпченко.

Господар, котрому вона була відома з листів до покійного Василя, відповів:

— Пощо нам закривати, коли його закрила могила.

— Не брешіть разом з ним! — крикнула Катерина. — Покажіть мені де він мешкає, покажіть мені ту ледащию, з якою він оженився, най пику її витріпаю.

Усміхнувся господар і сказав:

— Коли так, то нема що робити, ходіть я покажу вам, де вони мешкають.

— От бачите! Я ж говорила, що бреше бісів син. Ой ходім скорше, бо серце лусне.

Пішли. Привів господар Катерину до цвінтаря, а вона до нього:

— Та й куди це ви мене ведете?

— Ну, та ж до Василя, — відказує той.

— Слухайте, не робіть з мене дурну. Та ж ви казали, що покажете, де вони обое мешкають.

— Так, обое вони тут, на цвінтарі мешкають.

— Які обое?

— Ну та Василь і трумна.

— Брешеш і ще раз брешеш! Закриваєте від мене.

— Чи тобі жінко що в голові бракує? Та ж видиш онде

таблицю на хресті, а на ній написано: „Упокой Господи душу раба твого Василя Сліпченка”.

— Не вірю, таблиць можна двадцять написати.

Звернулась Катерина до уряду з заявою, що її обдурюють, ніби то чоловік її помер і вона просить відкопати домовину, щоб впевнилася, що то дійсно його труп.

Могилу розкопали, вийняли домовину, відкрили і в ній побачила Катерина свого Василя. Не брехав, таки помер.

Катерина опустила голову і тихо зітхнувши промовила:

— Хоч умер по правді.

ЧАРІВНИЦЯ.

В великім лісі, недалеко села Ладижина, мешкала вдова Оксана Кушніренко. Ходила про ю слава, що вона велика чарівниця. Багато людей нідужих приходило до неї і вона лічила іх зіллям. Старі люди говорили, що вона знається з нечистим і боялися її. Раз зібралась в коршмі тепла компанія місцевих селян і зайшла розмова за Оксану. Усі говорили про ю, як про велику чарівницю, та що вона знає, хто що думає. Не поділяв цого переконання лише один Іван Пере-пічка, відомий забіяка.

— Нічого вона не знає, — сказав він, — оттак дурним людям закручує голову і тільки. Не бійтесь, зі мною вона так не виграла справи, бо я заглянув би в зуби і усі чари пропалиби.

— Ану докажи це, — озвались селяни.

— Ну, то й докажу, піду зараз в ліс, вибю добре ледащицю, щоб не обманювала людей і кінець. Поставите чвертку горівки, то таки зараз піду?

— Поставимо, — кажуть селяни, але чим ти докажеш, що вибив її?

— Принесу жмут волосся з коси.

— Гаразд!

Виломив Іван добру ломаку з плота і пішов в ліс, — а компанія лишилась в коршмі, бо ніхто не мав охоти йти за ним.

Прийшов Іван до хати, відчинив двері і став біля подорга; дивиться, а Оксана варить в казані якесь зілля. Йогляділа на него, засміялась і каже:

— Здоров, Івасику. Що-ж, прийшов мене бити? Я й не знала, що ти такий молодець. Ха! ха! ха! Ну, та й чого-ж ти засоромився, наче та дівчина після першого поцілунку? Хочеш дістати чвертку горівки за мої коси. Ото штукар.

Від цих слів у Іvana вся хоробрість пропала.

— Та я ні, я так зайшов, я того ...

— Ага, ти в гості, Івасику, прийшов, дуже добре. Сідай ось тут на стільчику.

Лише хотів Іван сісти, а стільчик, лихо його знає як виховзнувся, а він простягся на землі.

А Оксана в сміх:

— Ото молодець! Прийшов бити мене, коси рвати, а навіть сісти не вмієш. Сідай на лаві, зараз будемо обідати.

Сів Іван на лаві, піт обілляв його і почав клясти себе, пошо вліз в таку халепу. Тимчасом Оксана поставила на стіл миску з борщем і ложку тай каже:

— Ідж, Іvasику, не бійся. Тут чарів нема, а що обіді прийдуть лісові дівчата, потанцюєш з ними. Ідж, не сердь мене, бо я сьогодня весела.

Взяв Іван ложку, зачернув борщу, та лишень підніс до рота, а ложка пішла поза ухо і борщ виллявся за ковнір.

А Оксана аж заходиться:

— Ти ще і їсти не вмієш як треба, а прийшов, щоб бити мене. Так лишењ дитина поза вухо суне; нагодувала б я тебе сама, та жінка твоя як довідається, то скаже, що я тебе причарувала. Ну, коли не вмієш ще їсти, то на випий шклянку меду, дивись, чистий, як слюза. Пий не встидаїся.

Сербнув Іван з шклянки меду, а той йому носом вийшов.

— Гай, гай! — каже Оксана, — ото горенько з тобою. ні їсти ні пити не вмієш. І де-ж в тебе сила візьметься бити мене?

Прибрала Оксана зі стола і пішла в ліс. А Іван сидить неначе його хто привязав до лави, не годен встати. Ото лишењко сам собі найшов, гадає бідолаха, а найгірше дошкулює думка про лісових дівчат, щоб не прийшлось з ними танцовувати.

Сонце почало заходити, як Оксана вернула домів.

— Не скучно тобі було тут самому? — питає.

— Пробач мені, молодице, та пусті вже, бо таке з дурного розуму зробив.

— З дурного розуму, — повторила Оксана, — а ти-ж казав, що ти такий мудрий. На цей раз дарую тобі, можеш іти, а як зібешся з дороги, то вернешся і підночуєш у мене.

Вийшов Іван з хати, та як чкурнув в корчі, аж загуло за ним.

Йшов, йшов, вже пора-б і на дорогу вийти, а її не видно, коли дивиться, а він знов біля хати чарівниці.

А Оксана вийшла з хати і каже:

— Що-ж, Івасику, видно подобалось тобі у мене, що не хочеш йти до дому?

— Не годен потрафити на дорогу. Скажи, молодице, як мені вийти.

• — Як прийшов, так вийди, а не вийдеш, назад прийдеш. Це сказала і пішла назад в хату.

— Навела, проклята, на мене блуд, ще й посмішкується, — сказав Іван сам до себе і пішов шукати дороги.

За ніч разів три вертався до хати, аж під ранок знесилий голодом і ходою простягнувся як довгий біля воріт і мало не плаче.

Відчинились двері від хати, вийшла Оксана і говорить:

— Та ти видно залюбився в мені, що ще й досі тут?

— Годі вже тобі, молодице, знущатися та мститися на мені, буде з мене, я вже ледви дихаю.

— Ну, а як, прийдеш другий раз бити мене?

— Не прийду і другим закажу.

— Гляди-ж, можеш йти.

Неначе що зсунулося Іванови з очей, зараз і дорогу найшов і за пів години був вже за лісом і скоро добився до села.

Тимчасом компанія знов зібралась очікуючи Івана і толкуючи про те, що його так довго нема. Аж тут зявився і Іван, голодний, як вовк.

— Де-ж ти був, Іван? — запитали.

— Не питайте лишень, а давайте їсти.

Коли попоїв, почав оповідати про свої пригоди. І ще більша після того слава пішла про чарівницю Оксану.

СТРАШНИЙ ГІСТЬ.

Семого січня, 1908 року, або 25 грудня по старому стилю, я спішив домів на свята. Хотілось попасті на вечерю, а тут тобі така піднялася метелиця, що світа Божого не видно. Почтові коні зморились, брохкаючись по черево в снігу і насилу вечером добились ми до залізничої 'удки на переїзді. Та ба, береїзд був засипаний снігом. Стояла сніжна гора. Фірман сказав, що зараз випряже коні і вертає верхом до дому. Радив мені вертати з ним, але я не хотів і направився до будки. Яке ж розчаровання стрінуло мене, сторож не пустив мене до середини, не зважаючи на урядову форму, а заявив, що згідно з приписами залізно-дорожнimi він не має права нікого незнакомого пускати до хати, а тим більше на нічліг. Не помогли мої виводи, що лютує страшна хуртовина і це виїмковий випадок. Сторож був неблаганий.

— Ідіть прямо, — сказав він до мене, — там є хутір, там вас пречимуть, а я не можу.

Не було іншої ради, як бродити снігами дальше, сил стане. І я рушив в дорогу, висловлюючи сторожеві конче святочні желання.

Часом покидали мене сили і я опускався на сніг, але згадка про те, що я в такий спосіб можу заснути на віки, додавала мені сил і я, хоч дуже поволи, але все ж таки посувався далі. Думка про те, що в дома журяться, чому мене нема, а найбільше те, що в печі чекають смачні страви, розбуджувала апетит і доводила прямо до озвіріння.

Наконець я побачив крізь мраку світло. Серце забилось радістю, явила надія не тільки на спасіння, але і на заспокоєння голоду.

Зібравши останні сили здолав я добитися до хутора і застукав у вікно. З хати вийшов муштина і розпитавши, хто я, попросив у хату. Показалося, що я попав до інтелігентних людей; був то поручник запаса, Петро Прокопович. Його приємна, ввічлива жінка, Анна Петрівна заходилась угощати мене вечерою, яку я споживав з великим смаком. По вечері розмовились і Прокопович сказав:

— Я дуже люблю цей Різдвяний Вечір. Але усе прига-
дується мені один страшний випадок, котрий трапився в
моїм домі на Святий Вечір.

Це зацікавило мене і я попросив Прокоповича розпо-
вісти мені, який саме випадок мав місце.

— То було десять літ тому, -- почав Прокопович. — Я жив тоді в околицях Києва і ото одного року готовились
ми, як усе, до свят. Все вже було готове, можна й за стіл
сідати і з куті починати, але не було у дома нашої донечки,
Марусі, пішла до сусіди і ніч вертала. Отож жінка пішла
по неї, а я сидів за столом і їх очікував.

Нараз відчинилися двері і в кімнату увійшов високий
мускулистий чоловік, зодянгнений в халат; в руках держав
невеликий сверлик. Він приступив до мене і в такий спосіб
загородив мені дорогу.

По дикому виразу лиця і одежі я зараз пізнав, що це
божевільний, котрий втік з психіатричної лічниці.

Я пильно вдвівлявся в того маняка, а він в свою чергу
впялив в мене свої мутні очі. Ті кілька хвилин показалися
мені цілою вічністю. Мовчанку перервав маняк. Він не зво-
дячи з мене очей, промовив:

— Я зараз оцим сверликом просверлю вам лоб, бо го-
лова повинна мати вентиляцію, а тоді розум буде ліпше
працювати. Я зроблю то легенько.

Мені мороз пішов поза шкіру при згадці, як цей боже-
вільний силач вхопить мене і пічне сверлувати мені лоб, а
ще більше лякала мене згадка про жінку і дитину, котрі з
хвилі на хвилю могли увійти і впасти в руки божевільного.

Зібравши усю силу я дещо вгамував мої нерви і звер-
нувся до божевільного зі словами: „Ваш винахід ідеальний;
я дуже радо піддамся тій операції, бо дійсно мені треба
мати в голові вентиляцію”. Божевільний оживився і про-
мовив: „Ви мудрий чоловік, ви оцінили мене, а ті дурні не
вірять мені, переслідують мене, падлюки, я їм хочу добро
зробити”. „Але ж певно”, почав я дещо осмілений, „прошу
сідати, а я зараз лише вимию чоло, бо чистота в цім випадку
потрібна, правда?” „Так, можна”, відповів він і подивив-
шись на мене підозріло, додав: „А може ви хочете втеchi?”

Ходило о те, аби маняка впевнити в моїм сердечнім ба-
жанню, щоб він просверлив мені лоб, і я сміло сказав: „Чо-
го ж я маю втікати, я лише вимию лоб, бо він брудний і

може настуپити затроєння крові". „Маєте рацио, буркнув маняк, виджу, що розумієтесь на операціях".

Це сказавши сів, а я обережно попрі него, неначе попід сповзаючу з місця скалу дістався до кухні, а там до дверей і вилетів на вулицю. Не пройшов я і десяти кроків, як побачив п'ять шпитальних доглядачів, які шукали за моїм гостем. Я вкоротці розказав їм про него.

„Маєте велике щастя, сказали доглядачі, то дуже небезпечний божевільний, він був лікарем і помішався на операціях". Доглядачі направились до моого мешкання і увійшовши тихенько до кухні, кинулись гуртом на божевільного і з великим трудом обезсилили його.

„Падлюка... видав... не дали зробити операцію".

Коли виводили моого гостя, надійшла жінка з донечкою і довідавшись, що сталося, злякались, а що до мене, то я довший час видів перед собою божевільного з сверликом в руках. Як ви оце застукали до дверей, мені пригадалась та історія, і думаю: Може це прийшов той лікар зі сверликом, щоби зробити мені вентиляцію в голові.

СКОРИСТАВ.

Почтовий урядник, Андрій Чайка, тяжко бідував, бо платню одержував малу, а родину мав велику, бо жінка його була дійсно „яко лоза плодовита”. Недалеким сусідом Чайки був жид-кравець, Сруль Бубес, такий же калпцан, як і Чайка. Розуміється, що Сруль був сталим кравцем Чайки, шив знаменито, так що трудно було відрізнити сподні від блюзі.

Ото раз приніс Сруль роботу і застав Чайку, як той переглядав ріжні папери в шуфляді.

— Маю, Срулю, один білєт на виграну, — сказав Чайка, — але не маю надії, щоб хоч два карбованці на него виправ.

Сруль уважно поглядів на білєт, похитав головою і сказав:

— То дуже трудне, щоб ви йому що виграли.

Все ж таки Сруль, коли вийшов з хати, записав собі число білєта.

Пройшло кілька місяців. Одного ранку, коли Чайка ще спав, хтось сильно застукав у вікно. Поглянув Чайка, а то Сруль. Відчинив двері і той вбіг в кімнату.

— Пані Чайка, — сказав Сруль, — щоби ви дали мені, коли б я поміг вам зараз здобути двадцять п'ять тисяч карбованців?

— Кажи в чім діло? — третячим голосом запитав Чайка.

— Перше скажіть мені, скільки б ви дали?

— Дав би п'ять тисяч.

— Гіт, — сказав Сруль, — підпишіть мені на ті гроші вексель, а я зараз скажу вам усьо і за годину підемо по гроши.

Чайка в цім випадку нічим не ризикував, бо маєтку не мав, то ж і ужитку з векселя Сруль зробити не міг. Ще хвилина і Чайка підписав вексель, а Сруль зложив його і склав в кишенью.

— Тепер, пані Чайка, обявляю вам, що ваш білєт виграв двадцять п'ять тисяч карбованців.

Ця вістка збентежила бідного Чайку так, що він мало не заплакав з радості.. В стала сім'я Чайки, почалися наради і сльози і радість. Чайка зібралася, щоби йти з Срулем до банку. Коли були вже за порогом, Сруль звернувся до Чайки і каже:

— Коли дасьте мені ще сто карбованців, то я вам щось таке скаже, що буде варт великі гроші.

— Будеш мати їх від мене, — урочисто заявив Чайка.

— Пані, поважно почав Сруль, ви одягнулись добре, але через цей інтерес забули взяти на себе сподні і як так прийдете до банку, то вам не дадуть гроші, бо будуть думати, що, вибачте, ви дістали варяціє.

— Правда твоя, Срулю, я все одягнув, а за сподні забув.

— Ну, йо!! Я знає, що вам тепер голове крутесі, для того я прийшло, щоб вам помагати.

За кілька годин в домах Чайки і Сруля панувала радість, де вони з своїми родинами раділи грішми.

ЯК ЯВДОХА БУЛА КНЯГИНЕЮ.

Князь Станіслав Л., будучи вже підстаркуватим, оженився з молодою графинею Агнесою і свої медові місяці задумав провести в своїм палацу над рікою Бугом.

Не вспів князь натішитися своєю жіночкою, як одного фатального вечора застав її в обіймах молодого сусіда дідича. Гонор панський, та ще й князя, — то не торба січки. Поговорили собі по французьки на „остатне спомнене” і княгиня рано виїхала з палацу, а соломяний вдовець лишився докінчувати не медовий, а сироваточний місяць.

Злобою загорілось його серце до всіх молодих сусідів, жонатих і нежонатих. Сидів князь і думу думав і таки додумався.

— Насміявся той лотер з мене, насміюсь і я зі всіх. Драби, лотри, пімста усім.

Чоло князя прояснилося, очі повеселіли. Казав покликати до себе покоївку Явдоху. Коли та прийшла, промовив до неї:

— Явдохо, маєш виконати одно діло. Справишся добре, дістанеш від мене 25 карбованців нагороди, а як буду в Києві, то куплю намисто.

— Усьо, ясний князю, виконаю, — відповіла врадувана Явдоха.

— Ось що, Явдохо. Маєш після завтра вечір дві-три годині бути моєю жінкою — княгинею.

Явдоха видивилась на князя, а цей нервово перебив її здивування:

— Не думай собі щось дурного. Я плюю на усіх жінок. Я запрошу гостей, ти одягнешся в одежду, яку лишила княгиня і заступиш її. Я хочу, щоб ті дурні цілувати тебе в руку. Ха-ха-ха!

— Ясний князю, — почала Явдоха.

— Мовчи і слухай, — перебив князь, не будеш говорити ані слова, пізніше дам тобі точні вказівки.

Другого дня полетіли гонці до панів-дідичів, сусідів з запрошенням прибути на „кавалерські подвічорек”. Про те, що княгиня відіїхала і що сталося, ще ніхто не знав.

В назначену годину вечір зіхались жонаті і кавалери побачити „пенкну ксэнжну”.

Відчинились двері, вийшов князь і перебрана Явдоха.

— Позвольте представити вам, панове, та що, — самі бачите, пощо ж маю говорити. Витайте і розгостіться. Княгиня перед вечером програла заклад і тепер мусить дві години при гостях мовчати, але я певний, що ті дві години пролетять, як дві хвилини.

Почало вельможне панство підходити до Явдохи. Низько склонялись, говорили компліменти і цілували руку, а Явдоха усміхалась і кивала головою.

Між ними був і той панок, що залюбився в княгині і яке ж було його здивовання. Він сам не зінав, що це усе означає.

Решта гостей не бачили раньше княгині, тож і нічого не підозрівали.

Явдоха була гарна дівчина, лише не зовсім пасувало її панське вбрання.

Князь попросив усіх гостей в парк. Залюблений в княгині панок чим скорше Явдоху під руку і гайда за корчі бозу. У него зародилося підозріння, чи не була то яка служниця княгині, бо він в домі князя офіціяльно ще не був.

— Прошу сказати мені, — звернувся він до Явдохи, — у вашої ясновельможности є на услугах панна низша за вас, білява з синіми очима?

Явдоха усміхнулась і кивнула головою.

Панок почевонів і почав белькотати:

— Яке непорозуміння! Я певний був, що то ... ах, якже то сталося?

Явдоха міцно стиснула його руку. В одну хвилю шляхтичина припав устами до руки і став на коліна. Явдоха гляділа на него зором, котрий давав багаті надії і лицар хотів обійняти стан Явдохи, але в той мент дістав від неї в лиці, аж капелюх злетів.

Князь за тим лише заглядав і дочекавшись тої бажаної хвилі, почав сміятися і говорити до панства:

— Пан Северин думав, що то княгиня і десь певно по привичці хотів поцілувати, але дістав в лиці.

— А хіба ж то не є княгиня? — запитало панство.

— Hi! — сказав рेगочучись князь. — Це Явдоха, моя покоївка. Ха-ха-ха!

Гості поспускали носи і один за другим опустили парк
та чкурунули домів.

А князь ходив по кабінеті і репотався, повторяючи:

— Ксєнжна Явдоха. Цудовнє.

І Явдоха раділа, бо дістала не 25 а 50 карбованців, за
відіграння ролі княгині — 25 карбованців по умові, а 25 за
те, що дала Северинови в лице.

ЯК МАРКО ЗБИРАВСЯ НА ТОЙ СВІТ.

Було то вже давненько на Великій Україні в Брацлавськім повіті. Прийшлося мені одного дня проходити попри цвинтар села Боблова. Дивлюсь, старенький чоловік копає яму. Спинився я біля него і питаю:

— Хто це, дідусю, помер?

— Та ще, паночку, ніхто не помер, — відповів дідусь опершись на рискаль.

Це мене зацікавило. Я увійшов на цвинтар і привитавши старого, питаю:

— Якже це так, що ніхто не умер, а ви могилу копаєте?

— Та то, паночку, таке, що багато говорити, а мало слухати. Це я для себе могилу копаю.

— Як то для себе? Та ж ви ще живі і хвалити Бога видно здорові, коли здужаєте копати.

— То ж для того я й копаю, поки живий і здужаю, а як умру, тоді не буде кому копати.

— То ви десь певно вдовець і дітей не маєте? — кажу.

— Коби то я, паночку, був вдовець і мав дітей, то не потрібував би сам собі могилу копати.

Вся та бесіда видалась мені вельми дивною і я сказав:

— Раз ви маєте жінку, тож її обовязок поховати вас.

— То не жінка, паночку, а кальвін. Повдовів я три роки тому, побув рік вдівцем, тай думаю собі: оженюся, не для гріха якого, а щоб було кому обійти та поховати. Ото-ж почали мені рапти одну вдовицю, Мотрю Бондар. Подумав я і сам не зінав, що робити, бо вона молодиця ще в силі, як мур, а я вже наче та гнила колода, отже було якось страшно, але вона як зложилася, як почала: „Я вас догляну, я вас буду шанувати”. Думаю собі, може й справді, а то візьму таке старе лубя як сам, то лише клопіт буду мати. Ото ж здурів на старість і оженився в лиху годину. З пів року було нічого, доки моя Мотря не віджила, доки усе до своїх рук не прибрала, а опісля, прямо, кажу вам, сказилась баба, хоч кидай хату і йти у світ за очі. Як розходиться, то не переслухаєш, паплюжить мене старого, кляне,

а іноді то й до качалки береться. „Здихай вже, стара собако”, кричить до мене, „годі тобі тут смердіти, а я собі чоловіка візьму до вподоби”. Піду я до сусідів свій жаль та кривду оповідаю, а ті сміються: „Не треба було, кажуть, молоду жінку брати”. А самі ж безувіри радили.

— Ото одного дня присікалась Мотря до мене і своє: „Здихай стара собако і здихай”. А я кажу: „Пожди трохи, я й сам рад вмерти, поховаєш мене і будеш мати волю”. А вона каже: „Кого, тебе ховати, таке стерво старе? От по-кличу дурного Хому, що з здохлих коней шкіри лупить, та й виволоче тебе з хати”. Ну, думаю собі, дожився я до краю і постановив сам себе поховати: Збив собі трумно з дубових дощок, пішов до пан-отця, два тижні робив за то, щоб поховав мене як слід по християнськи, тиждень дякови робив, два тижні пильнував садок старому Сидорови, щоб псалтиру біля тіла читав і два дні помагав Семенові дзвонарові, щоб в дзвони по душі подзвонив, та ще двом сусідам помагав бараболі садити, щоб на цвинтар занесли і яму закідали, а оце вже кінчаю хату для себе і буде кінець.

Сумно мені стало і жалко старого, все ж таки хотів довести розмову до кінця і питаю:

— А звідки ж ви, дідусю, знаєте, що вже пора вам вмирати?

Старий глибоко зітхнув і відповів:

— Знаю, паночку, цеї неділеньки помру.

— Звідки ж ви, дідусю, знаєте?

— Якби не знав, паночку, то й не лагодився б на той світ.

Моя покійна жінка Марія, дай її Боже царство небесне, кличе мене до себе. На другий тиждень, паночку, як будете переходити попри цвинтар і побачите тут свіжо висипану могилу, спитаєте, хто в тій могилі похованний, то вам скажуть, що старий Максим. Ще завтра хрест злагоджу і якусь деревину тут посаджу.

Скінчив дідусь розказувати і взявся до роботи, а я, попрощавши його, пішов даліше.

На другий тиждень я з цікавости пішов до Боблова, лідходжу до цвинтаря, гляджу, а на тім місці, де дідусь копав яму, насыпана могила, хрест стоїть і деревце посаджене.

— Хто в тій могилі похованний? — питаю я чоловіка, що проходив попри цвинтар.

— Стارий Максим, — відповів той.
Аж тоді я переконався, що слова старого дідуся спо-
внилися.

ДОРОБИВСЯ НА ЦИГАНІ.

Жид Сруль Рабінович був гандлярем. Він скуповував всячину. Купував часом і крадене збіжжа, як прийшлося, бо мав на увазі, що чесним трудом до маєтку не дійде.

Ото одного вечора прийшов до Сруля старий циган і сказав:

— Слухай жидку, давай зробимо діло, на жотрім і ти заробиш добре і мені дещо перепаде.

— Ну, що то за інтерес? — запитав Сруль.

— А ось який: Тут недалеко потяг зіскочив з шин, вагони поперекидалися, а з них викотилися міхи з пшеницею. Ну, а ми раз, два, ті міхи похапали і поховали, бо то ж шкоди від того нікому нема, залізниця заплатить за все, у неї грошей як полови. Купи, жидку, добре заробиш, я тано продам; пшениця як золото.

— А багато маєте? — запитав Сруль.

— Маю сорок вісім міхів.

— Ну, то добре, привезіть сюди, я дам по двадцять п'ять копійок.

— Чи ти здурів, жидку! — скрикнув циган. — Дай хоч по 50 копійок. Та ж тепер пшениця по карбованцеві пуд.

— Ну, то чесне пшениці, а не крадене. Маєте по 35 копійок за пуд і то давайте зараз.

— Ну, що маю робити, мушу продати, бо не маю де тримати. Іди до шпіхліра, одну фіру я зараз маю тут, а решта за дві три години доставлю, тільки не світи, щоб часом хто не надійшов.

Вийшли з хати, відчинив Сруль шпіхлір, а фіра підіхала до дверей. Розвязав Сруль міх, помацав і переконавшись, що то пшениця, казав зносити і висипати до засіка. Порахував міхи і записав.

За пів години знов привезли пшеницю, висипали і так до гідини дванадцятої скінчили роботу і циган пішов з Срулем на обрахунок. Нарахували 320 пудів, за які циганови належалося 112 карбованців. Сруль ще викрутів сім карбованців, а решту виплатив, всунувши Микиті (так звався циган), десять карбованців фальшивих, дав ще добру чарку горівки і сабашову булку. Микита подякував і сказав:

— Завтра, жидку, як зайдеш до шпихліра і подивишся то аж руками сплеснеш, що таку добру пшеницю за песячі гроши дістав.

Попрощав Микита Сруля і пішов, звідки прийшов, а Сруль ще довго не спав, а обраховував, скільки то він на цім інтересі заробить.

Другого дня раненько встав Сруль і мерщій до шпихліра подивитися на куплену пшеницю. Відчинив двері і так, як казав циган, сплеснув руками: замісць повного засіка пшениці там було ще менше як до купна, а по середині чогось запалась. Заглянув Сруль туди а там діра. Вибіг за шпихлір, а там земля розкопана, звідти пигани виносили пшеницю, продавали Срулеви, сипали до засіка і ту саму пшеницю знов набирали в міхи, а на останку ще й з собою взяли кілька міхів.

Сруль றвав пейси на собі і кляв Микиті, як лише знав.

— Останне дрібуге, паскудне злодюге казало, що я буде плескати руками, аби тебе шлескало з кольками, аби тебе копало попід груде, як ти копало до моє шпихлір.

Кинувся Сруль шукати Микиту, але за ним і слід загинув.

У ЧИТЕЛЬ.

Одного вечора в місяці червні прийшов на стацію Круті потяг, з котрого висів студент Петро Сурменко, який їхав в село Писарівку, куди запросила його місцева дідичка удова Марія Чернишова на посаду учителя для своїх дітей.

Коли Сурменко висів з поїзду, там стрінув його візник, котрий виїхав за ним і забрав Сурменка і його стару валізку, єдиний скарб. Серце Сурменка трівожно билось, бо не знав, як прийме його Чернишова та чи зможе вдергатися.

За годину часу Сурменко вже входив в дім Чернишової, котра стрінула його в салі як подобає багатій і амбітній жінці, знаючій до того, що перед нею стоїть бідний студент, потребуючий її ласки.

Сурменко вклонився, але слова привітання дуже тяжко вилітали з горла.

Пані Чернишова покликала дітей, котрими були: синок Андрій 10 літ і дочка Ніна 15 літ.

— Оце ваші ученики, — звернулась пані Чернишова до Сурменка. — Прошу доловити старань, щоби до осені перейти з ними курс науки.

— Постараюсь, — відповів Сурменко.

Після офіційльних переговорів засіли за стіл і Сурменко широко наладував вечерою свій студентський жолудок після довгої голодівки.

На другий день розпочалася наука. Хлопчина не дуже охотно брався до науки, за те Ніна виказала велику здібність.

Попили дні за днями. Сурменко почував себе, після злиденного життя в місті, дуже добре. По скінченню науки ходив на прохід і з дня на день відживав.

Пані Чернишова не зважаючи на то, що була ще не стара жінка, бо мала всього 36 літ і була гарної вроди, нікуди не виїзджала і у себе нікого не приймала. З Сурменко була задоволена, бачучи його старання.

Одного ранку в неділю Чернишова покликала Сурменка до себе і, строго поглядівші на нього, сказала:

— Я не сподівалась, щоби ви так підло віддячились

мені за мою доброту. Зараз залишіть мій дім. Сподіюсь, що добре знаєте, в чим діло, тож не маю потреби вам пояснювати.

Сурменка неначе хто гарячим окропом опарив і він ледви вимовив:

— Я нічого не знаю. Прошу сказати мені мою вину, тут криється якесь непорозуміння.

— Цого від вас не сподівалась. Якто, ви позволили собі залицятися до своєї учениці, котра ще про любов не має поняття. Ви, котрий взяв на себе обовязок бути учителем, даєте згіршення і ще говорите, що не знаєте своєї вини.

— Але ж звідки ви взяли, що я залицяюсь до Ніни?

— Яка безличність! — різко відповіла Чернишова. — Ось вірш, котрий я найшла в її книжці, писаний вами:

Пошо приїхав я сюди?
Хіба для того, щоб страждати,
В душі своїй тебе любити
Та серцем своїм умлівати.

— Що можете на це сказати?

— Даруйте мені, я мушу признатись. Я . . . я написав цей вірш не для Ніни, але . . . але для вас, бо я люблю вас. Я тему не винен, прите. Я написав цей вірш, бо так веліло мені серце, ви надійшли і я склав вірш в книжку та забув його виняти. Я зараз відіду, лише прите . . .

Чернишова стояла схвильована і дивилась на Сурменку. В її серці ворушилось нове почуття. Значить вона ще подобається і то кому... молодому мушчині. Ще може скористати з чарів любові, слухати його признання . . .

По хвилі надуми вона сказала:

— Не їдь, лишайся. Я тебе також люблю.

БЮ І ПЛАЧУ.

Микита Пересунька, впавши в злість, обкладав кулями свою жінку Катерину. На той саме мент в хату увійшов знакомий Микити з другого села — Семен Гикавий.

— Господь з вами! — крикнув він, — за що це свою половину кулакуєте?

Микита схаменувся і почав:

— Оттак, чоловіче, допече до живого, що не годен себе стримати.

— Що я тобі зробила, кальвіне ти безсердечний? плачуучи промовила Катерина. — Ось як бачите, чоловіче добрий, чистий звір не людина.

— Що правда, то правда, — каже Семен, — то не по людськи, Микито. Видите і я часом бю свою Марину, але не з такою злістю, як ви. Я бю і плачу, бо ж то моя жінка, я ж її голова, бю і світа не бачу за слізми і вона небога плаче, плачено обое, обое караємося, а таке пожиття і Богу вгодне. І не лише жінку, у мене серце як віск. Ох як би так усі любили ближнього як я, то на землі було б як в раю. Оце пару тижнів тому виїхав я на поле підгорвати бараболі, а так у долинці огірочки на грядках. Підгортаю я бараболі, коли це глип, якийсь чоловяга тягне огірок. Ну звісно, жаль стало праці, я за бияк, бо таки все маю його біля себе, на всякий випадок, часом скажений пес, і питано того чоловіка: Ти пошо рвеш мої огірки? А він ще й поставився до мене. Тебе, каже, біс не візьме, як я один огірок зім. І сам не знаю як, але почав бияком гарратати його, а сам сльозами заливаюся, бо ж жаль бідного чоловіка, бияк грабовий з гудзками, то ж знаю добре, що й кістки будуть його чути. Плачу і світа за сльозами не бачу, а так вже бияком бю, куди попало. Врешті схаменувся і давай утирати сльози. Я утираю сльози, а той бідака кров з лиця і оба плачено.

— Якого ж ти біса плачеш? — питано той чоловік. — Збив мене за дурно і плачеш!

— Жаль мені тебе, кажу, було, як бив тебе, для того плакав і тепер плачу, відповів я.

— Подивився на мене він і каже: Били мене не раз, але ніколи ніхто не плакав, аж ти оден справедливий чоловік. Бог з тобою, дарую тобі мою кривду. Це сказавши пішов своєю дорогою.

— Ось видите, Микито, усе має бути з любовю, а не зі злістю. Я усе як бю кого, то гірко плачу, бо знаю, що того, кого бю, болить, а він видить, що я плачу, то й йому бідаці лекше і так караємось разом, бо ми не звірі, а люди.

— Гарно навчаєте, — відозвалася зітхнувши Катерина.
— Сльози заливають вам очі, а ви бєте бияком, куди попало, чоловіка за марний огірок.

— Оттаке, та ж я й сам знаю, що огірок не велика страва, для того й плакав так, для того й карались обидва так тяжко.

ІМЕНИНИ.

(Гумореска).

Андрій Уточкін обходив день іменин. А що він служив діловодом харчового складу в Москві, то на цей день припав де чого, що було чим гостей прийняти. Не думайте, що украв. Нічого подібного; в Москві ніхто не краде, бо крадіж строго заборонена. І дійсно — хіба може товариш товариша обкрадати? Це робиться інакше. Де їдять, там кришки лишаються, так само і на складі: видають товаришам горожанам по картках продукти, то усе поміж вагу дещо пролізе, так звані „ізлішкі”, а пословиця каже: З миру по нитці — бідному сорочка. Треба ж якось жити і утробу свою напитати.

На це свято Уточкін, по старому звичаю, запросив Івана Щукина з женою, Парамона Єфімкіна і Петра Раззуваєва, також з супругами. Розуміється, що гості прийшли в повній надії, що свої зголоднілі утроби наповнять їдою, на яку звичайний горожанин не може спромогтись, крім „ізбраних”.

І дійсно на столі лежали: бохонець білого хліба, довжезна ковбаса, яка невідомо яким чудом пролізла через вагу, нарізана сочиста пахуча шинка, швайцарський сир, вуджена солонина, в срібній цукорничці твердий цукор, шклянки і біля них срібні ложечки-памятники старого буржуазного режіму.

Гости не могли відірвати очей від стола, а слінка, така знаєте солоденька слінка текла по роті. Жолудки корчились. Коби скорше вже просили сідати за стіл, думалось кожному. Пробуджувалась і заздрість. Щукін шептав до Єфімкіна і Раззуваєва:

— Вот где жість! Істя, п'ют, злодей, а ми пріміраєм з голоду.

Наконець настала щаслива хвилина, бо Уточкін і його жінка попросили гостей сідати за стіл і розгоститись. Пропросити два рази як давно колись, не треба було; публика ста-

ла тепер дуже послушна, навіть пальцем кивни, а вона вже за столом і румигає.

Та лише тільки сіли гості і простягнули руки до мясива, як почувся енергічний стук в двері, а за ним другий, третій. Уточкин і його жінка стали білі неначе сніг і затремтіли.

— Ради Бога, — прошепотів Уточкин до гостей, — ховайте усьо в кишені, може то чині ГПУ.

Публіка, звісно, послушна, раз два розірвала ковбасу на шматки і вона олінилась в кишенях, а за нею шинка, далі сир, солонина, котру Єфімкин цілу встромив в кишеню, чому дуже завидував Щукин, великий аматор солонини, зникли з стола і ложечки а попри них і цукор, ще усе прибрали жінки, як більш для них підходяще, порізали хліб і запазуху. Кишені віддувалися, а власники їх прасували длонями.

Тим часом стук в двері не вгавав. Коли на столі стало порожнє, тоді Уточкин непевними кроками пішов до дверей і спітав хто стукає. Відповіди не було, лише знов роздався стук. Уточкин цілком одеревів, але відчинив двері і в сіні всунувся якийсь чоловяга і посунув до кімнати. Уточкин пішов за ним і в кімнаті, при свіtlі, побачив, що то його старий приятель Григорій Сукін і відлягло від серця, а Сукін поглядів на стіл, а відтак на гостей і скрикнув:

— Вот падлєци, усьо пожралі, іш как разпьорло їх.

— Аби тебе чорти взяли, — сказав Уточкин, — такого страху мені нагнав. Я думав, що то чині ГПУ, а то він так тарахкає у двері.

— Так стукає, бо боявся, що як спізнююсь, то усьо пожерете без мене; ну і що ж, я стукаю, а вони іроди зі страху жеруть, аж порозпірало їх.

— Ще ніхто в устах нічого не мав, — сказав Єфімкин, — усьо поховали по кишенях, щоб яке лукаве око не побачило.

— Урра! — закричав Сукін, — викладайте, братця, на стіл, лише чесно, не задержуйте нічого в кишенях.

Не було що робити, раді, не раді, гості мусіли повитягати усьо з кишень назад на стіл, хоч було помітно, що кілька кусників ковбаси і шинки бракувало, бракувало дві ложечки, які ледви знайшли жінки в своїх кишенях і цукор вже не спинався до гори як перше, але значно осів. Якби

поскладав був хліб до купи, то також цілого хліба не вийшло б.

Сіли на ново за стіл і за кілька хвилин сховали усьо в більше безпечне місце

УМЕР ВІД ОБРАЗА.

Андрій Науменко, повдовівши на 25 році життя, усе сумував за своєю небіжкою жінкою і цілком відокремився від світу. Нікого у себе не приймав і сам ні до кого не ходив. Мав власну хату, сад, город і велику леваду, з чого удержувався. В свободний час від праці ходив на прощу по монастирях і взагалі вів тихе, замкнене життя.

Так пройшло тридцять п'ять літ; вже сивина покрила голову, все частіше виринала думка про скорий відхід з цього світа туди, де витає дух його подруги.

Одного дня рано став Андрій по звичаю на молитву перед образом Пречистої Діви і нараз весь затримався. Він побачив, що на очах Пречистої Діви лягли темні смужки, котрі закрили їх.

-- Що це значить? — сказав до себе Андрій. — Не інакше, як те, що скоро і я закрию свої очі. Тридцять п'ять літ я глядів на ті очі Пречистої, в котрих сяяла божественна любов і ласка і ось ті очі закрились, бо прийшов мені час попрощати цей марний світ.

Андрій зараз-же почав приготовлятися в далеку дорогу, розпорядився зі своїм майном, попросив сусідів, щоби занялись його похороном, замовив домовину і за пару днів був готовий до відходу на другий світ.

І дійсно те явище було віщим. Андрій ослаб і чув, що хвилі його життя почислені. Висповідався, запричащався і тихо, без болю й муки заснув сном блаженним.

По похороні, коли треба було записати в книгу акт смерти, — над тим задумався старенький священик, що має написати в рубриці „причина смерти”. А був то священик давніх часів, усе життя провів на селі, тож і не диво, що опинився він в труднім положенню, але так чи інакше, а записати треба. Тож пан-отець записав так: „Умер від образа”.

ДЛЯ ДОЛІ СОРОЧКУ ПОШИЛА.

Було це в Америці, в однім невеличкім місточку. В фабриці сорочок працювала молода 18-літня дівчина Люся Франковська. Робітниця з неї була добра, старанна, та й життя вела порядне.

Раз сидячи за роботою, задумалась над своєю долею, та й не диво, бож кожна дівчина в її літах занята такими думками. Це закон природи, що хлопець думає за дівчину, а дівчина за хлопця.

Думала Люся, думала, а врешті стала на оригінальній гадці: пошию для своєї долі сорочку; коли ж та доля мені судилася, то й сорочка для неї судилася.

Від думки перейшла до діла і взялася шити сорочку; шила старанно, бо ж то не для кого будь, а для долі.

Скінчила, а тоді під паҳоювишила букву „Л” і обстебнувала кругом.

— Ну, тепер іди сорочко до моєї доленьки, — сказала Люся і положила сорочку до коша, де лежали другі сорочки.

Тепер Люсі стало смішно з себе самої. Звідки вона може знати, що та сорочка попаде до хлопця, чи вдівця, а чому не до жонатого, старого, каліки, а може куплять її для небіжчика, а може купить жид, чи китаєць, або мурин. Вже хотіла вилороти букву „Л”, але роздумала: Я шила ту сорочку, то й перша буква моого імені може бути. А кобі я в таку добру хвилину подумала, то й сорочку купить ніхто інший, а моя доля.

І так помандрувала сорочка з фабрики до склепу.

Пройшло з чотири місяці часу. Ішла Люся домів і стрінула молодця чорнявого з приємним лицем. Поглядів він на неї — вона на нього і наче та електрика пробігла по тілі.

На слідуючий вечір знов стрінулись, на третій і на четвертий. Видно молодець виглядав Люсі, щоб побачити її.

На п'ятий день вечером, коли Люся ішла до дому, до неї підійшов малий хлопчик і подав лист. В листі було написано:

„Я той, котрого ви стрічаєте кілька днів вечером. Хотів би я познакомитись з вами. Наколи ви проти того

нічого не маєте, то завтра вечером, коли будете йти, припніть до блюзки білу квітку. Це буде знак, що я можу підійти до вас і назвати себе. — Ваш друг.”

Люсі кров вдарила до голови, швидше, як усе.

— Хто він такий? — думала. — Може це доленька. Що робити, запізнатися, чи ні? Може ні? Але ж він в чे�мний спосіб старається познакомитися зі мною.

Другого вечора, коли Люся вийшла з фабрики, то на її блюзці красувалась біла рожа. Пройшла через дві вулиці, а молодець на зустріч. Забилось у Люсі серце, забігали перед очима червоні зірки, навіть рожа задрожала від фільовання грудей.

Ще хвилина і молодець став перед Люсею, а подаючи руку промовив:

— Позвольте познакомитись, Петро Роздольський.

Люся зарумянилась і відказала:

— Дуже приємно пізнати вас, Люся Франковська.

Пішли разом. Говорили. Чогось зітхали. Невже ім було тяжко! Ні! тяжко не було, але якось так було, що й годі словами передати.

Пройшло два місяці. Люся стрічалась з Петром майже кожного вечора і покохали одно другого.

Одного дня Петро прислав до Люсі сватів, котрі з успіхом свою місію виконали.

Скорі відбувся шлюб і Люся стала жінкою Петра.

Коли Люся взялася до прання і погляділа на шлюбну сорочку свого Петра, то пізнала на ній букву „Л”, яку вона вшила для своєї долі. Любча сорочка, а ще любіща доленька.

ЯЛИНКА.

(Різдвяне оповідання).

Андрій Шуменко сидів біля стола з похиленою долі головою в тяжкій задумі. Завтра Святий Вечір, зассяє зірка на небі і засядуть люди до вечері. А у него нема гроша за душою, доїдають останній бохонець хліба. До кого підеш помочі прохати, кожний живе сам про себе.

Думи його перервали двоє діточок, синочок Василько вісім літ і донечка Софійка шість літ.

— Татусю, а ми будемо мати завтра ялинку? — запитали в оден голос батька.

Ох, як вразило Андрія це питання. Він так любить діточок і що року справляє їм ялинку, давав дарунки, а цего року . . .

— Не маю, любі мої, за що купити, — ледво промовив.

— Нема, татусю, грошей? — журливо спитала Софійка.

— Нема донцю.

— Нема . . . — озвались обое і задумались.

Вони ще не розуміли того, що то нужда і як мучиться їх бідний батько, що з причини недуги стратив посаду і тепер беться, неначе та риба об лід, щоб подолати голод і холод.

Жінка Андрія, Катерина, відвернула голову, щоб муж і діти не бачили, як гарячі сльози плили з її очей.

А Андрій пригорнув до себе діточок і болів серцем за себе. За жінку і за них маленьких.

— Татусю, — промовив Василько, — мама колись розказувала мені, що один бідний хлопчик дуже хотів мати ялинку, а батько немав за що йому купити, тож той хлопчик пішов в ліс і там ангел подарував йому ялинку гарну, гарну, з свічечками, цукорками і ріжними цяцьочками. Татусю, позвольте мені піти в ліс.

Не видержав Андрій, стиснув жаль серце і він заридав, гірко заридав, а за ним жінка і діти. За пару годин Андрій взявши сокирчину, вийшов з хати. Направився він в ліс, в котрім росли маленькі смереки, з метою зрубати одну для

діточок і прибрати її хоч трохи, щоб не було дітям жалю.

Ось вже недалеко і ліс. Почав падати густий сніг, засипаючи дорогу. Вже й вечоріти почало.

— Чи не вернутися домів? — гадає Андрій.

Розглянувся довкола і побачив недалеко від себе на дорозі якийсь чорний предмет на лів засипаний снігом. Підійшов до нього і став як остоуплій. В снігу лежала гарна готова ялинка, біля ньої коробка з прикрасами і друга з якимись продуктами. Загубив це все вільно не бідний, а багатий чоловік.

— Господи! Це Ти, Всемогучий, зглянувся на наші сльози і посилаєш свою поміч, — тремтячим голосом промовив Андрій і серце його наповнилось радістю і надією на кращі лучші дні.

Забрав Андрій коробки і ялинку і ледво, ледво добрив домів.

Діти вже спали, а жінка счудувалась, звідки муж роздбув це все.

— Андрієчку, де-ж ти взяв таку красну ялинку і ще ісцьо в коробках приніс?

— Знайшов, Катруся, на дорозі. Це Бог нам післав дарунок на Святий Вечір. Зглянувся над нашою нищетою.

Відкрили одну коробку і там знайшли прикраси до ялинки, цукорки і ріжні гарні цяцьочки, яких іх діти ще ніколи не мали.

В другій коробці була риба, м'ясо і ріжні продукти.

Щиро помолились Богу Андрій і Катруся і вступила в них оживляюча надія на перемогу.

На другий день вони одержали з почти лист з Америки від тітки Андрія, в котрім було десять доларів. Радість бідного подружжа була незмірна.

Коли засяла вечером на небі зірка, на столі стояла вечера, а в кутику гарно вбрана ялинка, перед котрою стояли Василько і Софійка, гляділи і очей не годні були відвости.

Веселій був для Андрія і Катерини і їх діточок великий Святий Вечір.

ПІД БЛАКАТИНО-ЖОВТИМ ПРАПОРОМ.

Сензаційна повість. -- Присвята молодому козацтву.

Весною тисяч дев'ятьсот . . . року українська еміграція в Бразилії одержала вістку, що на Україні вибухло повстання проти московсько-жидівської навали, та що в самій Московщині великі розрухи. Що за Україною стоять Німеччина і Румунія. Ця вістка крилата пронеслась по усіх колоніях і збудились від сну хлібороби. Зокрема заворушилось молоде козацтво, засноване Дмитром Тягнигоре.

І, о диво! Де взявся той запал, той бойовий дух в молодих серцях. Відбулась нарада: Кошовий отаман, представивши козацтву ситуацію на Україні, запитав, що думає козацтво. Встав сотник Олекса Сагайдачний — побратим кошового і сказав:

— Тепер, коли на Україні ллється кров борців за волю і долю нашого народа, думка наша не інакша, як йти нам усім на поміч і там, або слави добудем, або дома не будем!

За ним підвісся кремезний, як дуб, скарбник, сотник Іван Кривоніс і промовив:

— Батьку отамане! Куди ти, туди й ми за тобою! В наших жилах тече козацька кров!

— Усі йдемо визволяти нашу любу, поневолену ворогами вітчину! — вирвався оклик з молодих козачих грудей.

Затримтів батько кошовий, з очей скотилась на груди сльоза, козача сльоза, гаряча як вогонь, тяжка як камінь. Оволодівши собою, він звернувся до козаків:

— Чесне козацтво! Інакшої відповіди я й не чекав. Настав час, коли ми повинні віддати усі свої сили, а навіть життя своє вітчині. Усі підемо у бій з ворогом, усі станемо під блакитно-жовтим прапором, а наколи поляжемо, то поляжемо з честю і імена наші будуть записані на золотих сторінках історії. Най жиє самостійна соборна Україна! Слава!

— Слава! Слава! — закричали козаки.

— Не зволікаючи, батьку отамане, лаштуймось до походу на Україну, до золотоверхого Києва, а звідтам на остров Хортицю, — промовив курінний отаман, сотник Іван Орлик.

Аж тут виступила отаман дівочого козацтва, струнка, як тополя, сотник Текля Зозуля. Очі вогнем засвітились; вклонилася перед батьком кошовим і тремтячим від зворушення голосом промовила:

— Батьку наш! А якже ми будемо тут сидіти? Ви ж нам нераз оповідали і читали, як козачки віру і волю боронили, поруч батьків, братів і мужів бились з ворогом і славу козацьку до хмар підіймали. Хіба ж і ми не вміємо на конях їздити, хіба ми вправ військових не вчилися, не вміємо стріляти, або в руках, що до тяжкої праці звикли, не зможемо шаблю тримати? І наша сотня піде. Най в історії буде згадка, що здалекої Бразилії сотня козачок з ворогом на герць виступала. Сестри козачки! Чи згодні ви зі мною?

— Підемо отамане! За нарід свій, за вітчину батьків!

— крикнули козачки.

Наступила зворушаюча хвилина. Неначе море філювались серця. Єдність скувала усіх в одну сім'ю, усі сили, воля і розум і серця були направлені до одної мети: На Україну! На герць з ворогом!

— Гаразд сестро! — відповів кошовий. — Підете й ви і для вас діло знайдеться. Жнива великі, то й женців треба багато. Лагодьтесь, сестри, бо скоро полинемо туди, куди нас кличе наш обовязок і честь козача. Хто слабий духом — козак, чи козачка, лишайся у дома, а хто повний завзяття і рішучості, готовсь у дорогу.

І так похід на Україну був рішений. Поплили жертви на боєвий фонд, пішли заклики до молоді, вислано листа до Комітету в Північній Америці о грошеву допомогу і висилку до Бразилії корабля. Закипіла робота, почались вправи військові, приготовлення одягів і усього потрібного до походу.

Уряд бразилійський віднісся прихильно до формування і відправи козацтва. В часописах з'явилися присвячені козацтву довгі статті і фотографії старшин і козацтва. Козачки шили і вишивали великий шовковий блакитно-жовтий прапор. З гордим видом козак чи козачка йшли вулицею. З гордістю гляділи на них батьки й матері, та нишком утирали сльози. Вечорами чути було пісні: „Засвистали козаченьки”, або „Іхав стрілець на війноньку”.

Формовання козацтва йшло швидким темпом і в недовгі часі в реєстрі числилось 500 козаків і сотня козачок. В

місяці червні відбувся перегляд козацтва на колонії Іраті — осідкові кошового отамана. Ніжно колихав блакитно-жовтими прапорами легенький бразилійський вітерець. Маячіли шапки з синіми верхами, переливались малинові і сині кольори жупанів, блищаючи отаманські булави. Перед кошовим отаманом переходили сотня за сотнею, рівним твердим кроком, а він поважний, мовчазний вглядався уважно і з глибокою любовю і радістю спочивав на них його погляд. Нарід що зіхався з околиць і дальших міст, плакав зі зворушення.

З Америки одержали певну суму грошей, а 1-го липня до порту в Сантос прибув корабель. Прийшла пора вирушати в далеку дорогу.

Зібралось усьо козацтво готове до вимаршу. В місцевій церкві відправлено утреню, а відтак полеву Службу Божу на площі і молебень. Священики Української Православної Церкви благословили козацтво на велике діло освобождення вітчини з неволі. Почали козаки і козачки прощатись, та просити у родичів благословення. Заридали батьки й матері, брати й сестри, други і знакомі. Лунає команда: „Ходом руш!” і козацтво рівними рядами вирушило до стації Іраті, де чекав спеціальний потяг.

З хлібом-сіллю і процесією випровадили колоністи своїх соколят аж на край кольонії. Залунала пісня: „Засвистали козачен'ки” і скоро товариство скрилось за горою.

На стації в Іраті місцеві українці щиро прощаючи кошового, старшину і усе козацтво. Роздався свисток і потяг рушив до Сан Павла. Живіще забились серця козачі. Що година то близче до України.

3-го липня вечером козацтво всіло на корабель. В 8-ій годині корабель відплів на море. Прощай Бразилія, прощайте близькі серцю! Познімали шапки і побожно перехрестившись, просили благословіння Господнього на час морської подорожі. За яку годину часу чути було на покладі пісню: „У неділю вранці рано сине море грало, товариство кошового на раді прохало”.

Подорож відбулась щасливо і 24-го липня корабель увійшов до порту Гамбург в Німеччині, де козацтво стрінув представник тимчасової української влади і полковник німецького військового міністерства. Німецька публіка овацийно стрічала козацтво, а особливо дівочу сотню.

В Гамбургу козацтво було приміщено в касарні і на другий день одержали вооруження: карабіни, набої, шаблі, ручні гранати і по два кулемети на сотню. В протягу десяти днів інструктори учили козаків, як мають обходитися зі збруюю і переводилася пробна стрільба, та вправи.

4-го серпня всіли до потягу і через Угорщину прибули до Румунії, де одержали наказ слідувати до міста Резини, Оргїївського повіту в Бесарабії над Дністром, куди прибули 10 серпня і переправились через Дністер до міста Рибниці в Балтськім повіті.

— Козаки! — сказав кошовий, — ми вже стоїмо на українській землі. Не опустимо її, доки вона не стане вільною.

— Не опустимо! — крикнуло козацтво.

Згідно наказу, козаки мали тримати напрям на Жмеринку, для з'єднання з українським військом, наглядаючи дорогою попри залізничний шлях за відступаючими розбитками большевицьких частин.

Зубожіле населення Рибниці з великою радістю стрічало козацтво. По однодневнім відпочинку рушили в дорогу в сторону Кодими. Усі були поважні і скучені в собі, бо кожної хвилі можна було стрінутись з ворогом. Стежі йшли далеко попереду. Кошовому ходило про те, щоби в першій стичці, без страт, козацтво віднесло побіду, бо це скріпить їх дух і додасть енергії до боротьби.

Давався відчувати брак коней, щоби можна було вислати кінну розвідку, але у недалекім селі довідались від селян, що в Воронкові задержався кінний ворожий відділ, приблизно до 150 душ. Двох селян взяли на себе обовязок бути провідниками і відділ рушив в дорогу. Помітно було, як філювались, ще не привичні до бойового життя, козаки і козачки. До Воронкова підійшли вечером і спинились в ліску. Селяни пішли в місточко на вивіди. Вони скоро вернулися і донесли, що ворожі кіннотчики спокійно отаборились на площі, а коні поприпинані до плотів і дерев.

— Благослови Господи на перше діло! — промовив кошовий. — Вдаримо на ворога з двох сторін.

Сотник Сагайдачний з одною сотнею і двома кулеметами подався ярком до перших хат, а сотник Кривоніс з другою сотнею і двома кулеметами зайшов з дороги. Другий вихід з дороги пильнував сотник Орлик з третьою сотнею. А сотенний отаман Небієнко з четвертою сотнею мав завдання здобути коні.

За кільканадцять хвилин затарахкотіли кулемети, стріли з крісів і роздався у перше боєвий оклик козацький:

— За віру і волю! Слава!

Ворог, заскочений несподівано, давши сальву, кинувся до коней, але там їх козаки привитали вогнем, тоді ворог пустився в ростіч, та мало кому пощастило вирватись з площі, на которую вскочили козаки і хто не згинув від куль, то впав від шаблі. За пів години усьо було скінчене. До рук козаків дісталось 63 полонених і ранених, 165 коней, зброя і харчі. З козаків було 6 легко ранених. Козачки-сестриці перевязали їм рани. Це було перше бойове хрещення козаків і перша кров пролята за вітчину.

Ох! які горді були ранені козаки. Радів і кошовий з добrego початку, що вже його соколята трохи обстрілялись.

В місточку зараз була вибрана українська влада і сформована охорона з 50 душ, котрим дані були карабіни і набої здобуті у большевиків і 5 коней. За пару годин зійшлися хлопці-селяни і просили кошового прийняти їх до гурту. З них сформовано пішу сотню, а сотенным отаманом призначено Андрія Розбийноса. Отаманом кінної сотні став сотник Сагайдачний.

Козачки просили для себе хоч кільканадцять коней, та козаки сказали їм:

— Добудьте так, як ми добули і будете мати.

— І добудемо! — відповіла отаман-сотник Зозуля.

До них пристало 5 селянських дівчат. За якої пів години зявилася хорунжий Розалія Орличка, дівчина висока ростом і сильна. Вона їхала на добром коні, а правою рукою тримала за патли жідка, котрий підскакував, поспішаючи за конем.

— Батьку отамане! — донесла Орличка. Цей поганець тихцем викрадався з місточка, щоб дати знати своїм, а я підстерегла, стягнула з коня, дала два рази в карк і привела сюди.

— Молодець! — похвалив кошовий.

— Батьку отамане! А кінь мій? — спитала Орличка.

— Раз ти його здобула, то він твій, — відповів отаман.

— От і я маю коня, — звернулась Орличка до козаків.

— Вас три сотні здобували коней, а я сама одна собі здобула.

— А жідка чому не рахуєш? Це лошақ, — промовив Іван Вишневецький.

— То вже ти на нім поїдеш, — відповіла Орличка.

Полонених і жидка передали місцевій владі і другого дня з піснею вирушили в напрямку стації Кодима. Розізд уважно слідив, чи нема де ворога.

Недалеко місточка Кодими довідались, що в місточку спинились на відпочинок вороги в силі до 500 жовнірів піхоти при чотирьох кулеметах. Кошовий скликав раду, на котрій рішено вибити ворога з міста. На черзі стала тяжча справа, ніж попередня, тож треба було ділати розважко, маючи на увазі, що кожної хвилі міг підійти до стації потяг з відступаючими на Одесу большевиками.

Зараз вислано два розізди з завданням зірвати колійові шини по обох боках стації Кодима. Дві сотні обсадять дорогу до стації, куди ворог з певністю кинеться, а решта зробить наскок на місто.

Большевики не сподівались нападу, а для того стеж не висилали, а лише по місті ходила патроля. І в цім випадку багато помогли селяни, котрі показували дорогу й інформували де ворог знаходиться.

Як лише почало свитати, козаки і козачки з окликом слава! впали до міста. Заклекотіли кулемети і кріси, тріскали гранати, зчинилось пекло. Страх щез, царювало лише одно завзяття. Большевики вискакували з домів в одній білизні. Почали тарахкати їх кулемети, але за пару хвиль втихили, бо кулеметчики були перебиті. Большевики гуртками по 20—50 чоловіка виривалися з міста до стації, але там попадали в руки козакам. Решта ворога замкнулась в великім будинку і звідтам відстрілювались. Козаки підсунулись ровом і кинули кілька ручних гранат. Большевики здалися в числі 228 чоловік. Решта були убиті, ранені, а деякому пощастило вимкнутись з міста.

Ця друга побіда коштувала жертв: п'ять козаків було убитих і 63 ранених і одна козачка убита а 12 ранених. В руки переможців попало багато зброї, набоїв і харчів.

З дооколичних сіл зявилися селяни, з котрих сформовано повстанчий відділ для оборони Кодими в силі 250 мужа. 150 хлопців увійшли в склад козацтва. Установлено в місті владу; полонених під свою охорону взяли повстанці.

При здзвізі народу відбувся похорон перших жертв за волю вітчини, в спільній могилі, біля церкви. Кошовий виголосив прощальну промову, щиро по батьківськи своїх любих соколяток на віки прощав. Заридав нарід, як один.

Роздались три сальви, остання бойова честь поляглим обороноцям України. Пригорнула їх до свого лона рідна земля.

День пройшов спокійно, ворог не появлявся. Чотирьох комісарів наложили головами. Іванови Вишневецькому пощастило спіймати жidка комісаря і він приволік його до старшини, закинувши на шию перевесло, на котрім була нанизана цибуля.

— Подивіться, панове старшино, — каже Вишневецький, — натуральний Гершко, без характеризації. Ото був би здався нам в Іраті, бо там не було кому грati ролю жida. Ніc закаблучений, уха як варениці, а очі як цибулі.

— А нашо ж ти накинув йому на шию вінок цибулі? — питає Сагайдачний.

— Най нюхає. Жиди люблять цибулю, — каже Вишневецький.

За містом повстанці заставили полонених викопати окопи і вони дуже придалися, бо над вечір стежі донесли, що підійшов потяг з ешелоном большевиків і став в двох верстах від стації в полі, біля того місця, де були зірвані шини.

Заряджено зараз гостре поготівля і занято окопи. Скоро показався відділ большевиків в силі до сто мужа, який прямував до стації, але обстріляний з кулеметів, повернув назад. Тимчасом повстанці підкрались з боку і засипали ешелон вогнем з кулеметів і крісів і розібрали шини з заду. Больщевики в паніці позіскакували з вагонів і кинулись в поле, оминаючи стацію, а повстанці насідали на них, доки ті не скрились за горою.

Слідуючого дня вирушили далі. По дорозі відділ повинявся молодими селянськими хлопцями, так що числив 1200 козаків і 150 козачок. В верствах 40 від Вапнярки стежі донесли, що в поблизькім селі стали на спочинок до 800 мужа большевицької кавалерії.

— Коней, коней здобути! — загомоніли козаки.

Зараз пішли туди на вивіді селяни, повідомили мешканців села, щоб були на поготові і повернули з необхідними відомостями. До села підійшли пізним вечером. Віяв сильний вітер, так що ворожа варта не чула нічого. За селом вже чекали чоловіків 20 селян, щоб показати де знаходяться вороги.

За годину козаки лявиною вскочили в село: затріщали кулемети, а за ними і кріси. Селяни вооружившись, хто чим

міг, в свою чергу кинулись на ворога, котрий мордував їх стільки літ. Хто здолав вирватись, попадав на сильні застави на краю села. Большевики кидали оружжа і здавались. Багато впало їх від рук козацьких, а ще більше від жилавих селянських рук. Козаки нишпорили за кіньми, а й козачки не дрімали і здобули для себе коней. На світадку все було покінчено. Не обійшлося без жертв: вісім козаків було убитих і 20 ранених, а також три козачки убитих і 8 ранених. За те ворог був знищений; в полон взято 250 живінрів, уся зброя і 750 коней.

Убитих похоронено з почотом і висипано, по козацькому звичаю, високу могилу, до котрої слали свій козачий привіт тіні лицарів з могил на київських степах. Частину зброї передано селянам, а також і полонених, з котрими вони з певністю розправились по своєму.

До відділу прилучилася ще сотня юнацтва. Там же одержано відомості, що під Вапняркою йдуть бої. Рішено негайно вирушити на поміч і злучитись з українським військом. Недалеко Вапнярки вчули гарматну стрілянину. Це большевики зуживали усіх зусиль задержати наступ українців, щоби дати змогу комісарам вивезти з Вапнярки накопичене там майно. Тут вже прийшлося мати до діла з більшою ворожою силою.

Вже вечеріло, як відділ став під лісом в двох верствах від Вапнярки. Упляновано повести наступ з трьох сторін в пішім строю, а кавалерія на крилах. Тимчасом стрілянина втихла. Обі сторони стомлені боротьбою, спочивали.

— Не дати ворогови скріпитись, — сказав кошовий, — ану хлопці вдаримо по козацьки з розгоном.

Розстрільна за розстрільною обходили місто з трьох сторін. Ось вже й стація маячіє, на ню готовиться головний удар.

Нараз вісім кулеметів залопотіли по стації. До них відозвавались кулемети з права і з ліва і густі крісові сальви. Ворог збентежився, не знаючи що сталося і в якій силі ворог зявився за плечима.

Тимчасом українська війська, вчувши стрілянину, в свою чергу кинулись в наступ. Залунало: Слава! і козаки вскочили на стацію і привитали її ручними гранатами. Відділ з лівого боку з сотником Сагайдачним налетів на ворожу батерію і захопив її. Відділ з правої сторони з сотником Кри-

воносом на чолі увійшов у звязок з відділом українського війська і вдерся до міста.

Зчинилося пекло, загорілось кільканадцять будинків; ворог покинув ставити опір, а лише вицофувався з залізних кліщів, з паці смерти. Встелилась стація і місто трупами і раненими. На поміч большевикам поспішив бронепотяг і сипнув з гармат, щоб прикрити їх відступ, але наша артилерія цільними стрілами заставила бронепотяг спішно відіхати. Уцілівши від розгрому ворог в безладдю відступив в напрямі Одеси, залишаючи по дорозі убитих і ранених.

Зморене військо не мало сил переслідувати ворога, лише чотири сотні кавалерії ще кілька верств насідали на нього.

Тут кошовий стрінувся з командантом 12-ої дивізії, ко трий дякував козацтву за несподівану поміч і хоробрість. А з окрема подивляв завзяття і мужність козачок, з котрих багато було ранених, але тримались бадьоро. Страти в людях були значні: близько сотки убитих і до 150 ранених.

Командант дивізії доніс телефонічно команді 2-ої дієвої армії в Жмеринці про взяття Вапнярки і прибуття козачого відділу, та що кошовий просить дати йому окреме завдання. Зі штабу армії наспіла зараз відповідь, що команда на це годиться і дає козачому відділові слідуоче завдання: вирушити з Вапнярки через Гайсин, Райгород, Немирів, Вороновицю, ліквідуючи там місцевих большевиків і вдарити на них в Винниці, де ведуться з ними бої. По дорозі повновнювати відділ повстанцями.

Це зарядження було приняте козаками з великим задоволенням.

По трьохденнім відпочинку, заосмотрившись в харчі, набої і діставши коні, відділ вимашерував до Гайсина, де вступили до нього три сотні повстанців. З Гайсина направились до Райгорода, а коли переправлялись через ріку Буг, кошовий сказав до старшини:

— Ось на цій ріці, панове старшино, біля міста Брацлава, я, будучи ще юнаком, засновував Січ на острові, про що ви читали моє оповідання під заголовком: „Як я отаманував на Січі”.

Наконець вступили в Немирів — родинне місто кошового, де стали на двох-денний спочинок. Кошовий в супроводі старшини пішов за місто поглядіти на хутір, де провів

свої діточі літа. Усьо було знищено, залишились лише пара дерев овочевих, та верби над ставом.

— Ось на цім місці стояла хата, в якій я родився, — говорив кошовий. — Тут мій старенький дідусь оповідав мені за козаків, чумаків та кріпацтво. Тут хочу переноочувати на рідній землі.

Розложились табором; козачки зварили вечерю, посходились Штилівчани, так звуться передмістя Немирова, і довго оповідали про свої гаразди під большевицьким пануванням. Сидячи при ватрі, кошовий в свою чергу оповідав товариству про минулі часи, коли то князь Ярема Вишневецький, поганий нащадок славного князя Дмитра Вишневецького, в часи Хмельницького, вирізав в Немирові православних українців, а за те полковник Кривонос спровів бенкет ляхам і жидам.

Слідуючого дня вернулась вислана до Воронєвиці стежка і доручила кошовому наказ команди дієвої армії, в котрім повідомлялось, що Винница вже свободна, ворог відступив до Козятині і козачому відділові наказується йти замісць Винниці під Козятин. Того ж дня відділ вирушив з Немирова в сторону Козятина.

Ось вже й київська земля, про котру так багато читали козаки. По дорозі відділ мав кілька сутичок з ворогом і третього дня був недалеко Козятину. Увійшов в звязок з відділами дієвої армії і від штабу одержав наказ обійти ворога зі сторони Бровок. Цей маневр показався доцільним і ворог залишив Козятин, та спішно відійшов на стацію Попельна. Там в боях прийшлося козацтву оказати дієвій армії велику прислугу, але й понести значні страти.

Ворог переслідуваний зо всіх сторін, ще під Фастовом ставив опір, але був вибитий звідтам і в повнім безладію прямував до Києва. В ворожім війську наступила велика дезертирія, цілі частини здавались в полон.

Придалисся козакам коні, що від ворогів їх дістали і на ворожу загибіль.

Одного гарного осіннього ранку замаячіли бані київських церков. З любовю і захопленням гляділо козацтво з гори на столицю України — оспіваний в піснях многострадальний Київ. Ворог поспішно евакувався з Києва за Дніпро і звідтам обстрілював місто з гармат. По вулицях в місті йшла зажерта боротьба: москалі і жиди не чекали для себе нічого доброго і для того бились з відчайом.

В очищенню Києва від ворога взяли уділ і козаки. За два дні в Києві не лишилось ворогів і козаки мали змогу відпочати, та оглянути рідний Київ. Кошовий зі старшиною відвідали сплюгавлену і знівечену хижим ворогом Печерську Лавру, Миколаївський собор, побудований гетьманом Мазепою. Відтак направились до Софійського Собору. Там на площі ще стояв памятник гетьмана Богдана Хмельницького.

— Привіт тобі батьку від молодого козацтва, — промовив кошовий. — Ось тут в цій брамі, панове товариство, — звернувся він до старшини, витало духівництво православне гетьмана Богдана.

Увійшли до Собору і з глибоким благоговінням ставши на коліна, помолились Богу, віддаючи себе Його найсвятішій ласці і опіці. Забагато сильних вражінь і почувань переживали молоді серця.

З Софійського Собору зайшли до Михайлівського монастиря. Всюди видні були сліди рук безбожного і кровожадного червоного звіра.

Звідтам спустились у долину, до памятника на місці хрещення київлян при князі Володимирі, а відтак удались до Братського монастиря, де похований гетьман Сагайдачний.

— Ось тут, панове товариство, — сказав кошовий, — прощав великого гетьмана віршованою промовою один зі спудей шкільних: „Несмертельної слави великий Гетьмане! доки Дніпр з Дністром многорибний будуть плинуті, доти теж твої діяльності будуть слинуті”. Ось перед цею брамою старі запорожці прощались з світом; відчинялась брама, входив запорожець і ставав монахом, замолюючи свої гріхи.

— Тепер ходімо до Дніпра, — сказав кошовий.

Спустились у діл і побачили величавий Дніпро, старий дідусь щось тихо гомонів і ніс на своїх прозорих філях в'істку, що Україна стала вільною, самостійною.

— Дніпро! Дніпро! — вірвалось з уст старшини.

— Отаман Текля Зозуля, — сказав кошовий. — Ти в ролі Оксани, в драмі „Татарка” говорила про красу Дніпра, але не знала її, а тепер подивися чи не такий він; ось і пісочок по березі і філі гомонять, збиваються валами, вкриваються піною і несуться гень аж у Чорне море.

— Ох, батьку! красний, красний Дніпро, свята ріка, — відповіла зворушеня отаман Зозуля.

Усі умили лиця і руки чистою Дніпровою водою і довго, довго гляділи на чудовий краєвид. А сотник Сагайдачний не відержав і затягнув:

„Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завіва.”

Усе товариство підхопило й собі слова пісні і понеслась вона Дніпром, як гомін волі.

Слідуючого дня на Софійській площі відбулась парада, на котрій було й козацтво. Представників тимчасової влади вітав в брамі Собору старець-митрополит; не міг багато говорити, зі старечих очей спливали рясні слізози. Затремтіли серця людські, заплакала ціла Україна від радості, від великого зворушення, від гіркого спомину про пережиту недолю, глум, голод і мордовання.

Прочитано універсал, в котрім, між іншим, говорилось: „Український народе! Ти знов став вільним і незалежним господарем своєї землі! Най жиє самостійна соборна Україна!”

— Слава! — залунало з тисяч уст.

Того ж дня кошовий зі старшиною був у представників тимчасової влади на послуханню і просив дати доручення очистити київщину попри Дніпро від заблуканих большевицьких недобитків, а відтак осісти кошем на острові Хортиці та призначити землю на поселення козачого війська, котре стане опорою української держави.

Уряд дав на це свою згоду з тою умовою, що заняття Хортиці буде тимчасове до вибору народом правителя, від котрого буде залежати затвердження і наділення землі.

На третій день козацтво попрощало столицю і вирушило в дорогу, щоби до наступлення морозів улаштуватись на зиму.

Коли виїхали у широкий степ, замаячіли могили.

— Це козацькі могили, — пояснював кошовий. — Біля тих могил давніше кобзарі і бандуристи думи співали за Морозенка, Нечая, Коновченка і других лицарів. Перше ви лише читали за них, та слухали моїх оповідань, а тепер бачите їх на власні очі.

Пс. селяни з хат по спрічали козацтво, щиро витали та гостили.

Дійшли до міста Канева.

— Тут в цім місті польський гетьман Потоцький в 1638 році зрадою захопив гетьмана Степана Остряницю і повіз до Варшави, де його замучили, — пояснив кошовий. — А

тепер, панове товариство, відвідаємо Чернечу гору, де спочиває батько Тарас Шевченко і віддамо його тіні поклін.

Дістались на Чернечу гору і окружили могилу незабутнього Кобзаря.

— Співали ми заповіт Тараса в далекій Бразилії, заспіваймо ж і тут, — сказав кошовий. І залунала пісня:

Як умру, то поховайте,
Мене на могилі
Серед стелу широкого.
На Вкраїні милій.

— Твій Заповіт, батьку Тарасе, виконаний, — сказав кошовий. — Приносимо Тобі вістку, що Твоя і наша люба Україна вже вільна.

Низько вклонились усі могилі і подались далі, туди, де ревуть пороги. Ворога ніде не стрічали, бо селяни самі виловлювали їх і пускали у Дніпро воду пити.

Ось вже й широкий луг козацький, та лише не такий, яким був колись, обіднів і посумнів.

Одного ранку побачили острів Хортицю.

← Хортиця! Хортиця! — залунали голоси.

Переправились через Дніпро і ступили на остров. Після довгих, довгих літ замаячів на Хортиці блакитно жовтий прапор, забрязчала козацька зброя. Прийшли господарі, щоб взяти в своє посідання насліддя по славнім предкові князю Дмитрові Вишневецькім і запорожських лицарях.

— Прийми нас Хортице, як колись давно приняла наших предків, — промовив кошовий.

На Хортиці було кілька будинків, де помістилась старшина і частина козаків, а решта розташувалась в двох поблизьких селах.

Оглянули докладно остров, на котрім ще знайшли сліди бувшої Сіці.

Давня мрія кошового сповнилась; він дістався зі своїми соколятами на остров Хортицу, щоб тут заснувати велике, ворогам страшне, козацьке військо запорожське, котре б в часі потреби стало в обороні України.

Гамірно було усюди, весело. Десь козаки знайшли старого кобзаря, привезли човном на Хортицу і він заграв на своїй кобзі, а сотник Сагайдачний і козак Іван Вишневецький, згадавши вдачу запорожців, пішли метелиці, аж курява стала.

Неначе ввижались тіни запорожських лицарів, що з любою усмішкою, покручуючи довгі вуса, гляділи на козаків і говорили: „Славно діти! Славно! Сто копанок чортів ворогам в ребра! Ще не вмерла козацька слава!

Плюскотів і дідусь Дніпро своїми філями і щось оповідав новим господарям Хортиці про минулі часи.

— А що ж сталося з козачками? — запитаете читачки.

І вони прибули з товариством, лише не на Хортицю, щоб не нарушити давної козацької традиції, що жінкам не вільно бути в Січі; вони розмістились окремо в поблизькім селі і мали багато роботи: шити, прати і приготовляти по живу для товариства, а вечорами над Дніпром збирались і пісні співали, та колонії і рідних в Бразилії споминали. А козаки рибу ловили, на лови виїзджали, вправ козацьких вчились і на наділ землі чекали, щоб зімовники збудувати і козачкам довго діувати не дати.

Ось таке то воно сталоє і най на віки пробуває, доки сонце з місяцем будуть на небі ходити, а Україні, молодому козацтву і усьому народові най буде вічна слава!

З М И С Т:

	Стор.
Королева розбійників	5
Любов зєднала (Оповідання з козацьких часів)	17
За мрій на Сибір	38
З минувшини	56
Над молодістю сонечко зійшло, а над старістю зайшло	59
Мілан Зоріч (Оповідання з сербського життя)	77
Одна з тайн Петербурга	84
Тайна царя Олександра I.	91
Три і один	94
Спілка	97
Свіснім, кумцю	102
Як Микита розмовляв з Лейбою телефоном	105
Хоч умер по правді	109
Чарівниця	113
Страшний гість	116
Скористав	119
Як Явдоха була княгинею	121
Як Марко збирався на той світ	124
Погробився на цигані	127
Учитель	129
Бю і плачу	131
Іменини	133
Умер віл образа	136
Лля долі сорочку пошила	137
Ялинка	139
Під блакитно-жовтим прапором	141

„УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС”

широ народний, поступовий часопис в Канаді.
Виходить що тижня „не для зиску, але для
поборювання темноти”.

ВИХОДИТЬ ВІД 1910 РОКУ.

Річна передплата в Канаді \$2.00
Річна передплата до Злучених Держав.. \$2.50
Річна передплата до інших країв \$3.00

Читайте його і ширіть приєднуванням нових
передплатників.

ОГОЛОШЕННЯ В „УКРАЇНСЬКІМ ГО-
ЛОСІ” ПРИНОСТЬ РЕЗУЛЬТАТ.

Оголошуйте свою професію, фах або промисл
постійно.

Друкарня „Українського Голо-
су” виконує всякі друкарські
роботи по приступній ціні.

Книгарня „Українського Голосу” має на
складі всякі українські книжки.

ГІШІТЬ ПО БЕЗПЛАТНИЙ КАТАЛЬОГ.

Редакція, Адміністрація і Друкарня
містяться під:

210-214 Dufferin Avenue
Почтова адреса:

Ukrainian Voice
Box 3626, Winnipeg, Man.